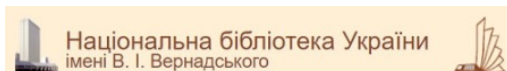

ISSN 2616-9983

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (9)

Чернігів 2020

УДК 34(051)(477)

Н34

DOI 10.32755/sjlaw.2020.01

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 9 від 02 липня 2020 р.).

Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право: науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2020. № 1 (9). 136 с.

У цьому номері журналу «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» вміщено статті, присвячені загальним проблемам теорії та історії держави і права, філософії права; питанням конституційного та міжнародного права; проблемам цивільного, господарського, соціального та трудового права; актуальним питанням адміністративного, фінансового та інформаційного права; кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права; теорії і практиці кримінально-процесуальної діяльності та криміналістики, оперативного-розшукової діяльності. Видання буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 34(051)(477)

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ РАДИ:

Тогочинський О.М., д-р пед. наук, проф., ректор Академії Державної пенітенціарної служби, заслужений працівник освіти України.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: *Ніщимна С.О.*, д-р юрид. наук, проф.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА: *Пузирьов М.С.*, д-р юрид. наук; *Олійник О.І.*, канд. юрид. наук, доцент.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Андріяшко М.В., канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін та державного управління, Барановичський державний університет (м. Барановичи, Республіка Білорусь);

Карелін В.В., д-р юрид. наук;

Коломісць Н.В., д-р юрид. наук, доцент,

Коропатник І.М., д-р юрид. наук;

Олефір Л.І., канд. юрид. наук;

Партенадзе О.А., д-р права, проф., керівник департаменту права та публічного управління, факультет юридичних та соціальних наук, Батумський державний університет імені Шота Руставелі (м. Батумі, Республіка Грузія);

Скаков А.Б., д-р юрид. наук, проф., професор кафедри кримінально-правових дисциплін, Євразійський національний університет імені Л.М. Гумільова (м. Нур-Султан, Республіка Казахстан);

Солнцева Х.В., канд. юрид. наук, доцент;

Тягієв С.Р., д-р юрид. наук, заслужений юрист України;

Чумак В.В., д-р юрид. наук, доцент;

Шевчук О.М., канд. юрид. наук;

Шумна Л.П., д-р юрид. наук, доцент.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Сикал М.М.*, канд. юрид. наук.

ISSN 2616-9983

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
ACADEMY OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE**

**SCIENTIFIC HERALD
OF SIVERSHCHYNA.
SERIES: LAW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 1 (9)

Chernihiv 2020

UDC 34(051)(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2020.01

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol № 9 on July 02, 2020).

Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law: Scientific Journal / Academy of the State Penitentiary Service. Chernihiv: Academy of the SPS, 2020. № 1 (9). 136 p.

In this issue of the journal “Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law” the articles, dedicated to general problems of State and Law Theory and History, Philosophy of Law; issues of Constitutional and International Law; the problems of Civil, Business, Social and Industrial Law; current issues of Administrative, Financial and Informational Law; Criminal Law, Criminology, Criminal and Executive Law; theory and practice of Criminalistics and activities of criminal procedure, law enforcement intelligence-gathering activities. The issue will be useful for scientists, postgraduates, masters and the students of higher educational establishments.

UDC 34(051)(477)

PRESIDENT OF EDITORIAL AND PUBLISHING COUNCIL:

Tohochynskiy O.M., Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Rector of the Academy of the State Penitentiary Service, Honored Worker of Education of Ukraine.

EDITOR-IN-CHIEF: *Nishchymna S.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF: *Puzryrov M.S.*, Doctor of Sciences (Law);

Oliinyk O.I., Ph.D. in Law, Associate Professor.

EDITORIAL BOARD:

Andriiashko M.V., PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Legal Disciplines and Public Administration, Baranovichi State University (Baranovichi, Republic of Belarus)

Karelin V.V., Doctor of Sciences (Law);

Kolomiets N.V., Doctor of Sciences (Law); Associate Professor;

Koropatnyk I.M., Doctor of Sciences (Law);

Olefir L. I., Ph.D. in Law;

Partenadze O.A., Doctor of Sciences (Law), Professor, Head of the Department of Law and Public Administration, Faculty of Law and Social Sciences, Batumi Shota Rustaveli State University (Batumi, Republic of Georgia);

Skakov A.B., Doctor of Sciences (Law), Professor, Professor of the Department of Criminal Law Disciplines, L.N. Gumilyov Eurasian national university (Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan)

Soltseva Kh.V., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Tagiev S.R., Doctor of Sciences (Law), Honored Lawyer of Ukraine;

Chumak V.V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Shevchuk O.M., Ph.D. in Law;

Shumna L.P., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor.

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: *Sykal M.M.*, Ph.D. in Law.

ЗМІСТ**ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ
І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ
ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО**

Олійник В. С., Ребкало М. М. Проблеми конституційно-правового регулювання недоторканності народних депутатів в Україні: шляхи їх вирішення з урахуванням європейського досвіду 7

Рекарчук В. М., Рекарчук А. В. Transformation of state executive power in Ukraine (90s of the XX century – the beginning of the XXI century) 26

**ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО,
СОЦІАЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА**

Ніщимна С. О., Зливко С. В., Сикал М. М. Споживчі товариства як суб'єкти права власності 37

Сташків Б. І. Страхові виплати в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: поняття і характерні риси 45

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО,
ФІНАНСОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА**

Вдовенко С. М. Процеси формування і розвитку публічно-правових засад державного управління в Україні 67

Шамрук Н. Б., Шамрук О. П. Організованість офіцера державної кримінально-виконавчої служби як детермінанта особистісного розвитку та професійного зростання 83

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ,
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

Звенигородський О. М., Абраменко П. В. Поняття злочину у сфері службової діяльності, що вчиняється персоналом пенітенціарної системи 92

Кузнецов О. О., Пузиревський М. В., Тагієв С. Р. Діяльність органів пробації в країнах Західної Європи: досвід країн Скандинавії як приклад для наслідування 104

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Боднар І. В., Єсипенко О. Г., Леоненко О. А. Криміналістична характеристика втеч засуджених із кримінально-виконавчих установ закритого типу 114

Медведєв В. С., Гариґа-Грихно М. М. Встановлення моделі травматичної зброї пістолета Т-ЕХ калібру 9 мм р.а. за слідами на стріляних гільзах 125

Вітання

CONTENT

GENERAL PROBLEMS OF THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW, PHILOSOPHY OF LAW. CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW

Oliinyk V., Rebkalov M. Problems of the constitutional and legal regulation of immunity of people's deputies in Ukraine: the ways of their solving considering european experience 7

Pekarchuk V., Pekarchuk A. Transformation of state executive power in Ukraine (90s of the XX century – the beginning of the XXI century) 26

PROBLEMS OF CIVIL, ECONOMIC, SOCIAL AND LABOUR LAW

Nischymna S., Zlyvko S., Sykal M. Consumer societies as subjects of property rights 37

Stashkiv B. Insurance payments in the system of obligatory state social insurance from a production accident and professional disease that caused loss of productivity: concept and characteristic features..... 45

TOPICAL ISSUES OF ADMINISTRATIVE, FINANCIAL AND INFORMATION LAW

Vdovenko S. Processes of formation and development of public and legal ambush of public administration in Ukraine 67

Shamruk N., Shamruk O. Officer's organization of the state criminal and executive service as a determinant of the personal development and professional growth 83

CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY, CRIMINAL AND EXECUTIVE LAW

Zvenyhorodskiy O., Abramenko P. Concept of crime in the field of service activities performed by penitentiary system personnel 92

Kuznetsov O., Puzyrevskiy M., Tahiev S. Activities of probation bodies in Western Europe: experience of Scandinum countries as an example for implementation..... 104

THEORY AND PRACTICE OF CRIMINAL PROCEDURAL ACTIVITY AND CRIMINALISTS. LAW ENFORCEMENT INTELLIGENCE-GATHERING ACTIVITIES

Bodnar I., Yesypenko O., Leonenko O. Criminal characteristics of convicts' escape from criminal and executive institutions of closed type..... 114

Medvediev V., Haryha-Hrykhno M. Identification of the model of traumatic weapon a gun T-EX with 9 mm p.a. bore according to the traces at empty cartridge cases 125

Congratulations

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342.241

DOI 10.32755/sjlaw.2020.01.007

Олійник В. С.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри

теорії та історії держави і права, конституційного права,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-5546-9613;

Рибкало М. М.,

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри
теорії та історії держави і права, конституційного права,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7814-9476

ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ З УРАХУВАННЯМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

У статті розглянуто досвід деяких зарубіжних країн та США щодо питання конституційного закріплення недоторканності депутатів. Також проаналізовано закріплене в Конституції України та деяких законодавчих актах право народних депутатів на недоторканність. Визначено співвідношення вітчизняних обсягів недоторканності депутатів з обсягом недоторканності, яким володіють зарубіжні парламентарі. Висвітлено також сутність проблеми, що виникають у ході реалізації народними депутатами України свого права на недоторканність, та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: недоторканність народного депутата, депутатський інститут, парламент, позбавлення депутатської недоторканності, відповідальність народного депутата.

Постановка проблеми. Конституційна реформа, яка сьогодні активно впроваджується в Україні, включає в себе в тому числі й вдосконалення роботи вищого законодавчого органу держа-

ви, підвищення ефективності його діяльності. Проблема конституційно-правового регулювання недоторканності народних депутатів України в цьому контексті є досить актуальною і цікавить багатьох громадян України, які вважають, що недоторканність народних депутатів є гарантією їх безкарності та порушує принцип правової справедливості в державі. Визначення об'єктивних причин цієї проблеми та шляхів її вирішення, з урахуванням зарубіжного досвіду, допоможе в подоланні кризових явищ у політиці, що спостерігаються нині в нашій державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми конституційно-правового забезпечення недоторканності народних депутатів України досліджували багато науковців. Зокрема Ю.Г. Барабаш, Ю.М. Бисага, А.З. Георгіца, О.О. Майданник, О.Г. Мурашин, А.М. Колодій, В.Ф. Погорілко, І.К. Полховська, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко, А.В. Малько, В.М. Шаповал, висловлювалися судді Конституційного Суду України, зокрема В.Д. Бринцев, В. Д. Вознюк, М.І. Козюбра та ін. Про актуальність теми свідчать захищені дисертаційні роботи з окресленої проблематики О.А. Александрова, А.Ю. Кожевникова, В.Л. Федоренко, Ю.А. Середи. Всі вони мають різні точки зору на ці проблеми, але більшість з них виступають за обмеження депутатської недоторканності. Автори статті намагаються довести свою точку зору на цю проблему з урахуванням європейського досвіду, думок провідних науковців, рішень суддів Конституційного Суду України, а також Венеціанської комісії, і, головне, звертаючи увагу на сучасні українські конституційно-правові реалії.

Метою статті є розгляд зарубіжного досвіду конституційного закріплення депутатської недоторканності, визначення особливостей конституційно-правового забезпечення депутатської недоторканності в Україні, аналіз проблеми позбавлення та зменшення обсягу депутатської недоторканності в Україні та визначення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає О.В. Малько, у сучасному юридичному значенні правові імунітети – це особливі пільги і привілеї, які пов'язані переважно зі звільненням окремих осіб від певних обов'язків і відповідальності, що передбачена нормами міжнародного права, Конституцією і законами [1,

с. 13]. Виокремлюють депутатський імунітет, імунітет глави держави, судовий імунітет, дипломатичний імунітет тощо. У Французькій конституційній Хартії 1814 року дається наступне визначення парламентського імунітету: «проти депутата під час сесії не може бути порушено кримінальне переслідування без згоди тієї палати, до якої він належить, за винятком того випадку, коли депутат був затриманий на місці злочину» [2].

У світі існує декілька моделей правового регулювання імунітетів. При «жорсткій» (абсолютній) моделі гарантії особистої недоторканності парламентаря діють не тільки під час сесії, але й між ними.

Так у п. 2 ст. 46 Основного Закону ФРН зазначено, що депутат може бути притягнутий до відповідальності або заарештований за кримінально каране діяння лише за згодою Бундестагу, за винятком випадків затримання під час вчинення такого діяння або протягом наступного дня [3].

В Італії згідно зі ст. 68 Конституції (в ред. Конституційного закону від 29 жовтня 1993 р.) жоден член парламенту не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності без дозволу палати, до якої він належить; не може бути підданий особистому або домашньому обшуку; не може бути заарештований або іншим чином позбавлений волі, за винятком випадків виконання остаточного вироку або затримання на місці злочину, щодо якого передбачений обов'язковий арешт [4, с. 422].

У конституціях окремих країн, поряд із закріпленням абсолютного імунітету парламентарів, додатково встановлюється неможливість офіційного переслідування парламентаря за будь-які дії, пов'язані з його політичною діяльністю. Так, згідно з п. 3 ст. 57 Федерального конституційного закону Австрійської Республіки (в ред. від 22 лютого 1979 р.) без згоди Національної Ради (нижньої палати австрійського парламенту) його члени можуть бути піддані офіційному переслідуванню за кримінально каране діяння тільки тоді, коли це діяння явно не пов'язано з політичною діяльністю цього депутата [5].

Імунітет може поширюватися тільки на арешт парламентаря і заходи, що обмежують його свободу.

Так, недоторканність сенаторів у Франції являє собою юридичну процедуру, що гарантує імунітет від кримінального переслідування, яке може бути порушено проти них за інші дії, не пов'язані з виконанням обов'язків. Особливістю недоторканності французького парламентаря є те, що питання про імунітет сенатора виникає лише щодо дій, вчинених ним поза здійсненням його парламентських функцій. Недоторканність має місце тільки в період сесій, під час проведення яких вона може бути знята палатою. Поза сесією для арешту або переслідування потрібна згода Бюро Сенату. Виняток становить випадок затримання на місці злочину, коли такого дозволу не потрібно. Однак в останньому випадку палата шляхом голосування може вимагати припинення переслідування [6]. Процедура позбавлення недоторканності регулюється гл. III «Парламентська недоторканність» Генеральної інструкції Бюро Сенату від 14 грудня 1960 р., введеної Постановою Сенату від 24 січня 1996 року. Рішення про позбавлення сенатора недоторканності підлягає обов'язковому опублікуванню в «Journal official» – офіційному виданні парламенту.

Друга форма імунітету – обмежений імунітет, за якого парламентарій наділяється депутатською недоторканністю лише на певний строк проведення сесій або на час виконання своїх повноважень. Такий імунітет може бути обмежений тільки періодом сесії (в Японії) [7] або періодом сесії і часом, який необхідний парламентарію, щоб дістатись до місця проведення сесії та назад (США) [19]. Крім того, імунітет може не поширюватися на окремі види правопорушень. Так, у розд. 6 ст. I Конституції США встановлено, що парламентарії не можуть бути піддані арешту під час їхньої присутності на сесії відповідної палати, а також під час перебування в дорозі до парламенту та повернення з нього, у всіх випадках, крім державної зради, тяжкого кримінального злочину та порушення громадського порядку [8].

Нерідко встановлюється правило, згідно з яким кримінальне переслідування, затримання, взяття під варту чи інші обмежуючі свободу заходи стосовно члена парламенту припиняються, якщо цього вимагатиме палата, до складу якої він входить (такі положення є в конституціях Франції, ФРН, Іспанії та низки інших країн).

У Великій Британії імунітет («свобода від арешту») діє під час сесії, а також протягом 40 днів до і після неї. Однак це означає, що арешт члена Палати громад не може бути проведений без дозволу самої палати і поширюється тільки на цивільне судочинство (тобто притягнення до кримінальної відповідальності та арешт у зв'язку з порушенням кримінальної справи і за вироком суду можливі) [9]. За словами І.В. Рижук, для тенденцій розвитку конституційного права в країнах з усталеними демократичними традиціями характерним є ослаблення депутатського імунітету. Водночас слід враховувати, що інститут депутатського імунітету виконує позитивну роль в авторитарних та перехідних державах, де демократичні традиції знаходяться в стадії розвитку [10].

Серед гарантій особистої недоторканності зазвичай встановлюється індемнітет – неприпустимість притягнення парламентаря до відповідальності за дії, вчинені під час здійснення повноважень: висловлювання, зміст підготовлених документів тощо.

Згідно з п. 1 ст. 46 Основного закону ФРН депутат ні в який час не може бути підданий переслідуванню в судовому або службовому порядку чи інакше – притягнутий до відповідальності поза Бундестагом за своє голосування або висловлювання у Бундестазі або в одному з його комітетів [3].

У ст. 26 Конституції Франції вказано, що жоден член Парламенту не може піддаватися переслідуванню, розшуку, арешту за висловлені думки або за голосування під час виконання ним своїх функцій [6].

Згідно зі ст. 68 Конституції Італії члени Парламенту не можуть піддаватися переслідуванню за виражені ними думки і голосування під час виконання ними своїх функцій [4, с. 430].

Відповідно до п. 1 ст. 57 Федерального конституційного закону Австрійської Республіки члени Національної ради ніколи не можуть бути притягнуті до відповідальності за голосування під час здійснення ними своїх обов'язків і відповідають за свою думку, яка виражена усно або письмово під час виконання обов'язків, тільки перед Національною радою [5].

Індемнітет зазвичай діє не тільки протягом усього терміну повноважень парламентаря, але й надалі, і не може бути знятий. Проте в основних законах деяких держав (Німеччина, Білорусь

та інші) встановлено, що індемнітет не поширюється на наклепницькі висловлювання та образи, зроблені на засіданні палати.

Відповідно до ч. 1 ст. 80 Конституції України та ч. 1 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України» народному депутату України гарантується депутатська недоторканність [11].

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 26 червня 2003 року № 12-рп/2003 щодо офіційного тлумачення положень ч.ч. 1, 3 ст. 80 Конституції України, ч. 1 ст. 26, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 р. № 2790-ХІІ та за конституційним поданням МВС про офіційне тлумачення положення ч. 3 ст. 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності), надаючи тлумачення приписів ч. 1 ст. 80 Конституції України та ч. 1 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України», роз'яснив, що депутатська недоторканність як елемент статусу народного депутата України є конституційною гарантією безперешкодного та ефективного здійснення народним депутатом України своїх повноважень і передбачає звільнення його від юридичної відповідальності у визначених Конституцією України випадках та особливий порядок притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності, його затримання, арешту, а також застосування інших заходів, пов'язаних з обмеженням його особистих прав і свобод [12] (абз. 3, п. 5).

18 грудня 2019 року Верховна Рада України ухвалила в другому читанні законопроект 2237, який стосується питання недоторканності народних депутатів України.

Законопроект забороняє «доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого народним депутатом, іншим органам досудового розслідування, крім НАБУ та центрального апарату ДБР, відповідно до їх підслідності» [13].

Відомості, які свідчать про кримінальне правопорушення депутата, вносить до ЄРДР генпрокурор або особа, яка виконує обов'язки генпрокурора.

Клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, що обмежують права і свободи депутата, мають бути погоджені генпрокурором.

Закон також передбачає, що «народні депутати не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Верховній Раді та її органах, а також під час здійснення депутатських повноважень, за винятком відповідальності за образу чи наклеп» [14].

Ставлення до питання депутатської недоторканності в українському суспільстві неоднозначне. Відсутність зв'язку з виборцями, лобіювання особистих інтересів, відсутність на засіданнях парламенту та так зване «кнопкодавство», голосування за закони, що мають відверто політичний характер та не відповідають інтересам більшості народу України – все це сприяє тому, що рівень довіри до народних депутатів серед населення падає до мінімуму. Разом з низьким рівнем довіри до вищого представницького органу держави багато хто з українців небезпідставно вважає, що депутатська недоторканність є лише засобом для народних обранців уникнути відповідальності за свої незаконні дії, а тому повинна бути негайно скасована. Кругликов А. зазначає, що у зв'язку з цим справедливо говорити, що громадськість турбує та обставина, що в сучасних умовах депутатська недоторканність набула гіпертрофованих рис і стала свого роду притулком для кримінальних суб'єктів, які долучаються до влади шляхом підкупу. Тим самим депутатська недоторканність стала товаром на ринку корупційних послуг [15, с. 35]. Всеукраїнський референдум 16 квітня 2000 року, проголошений Указом Президента України від 15 січня 2000 р., залишився консультативним за своїми наслідками, проте два з чотирьох його запитань були направлені на радикальне реформування конститутивних основ правового статусу народного депутата України. Так, згідно з оголошеними результатами, на запитання «Чи згодні Ви з необхідністю обмеження депутатської недоторканності...?» позитивно відповіли 89,0 % громадян [16].

Проте, незважаючи на негативне, в своїй більшості, ставлення населення до діяльності народних депутатів, високий рівень матеріального забезпечення та правового й соціального захисту робить статус народного депутата одним з найпрестижніших в українському суспільстві. Відповідно, є багато охочих отримати цей статус, а багато з тих, хто став народним депутатом, вважають цю посаду вершиною своєї життєвої кар'єри, або шляхом, що відкриває, майже, необмежені можливості в її продовженні. Не можна не погодитись з тією думкою, що зняття депутатської недоторканності зменшить кількість охочих стати народними депутатами, звичайно, в першу чергу тих, хто має за мету, ховаючись за депутатським мандатом, здійснювати протизаконні дії. Але це ще не є підставою для того, щоб позбавити недоторканності всіх депутатів. Існує думка, що недоторканність народних депутатів в Україні потрібно не скасовувати, а обмежити. Так, В. Колух вважає, що з огляду на зарубіжний досвід перевагу потрібно було б віддати не скасуванню, а значному обмеженню депутатського імунітету, ступінь якого потребуватиме додаткового уточнення [17]. Як зазначав В.Ф. Погорілко, загальносвітовою тенденцією у розвитку інституту депутатського імунітету є його поступове обмеження [18, с. 2]. Тацій В.Я. вважає, що часткове обмеження (а не повна ліквідація) інституту недоторканності народних депутатів може мати відповідний ефект для посилення демократизації політичних процесів. Таким чином буде втілена і воля народу, висловлена ще 16 квітня 2000 р. [19, с. 15].

У літературі пропонуються суттєві варіанти звуження змісту ст. 80 Конституції України. Здебільшого вони зводяться до таких трьох пропозицій. По-перше, доцільність врахування практики більшості країн щодо непоширення дії депутатського імунітету на випадки затримання депутата на місці скоєння ним злочину [20, с. 10]; по-друге, непоширення дії депутатського імунітету, якщо скоєно тяжкий злочин [21, с. 15] чи злочин, що передбачає відповідальність не менше ніж на 3 роки; по-третє, поширення імунітету тільки на час сесійної роботи в парламенті [22, с. 117].

Треба зауважити, що в питанні зняття депутатської недоторканності має місце також маніпулювання думкою населення. Багато хто з представників влади, а особливо кандидати в народні

депутати, чи навіть у президенти заробляли та продовжують заробляти собі політичні бали, даючи популістські обіцянки, раз і назавжди позбавити народних депутатів недоторканності, користуючись негативною думкою населення щодо депутатської недоторканності, яка, об'єктивно кажучи, багато в чому, також була сформована під впливом ЗМІ, що користувалися нерозумінням більшості громадян сутності цього питання, фактично здійснюючи таким чином політичні спекуляції.

За часи незалежності недоторканність втратили 17 нардепів. Не всі з них були притягнуті до відповідальності. Зазначимо, що у травні 2018 року Генеральний прокурор України вніс до Верховної Ради подання на зняття недоторканності ще з трьох депутатів. Однак регламентний комітет повернув ці подання голові Верховної Ради. Таким чином стверджувати, що неможливо позбавити народного депутата недоторканності, звичайно, не можна.

Чимало громадян, у тому числі й науковців, вважають, що повне, або навіть часткове зняття депутатської недоторканності призведе до втрати депутатами можливості незалежно діяти на благо своїх виборців, позбавить парламент будь-якої ролі в політичному житті, а отже, виникне ризик встановлення диктатури виконавчої влади в країні. І ця думка також має під собою підстави. Як зауважують М. Погорецький та О. Старенький, такі радикальні пропозиції в нашій країні можуть призвести до появи різних зловживань з боку уповноважених суб'єктів сторони обвинувачення під час здійснення кримінальних проваджень щодо народних депутатів України, незаконного тиску на депутатську діяльність, і, як наслідок, до неможливості забезпечення належного захисту їх прав, свобод і законних інтересів [23]. Борденюк В. вважає, що депутатська недоторканність є однією з гарантій діяльності не тільки депутата, а й парламенту. Слід враховувати й те, що інститут депутатського імунітету виконує позитивну роль, особливо в авторитарних і перехідних державах, де демократичні традиції знаходяться ще в зародковому стані. Тому передчасне обмеження депутатської недоторканності в таких державах може призвести до згорання паростків парламентаризму [24].

На наш погляд, проблема лежить в іншій площині. Маючи такі повноваження, народні депутати використовують їх, в осно-

вному, не на користь своїх виборців, а для задоволення особистих, корпоративних та політичних інтересів. Народні депутати України фактично не несуть ніякої відповідальності перед виборцями і ніяк від них не залежать. Адже найпершим і найголовнішим завданням народного депутата є представництво та забезпечення інтересів виборців, які за нього голосували. Причин цьому багато. Назвемо лише декілька з них. По-перше, це проблема закритих партійних списків, до яких нерідко потрапляють люди з кримінальним минулим, відсутністю необхідної освіти та з метою, яка не має нічого спільного з призначенням народного депутата. По-друге, проблема безвідповідальності самих виборців, що голосують за кандидатів, не оцінюючи їх об'єктивно. Як слушно зауважує Ю.Г. Барабаш, проблема, яка призводить до періодичного конфліктного протистояння, вбачається не в широким гарантіях депутатів, а у відсутності реального механізму конституційно-правової відповідальності для вищих посадових осіб, що дає змогу останнім нехтувати приписами Основного Закону і підміняти їх кулуарними домовленостями [25, с. 71]. На думку І.К. Полховської, ця проблема є похідною від рівня правової культури і моральності вітчизняних народних обранців, які, між іншим, перед вступом на посаду присягають «додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників» (ст. 79 Конституції). Однак на практиці, як правило, переважають інтереси не українського народу, а особисті чи партійні. Рівень корупції, який спостерігається нині в усіх сферах буття, судовій та правоохоронній зокрема, сприятиме народним обранцям залишатися недосяжними для закону і правосуддя. Тому основна проблема в іншій площині – низькому рівні конституційної законності, проблемах втілення рівності перед законом і судом, ментальних пережитках. Якщо не покращиться ситуація в цих сферах, усі намагання будуть марними і надалі зберігатимуться подвійні стандарти – для посадовців та пересічних громадян. А це є неприпустимим за умов демократичної й правової держави, якою проголошено Україну і до побудови якої вона прагне [26].

Зняття депутатської недоторканності аж ніяк не вирішить ці проблеми, а лише зробить депутатів слухняними маріонетками в

руках виконавчої влади, в умовах українського тотального правового нігілізму призведе до масових політичних розправ з опонентами, позбавлення парламенту будь-якої політичної ролі. Говорити в цьому випадку про часткове позбавлення депутатів недоторканності до європейського рівня сьогодні неможливо у зв'язку з тим, що рівень правової культури в Україні та Європі, нині, не піддається порівнянню. І навіть з прийняттям закону про імпічмент президента представники виконавчої влади і позбавлені недоторканності народні депутати будуть знаходитись, зрозуміло, образно кажучи, «в різних вагових категоріях», на користь перших.

Звичайно не можна сказати, що сьогодні народні депутати є повністю незалежними в парламенті. Але проблема залежності депутатів, що носить фінансовий, політичний, кримінальний й навіть психологічний характер, є окремою та досить складною та заслуговує окремого наукового дослідження, і депутатська недоторканність покликана якомога зменшити її.

Позитивно схвалюючи 06.06.2018 «Проект Закону про внесення змін до Конституції України (в частині скасування депутатської недоторканності)» № 6773 від 19.07.2017, підготовлений окремою групою народних депутатів України, та 19.06.2018 «Проект Закону про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» № 7203 від 17.10.2017, підготовлений Президентом України, після перевірки їх на предмет відповідності положенням ст. ст. 157, 158 Конституції України, Конституційний Суд України проте зауважив, що ухвалюючи рішення щодо скасування депутатської недоторканності необхідно враховувати стан політичної та правової системи України – її здатність у разі повної відсутності інституту депутатської недоторканності забезпечити безперешкодне та ефективне здійснення народними депутатами України своїх повноважень, функціонування парламенту як такого, а також реалізацію конституційного принципу поділу державної влади [27; 28]. КСУ неодноразово наголошував, що недоторканність народних депутатів України не є особистим привілеєм, індивідуальним правом народного депутата України, а має публічно-правовий характер; вона спрямована на убезпечення народного депутата України від незаконного втручання в його діяльність,

на забезпечення безперешкодного та ефективного здійснення ним своїх функцій та належного (нормального) функціонування парламенту [29; 30]. КСУ також зазначає, що на наслідки повного скасування депутатської недоторканності звертала увагу і Венеціанська комісія, яка зазначала, що в політичній системі з вразливою демократією, такою, як в Україні, повне скасування недоторканності може бути небезпечним для функціонування та автономії парламенту. Венеціанська комісія визнає, що недоторканність може бути перешкодою для боротьби з корупцією. Проте Комісія вважає, що поточний стан верховенства права в Україні ще не дозволяє повністю скасувати депутатську недоторканність. Таким чином, Комісія рекомендує запровадити інші механізми, що можуть запобігти втручанню в діяльність парламенту і в той же час сприяти боротьбі з корупцією [31].

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що:

1. Конституційно-правове забезпечення депутатського імунітету та індемнітету в Україні в цілому відповідає принципам, які існують у зарубіжних країнах.

2. Серед багатьох науковців існує думка щодо не повного, а часткового позбавлення депутатів недоторканності, при цьому потрібно зауважити, що обмежений депутатський імунітет притаманний в основному країнам з розвинутою демократією та високим рівнем законності і правопорядку, до яких Україна не належить.

3. В Україні відсутнє всебічне та об'єктивне висвітлення проблеми зняття депутатської недоторканності.

4. Проблема полягає в неефективному використанні депутатами великого обсягу повноважень, відсутністю зв'язку зі своїми виборцями та контролю з боку виборців за діяльністю депутата, політичної відповідальності народних депутатів, у відсутності реального механізму конституційно-правової відповідальності для вищих посадових осіб.

5. Причинами викладених вище проблем є загальний правовий нігілізм у країні, низький рівень законності та правопорядку, безвідповідальне ставлення самих виборців до голосування, відсутність відповідальності народного депутата перед виборцями,

закриті партійні списки під час виборів, низький рівень правової культури народних депутатів і т. ін.

6. Позбавлення, повне або часткове, народних депутатів недоторканності цих проблем не вирішить, а в українських правових реаліях призведе лише до політичних розправ з опонентами та позбавлення парламенту будь-якої політичної ролі. Виходячи з цього пропонуємо такі пропозиції:

- внести зміни до Конституції України та поточного законодавства щодо дострокового позбавлення народного депутата України депутатського мандата за ініціативою громадян України за неналежне здійснення депутатських повноважень;

- обмежити права парламентаря обиратися до законодавчого органу двома каденціями поспіль.

Список використаних джерел

1. Малько А. В. Правовые иммунитеты. *Известия ВУЗов. Правоведение*. 2000. № 6. С. 11–22.

2. Лазаревский Н. И. Лекции по русскому государственному праву. Т. 1. Конституционное право. Санкт-Петербург: Слово, 1910. 276 с.

3. Основний закон Федеративної Республіки Німеччини // Юридична енциклопедія: в 6-ти т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4. 720 с.

4. Конституція Італії // Юридична енциклопедія: в 6-ти т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3. 792 с.

5. Австрия. Конституция Австрийской Республики. Правовая библиотека. Конституции стран мира. URL: <https://legalns.com> (дата звернення: 10.07.2019).

6. Конституция Франции (Французской Республики) Тексты нормативных актов. URL: lawyers-ssu.narod.ru (дата звернення: 10.07.2019).

7. Конституция Японии // Конституции государств (стран) мира. URL: worldconstitutions.ru (дата звернення: 10.07.2019).

8. Конституція США – Вікіджерела. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Конституція_США (дата звернення: 12.07.2019).

9. Білль про права 1689 року. URL: <http://maysterni.com/publication.php?id=108319> (дата звернення: 12.07.2019).

10. Рижук І. В. Аналіз правового регулювання депутатського імунітету в Україні та зарубіжних країнах. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 3 (24). С. 23–26.

11. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.07.2019).

12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини 3 статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності) від 26.06.2003 р. № 12-рп/2003.

13. Про статус народного депутата: Закон України від 17 лист.1992 р. № 2790. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2790-12> (дата звернення: 10.07.2019).

14. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 25.06.2019).

15. Кругликов А. Равенство всех перед законом и судом – принцип уголовного судопроизводства. *Законность*. 2007. № 3. С. 34–36.

16. Про підсумки Всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року: Повідомлення Центральної виборчої комісії від 25 квітня 2000 р. № n0002359-00. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/n0002359-00> (дата звернення: 10.07.2019).

17. Колюх В. Депутатська недоторканність: зарубіжний досвід і українські проблеми. *Віче*. 2015. №3. С. 52–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_3_28.

18. Погорілко В. Ф. Про депутатську недоторканність. *Урядовий кур'єр*. 2000. № 23. С. 26–28.

19. Тацій В. Наукові засади конституційного реформування в Україні. *Право України*. 2009. № 11. С. 12–18.

20. Александров О. А. Конституційно-правові засади статусу народного депутата України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ. 2010. 20 с.

21. Кожевников А. Ю. Конституційно-правове регулювання імунітетів в Україні (на прикладі глави держави, народних депутатів та суддів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків. 2010. 20 с.

22. Федоренко В. Л., Серета Ю. А. Інститут депутатського імунітету: порівняльно-правові аспекти. *Держава і право: зб. наук. праць*. 2001. Вип. 9. С. 106–117.

23. Погорецький М., Старенький О. Кримінальне провадження щодо народного депутата: проблемні питання. Межі недоторканності. *За-кон і бізнес*. 2019. №8. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/136660.html>.

24. Борденюк В. Депутатська недоторканність як гарантія діяльності представницького органу державної влади: конституційно-правові аспекти. *Юридична Україна*. 2011. № 3. С. 22–27.

25. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: монографія. Харків: Право, 2008. 220 с.

26. Полховська І. К. Депутатська недоторканність в Україні: деякі проблемні питання теорії та практики. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 39–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_6_9.

27. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (в частині скасування депутатської недоторканності) (реєстр. № 6773) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 06.06.2018 р. № 1-в/2018.

28. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів) (реєстр. № 7203) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 19.06.2018 р. № 2 – в/2018.

29. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80, Конституції України» (справа про депутатську недоторканність) від 27.10.1999 р. № 9-рп/99.

30. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про зміни до Конституції України за результатами Всеукраїнського референдуму 16.04.2000 року», поданого народними депутатами України, вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін Конституції України за ініціативою народних депутатів України) від 11.07.2000 р. № 2-в/2000.

31. Пункти 18, 31 Висновку щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів», прийнятий Венеціанською комісією на 103-му пленарному засіданні (м. Венеція, 19–20 червня 2015 р.). *Правовий тиждень*. 2015. № 12–13. URL: legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&rubr=2861 (дата звернення: 10.07.2019).

Oliinyk V., Rebkalo M.

PROBLEMS OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF IMMUNITY OF PEOPLE'S DEPUTIES IN UKRAINE: THE WAYS OF THEIR SOLVING TAKING INTO ACCOUNT EUROPEAN EXPERIENCE

It is established that in the world there are several models of legal regulation of immunities. With the "hard" (absolute) model of guaranteeing personal integrity of a parliamentarian, they act not only during the sessions but also between them.

Immunity can only be extended to the arrest of a parliamentarian and measures restricting his/her freedom.

The second form of immunity is limited immunity, in which a parliamentarian is vested with parliamentary immunity only for a fixed term of the session or for the duration of his/her term of office.

Among guarantees of personal inviolability, an indemnity is usually established. It is the inadmissibility of bringing a parliamentarian to responsibility for actions committed in the exercise of powers: statements, content of prepared documents, and the like.

Indemnity usually acts not only during the entire term of office of a parliamentarian, but also in the future, and cannot be removed.

Constitutional and legal support of parliamentary immunity and indemnity in Ukraine as a whole corresponds to the principles existing in foreign countries. However, the volume of deputy immunity in Ukraine in general is larger and has an almost absolute character.

Currently there is the issue of deprivation of people's deputies of immunity in Ukraine. According to supporters of such an idea, parliamentary immunity is a guarantee of impunity of a people's deputy. However, most scientists are inclined to not completely but partially depriving deputies of immunity.

According to the authors of the article, the issue is not the immunity of the deputies, but the ineffective use of their great powers and the lack of control by the voters over the activities of the deputies, the political responsibility of people's deputies.

The reasons for this are general legal nihilism in the country, a low level of legality and the rule of law, an irresponsible attitude of the voters to the vote, closed party lists for elections, a low level of legal culture of people's deputies, etc.

Depriving people's deputies of immunity will not solve these problems, but given the state of law and order that currently exists in Ukraine, it can lead to reprisals against political opponents and a decrease in the political role of a parliament.

The authors of the article propose to make amendments to the Constitution of Ukraine and the current legislation on the early deprivation of a people's deputy of Ukraine of a parliamentary mandate initiated by Ukrainian citizens for inadequate exercise of parliamentary powers, as well as limiting the rights of a parliamentarian to be elected to the legislative body for two consecutive terms.

Key words: *immunity of a people's deputy, deputy indemnity, parliament, deprivation of parliamentary immunity, responsibility of a people's deputy.*

References

1. Malko, A. V. (2000), "Legal immunities", *University news, Jurisprudence*. No. 6, pp. 11–22.
2. Lazarevskiy, N. I. (1910), *Lectures on Russian state law, Constitutional Law*, Word, St. Petersburg, Vol.1, P. 276.
3. Ed. count Shemshuchenko Yu. S. (2002), *Basic Law of the Federal Republic of Germany*, Legal Encyclopedia: in 6 volumes. Ukrainian Encyclopedia M.P. Bazhan, Kyiv, Vol. 4, P. 720.
4. Ed. count Shemshuchenko Y. S. (2001), *Italy's Constitution*, Legal Encyclopedia: in 6 volumes. Ukrainian Encyclopedia M.P. Bazhan, Kyiv, Vol. 3, P. 792.
5. Austria. Constitution of the Austrian Republic (1920), Legal Library. The constitutions of the countries of the world, available at: <https://legalns.com>. (accessed 10 July 2019).
6. Constitution of France (French Republic) (1958), Texts of normative acts., available at: lawers-su.narod.ru. (accessed 10 July 2019).
7. Japan Constitution (1947), The constitutions of the states (countries) of the world., available at: worldconstitutions.ru. (accessed 10 July 2019).
8. USA Constitution (1787) – Wikipedia, available at: http://uk.wikisource.org/wiki/Constitution_USA (accessed 12 July 2019).
9. Bill of Rights of 1689 (1689), available at: <http://maysterni.com/publication.php?Id=108319> (accessed 10 July 2019).
10. Ryzhuk, I.V. (2018), "Analysis of legal regulation of deputy immunity in Ukraine and foreign countries", *Precarpathian Legal Bulletin*, No. 3 (24), pp. 23–26.
11. Ukraine (1996), Constitution of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-en> (accessed 10 July 2019).
12. Constitutional Court of Ukraine (2003), The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of 56 people's deputies of Ukraine on the official interpretation of the provisions of the first and third paragraphs of Article 80 of the Constitution of Ukraine, part one of Article 26, parts one, two and three of Article 27 of the Law of Ukraine "On the Status of People's Deputy of Ukraine" the constitutional petition of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine on the official interpretation of the provision of Article 80, paragraph 3, of the Constitution of Ukraine regarding the detention of a people's deputy of Ukraine (the case on guarantees of deputy's immunity) dated 26.06.2003. No.12 – пр/2003.
13. Ukraine (1992), On the Status of a People's Deputy: Law of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2790-12> (accessed 10 July 2019).

14. Ukraine (2012), The Criminal Procedural Code of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (accessed 25 July 2019).

15. Kruglikov, A. (2007), “Everyone’s equality in front of the law and the court as the principle of criminal proceedings”, *Legality*, No. 3, pp. 34–36.

16. Ukraine (2000), On the Results of the All-Ukrainian Referendum in April 16, 2000: Reports from the Central Election Commission dated April 25, 2000 No.n0002359-00, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/n0002359-00> (accessed 10 July 2019).

17. Koliukh, V. (2015), “Deputy’s immunity: foreign experience and Ukrainian problems” *Veche*, No. 3, pp. 52–56, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_3_28 (accessed 12 July 2019).

18. Pohorilko, V. F. (2000), “On parliamentary immunity”, *Governmental courier*, No. 23, pp. 24–26.

19. Tatsii, V. (2009), “Scientific principles of constitutional reform in Ukraine”, *Law of Ukraine*, No.11, pp. 12–18.

20. Aleksandrov, O. A. (2010), “Constitutional and legal principles of the status of a people’s deputy of Ukraine”, abstract of Ph.D. in Law thesis, Kyiv, P. 20.

21. Kozhevnykov, A. Yu. (2010), “Constitutional and legal regulation of immunities in Ukraine (at the example of the head of the state, people’s deputies and judges of Ukraine)”, abstract of Ph.D. in Law thesis, Kharkiv, P. 20.

22. Fedorenko, V. L. and Sereda, Yu.A. (2001), “Institute of Deputies’ Immunity: Comparative Legal Aspects”, *State and Law: Coll. of scientific papers*, Vol. 9, pp. 106–117.

23. Pohoretskyi, M. and Starenkyi, O. (2019), “Criminal proceedings against a people’s deputy: problematic issues. Borders of inviolability”. *Law and business*, No. 8, available at: <https://zib.com.ua/ua/print/136660.html> (accessed 10 July 2019).

24. Bordeniuk, V. (2011), “Deputy’s immunity as a guarantee of the activity of a representative body of state power: constitutional and legal aspects”, *Legal Ukraine*, No. 3, pp. 22–27.

25. Barabash, Yu. H. (2008), *State and legal conflicts in the theory and practice of constitutional law*, Monograph. Right, Kharkiv, P. 220.

26. Polkhorvska, I. K. (2011), “Parliamentary immunity in Ukraine: some issues of theory and practice”. *Law and Society*. No. 6, pp. 39–44, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_6_9 (accessed 10 July 2019).

27. Constitutional Court of Ukraine (2018), Conclusion of the Constitutional Court of Ukraine in case of the constitutional petition of the Verkhovna Rada of Ukraine on the conclusion of the compliance with the draft law amending the Constitution of Ukraine (in relation to the abolition

of parliamentary immunity) (Reg. No.6773) to the requirements of Articles 157 and 158 of the Constitution of Ukraine dated 06.06.2018. No.1-В/2018.

28. Constitutional Court of Ukraine (2018), Conclusion of the Constitutional Court of Ukraine in case of the constitutional petition of the Verkhovna Rada of Ukraine on the conclusion of the draft law amending the Article 80 of the Constitution of Ukraine (on the immunity of MPs) (Reg. No.7203) to the requirements of Articles 157 and 158 of the Constitution of Ukraine of 19.06.2018 No.2 – В/2018.

29. Constitutional Court of Ukraine (1999), The decision of the Constitutional Court of Ukraine in case of the constitutional petition of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine regarding the official interpretation of the provisions of part three of Article 80 of the Constitution of Ukraine "(case on parliamentary immunity) dated October 27, 1999, No. 9-рп/99.

30. Constitutional Court of Ukraine (2000), Conclusion of the Constitutional Court of Ukraine in case on the appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine on the conclusion of the draft Law of Ukraine "On Amendments to the Constitution of Ukraine on the Results of the All-Ukrainian Referendum in April 16, 2000", applied by people's deputies of Ukraine, with the requirements of Articles 157 and 158 of the Constitution of Ukraine (case on amendments to the Constitution of Ukraine on the initiative of people's deputies of Ukraine) dated July 11, 2000, No.2-В/2000.

31. Venice Commission (2015), Paragraphs 18, 31 of the Draft Law of Ukraine "On Amendments to the Constitution of Ukraine Concerning the Immunity of National Deputies of Ukraine and Judges" adopted by the Venice Commission at the 103rd Plenary Session (Venice, June 19-20, 2015). *Legal Week*, No.12–13, available at: legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&rubr=2861(accessed 10 July 2019).

UDC 94(477.4) «17/18»(081)
DOI 10.32755/sjlaw.2020.01.026

Pekarchuk V. M.,

Doctor of Sciences (History), Professor, Professor of the Department
of Theory and History of State and Law, Constitutional Law,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7750-1474;

Pekarchuk A. V.,

A first year student of Yaroslav Mudryi National Law University

TRANSFORMATION OF STATE EXECUTIVE POWER IN UKRAINE (90S OF THE XX CENTURY – THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY)

Based on the comprehensive analysis of different sources, the peculiarities of the structure and powers of state executive authority in Ukraine right after getting independence are explored. Factors, that were causing negative consequences of its activity, which affected on average citizens' condition, are revealed. The importance of the mentioned problem is predetermined, first of all, by the necessity to have clear understanding of the mechanism of legislative and regulatory institutions in Ukraine further reforming. Besides that, legislative foundations of repeated changes of the central executive bodies competence are analyzed.

Key words: authority, the President, Government, Administration, Secretariat, State Secretary.

Target setting. Problems of state building have always been the first and most important in the life of Ukrainian society. On the effectiveness of government's functioning, both internal and external security of the state depends. Ukraine's centuries-long history of existence proves this. Special significance to mentioned fact is given in modern conditions, since the adoption in July, 1990 of the Declaration on State Sovereignty. Exactly this event was the milestone which started the development of power institutions in Ukraine on truly democratic principles. The processes connected with the transformation of formation, forms and methods of activity, the status of executive bodies, took place in complicated social and political and also social and economical conditions, that is why, they were controversial, were sometimes unexpected, were stipulated by the factors of short-term and long-term effects.

Analysis and studying measures of changing state institutions in Ukrainian society, the disclosure of positive and negative phenomena

in the process of their implementation is a current problem that has not only historical but practical significance as well.

Actual scientific researches and issues analysis. The fundamental changes and transformations of social life in Ukraine after the proclamation of independence require balanced view of scientists, first of all at the first experience of the formation of various bodies of state power, bringing them to national needs of the development of Ukrainian society, and therefore these problems are of constant interest among scholars. Among the authors who were involved in the coverage of this issue, should be mentioned leading Ukrainian scholars such as V. Lytvyn, V. Shapoval, O. Bandurka, S. Padalka, O. Petryshyn, H. Kasianov, M. Koziubra, O. Sviatotskyi, V. Zhuravskyi, F. Rudych and others, but at the same time, society faces new problems, which require broad analysis and solution, especially using the previous positive experience.

Goals setting. Noting the value of previous studies, it should be mentioned that in Ukraine, even today, there are disputes over the clear definition of the powers of central authorities. The purpose of this article is to reveal the essence, directions, forms of functioning and transformation of the bodies of executive branch of power, to find out its role in carrying out of political and economic systems reforming, and to establish the principles of democracy in the process of independent Ukraine's state-building.

The statement of basic materials. Due to the fact that in Ukraine, as part of the USSR, there was no self-governing system of public administration, the problems of its development were recognized as priorities, in fact, immediately after the acquiring of sovereignty. The Declaration on the State Sovereignty of Ukraine (July, 1990) proclaimed that "the Ukrainian SSR is independent in resolving issues of its state life" [1].

The principles of the Law "On Amendments and Additions to the Constitution (Fundamental Law) of the Ukrainian SSR" (October, 1990), which are important in relation to the essence of the charter of Ukraine as a sovereign state, confirm that "organization and activity of the state are based on the principles of all state power bodies election, their accountability to people, the responsibility of each state body and officials for entrusted case, the obligation of supreme

bodies decisions for subordinate ones, according to the distribution of their powers" [2].

The relevant laws of 1990 established separate principles regarding the status and functions of newly formed executive authorities, but their nature was more transitional to constitutional state, even declarative in fact. Only with the adoption of the Constitution of Ukraine in 1996, legal regulation of the role and place of executive bodies in the system of power began.

According to the Constitution of Ukraine in 1996, the Cabinet of Ministers of Ukraine is the supreme body in the System of Executive Power of Ukraine. It consists of the Prime Minister of Ukraine, the First Vice-Prime Minister, Vice-Prime Ministers, and Ministers. Before the adoption of the constitutional reform, the Prime Minister was appointed by the President of Ukraine with the approval of more than half of constitutional consistency of the Verkhovna Rada of Ukraine. Personal consistency of the Cabinet of Ministers of Ukraine was appointed by the President of Ukraine on the proposal of the Prime Minister of Ukraine.

The Cabinet of Ministers of Ukraine has wide powers. Firstly, it should ensure state sovereignty and economic independence of Ukraine. Secondly, it must take measures to ensure man and national's rights and freedoms. Thirdly, the Cabinet of Ministers of Ukraine has the following functions: a) to conduct financial, monetary, pricing, investment and tax policies; b) to develop and implement national programs of economic, scientific and technical, social and cultural development of Ukraine; c) to compile and ensure the implementation of the State Budget of Ukraine; d) to take measures to ensure defense and national security; e) to organize the implementation of external economic activity of Ukraine. The Cabinet of Ministers of Ukraine, within the limits of its powers, issues resolutions and orders that are obligatory for implementation.

Executive Power in the regions and districts is carried out by Local State Administrations. The heads of these administrations are appointed and dismissed by the President of Ukraine on the submission of the Prime Minister.

The creation of the Administration of the President of Ukraine (APU) in December, 1991 caused not only parallelism in the structure

of Executive Power, but also led to a significant narrowing of the independent activity of the Cabinet of Ministers of Ukraine and its powers as the highest Executive Body in the State [3].

Administration of the President of Ukraine is not provided for by the Constitution as a separate entity, this institution falls under the scope of Art. 106 Paragraph 28 of the Constitution of Ukraine on the right of the President of Ukraine to form consultative, advisory and other subsidiary bodies and services within the limits of the funds provided for in the State Budget.

From the creation, the authority and structure of the Administration of the President of Ukraine have been transformed many times in accordance with the wishes of the Head of State to its place and role in the system of Executive branch of Power. In addition, it should be noted that each year, the tendency of creating parallel structures in the Administration of the President of Ukraine to existed ones, for example, under the Cabinet of Ministers of Ukraine, ministries, etc., is increasing.

According to the decree of L. Kuchma "On Measures to Improve the Activity of the Administration of the President of Ukraine" of August 20, 2002, the changes that took place in the structure of the APU from 2000 till June 2002 were actually fixed. In June 2002, the posts of the Adviser to the President of Ukraine – the Director of the National Institute of Strategic Studies and the First Assistant of the Head of the State - were added to the APU. The administration of the President of Ukraine included 8 main departments with 14 departments in their constituency, 9 separate departments, a Group of advisers, assistants, scientific advisers and Presidential Referrers, permanent representatives of the President of Ukraine, the Secretariat of the Presidential Administration and the Secretariat of the National Council for the Coordination of the Activities of National and Regional Authorities and Local Self-Government.

In 2004, according to the staffing rate of the Administration of the President of Ukraine, it has 619 staff units (excluding cadres who work on voluntary bases). This is almost twice as much as the number of staff units of the Central Committee of the Communist Party of the UkrSSR in the 1980 s.

New mechanism, in fact, has hampered the development of democratic principles of state-building. Instead of civilized and democratic power division, there emerged dual power, and then three centers of power - the President, the Verkhovna Rada and the Government. And the components of the power triad were far from equal. At the heart of the state system of Ukraine was, in fact, mechanical combination of the elements of parliamentary republic, presidential governing and Soviet power, which caused a lot of internal contradictions. The weakest link in the triangle of confrontation of the centers of power was Government which did not have enough independence and freedom to act, but at critical moments turned into the main perpetrator, becoming a kind of political thunderbolt for the relief of social tension. During the period of its functioning, the Verkhovna Rada of the XII convocation has changed four governments of - V. Masol (May-October, 1990), V. Fokin (October, 1990 – October, 1992), L. Kuchma (October, 1992 – September, 1993), L. Kravchuk - YU. Zviahilskyi (September, 1993 – June, 1994) [4].

A manifestation of the desire to change the structure of central executive authorities radically was introduction of the Institution of State Secretaries. However, as the experience of Ukrainian state-building shows, the existence of the Institute of State Secretaries and their deputies did not actually justify itself. Taking into account this fact by the Decree of the President of Ukraine in May 26, 2003, it was eliminated. The posts of first deputies and deputies of the Minister were restored. The Cabinet of Ministers of Ukraine introduced the post of the State Secretary with the status of a member of the Government.

In the investigated period, the structure of the Government has been changed several times. In 1991–1995 a structure that existed until March, 11, 1999, when the President of Ukraine L. Kuchma issued Decree No. 250/99 "On Changes in the System of Central Executive Bodies of Ukraine" was established. This document has become an important step in improving the system of public administration, improving the efficiency of executive bodies, strengthening the leading role of ministries as the main subjects in the development and implementation of state policy and phased implementation of administrative reform in Ukraine. According to

this decree, six committees were established by consolidating, three committees were eliminated, five committees, departments and administrations changed their names.

The decree approved a new scheme for organization and interaction of central executive authorities. According to it, the supreme executive bodies, which leaders are members of the Cabinet of Ministers of Ukraine, were 18 ministries, 20 state committees and 50 other central structures. The range of central bodies which activity was directed and coordinated by the Cabinet of Ministers of Ukraine through other bodies of Executive Power was determined.

In December, 2002, a new Government and parliamentary majority signed a Protocol on fixing the distribution of positions in the Cabinet of Ministers of Ukraine and discussed the draft of political agreement among permanent parliamentary majority and the Coalition Government on cooperation and joint responsibility.

Viktor Yushchenko's election as the President naturally led to a series of fundamental changes in the state system of Ukraine. Measures to reform and improve the forms of activity of the central executive authorities of Ukraine have already been taken. This is due not only to the program objectives of new Government, but also to the principles of the Law of the Verkhovna Rada of Ukraine on Constitutional Reform.

Building of any system of power requires, first of all, the definition of a clear goal for what it is needed. It is determined in accordance with two main principles. First is that the main condition for the functioning of the state system should be the safeguarding of constitutional freedoms, without this there is no movement, no creation. The second is that the society should serve equally for all members of the community, whether at the level of the settlement or the state as a whole. Adherence to these principles will enable the state authorities to focus on ensuring compliance with constitutional freedoms.

Since the adoption of the Declaration on the State Sovereignty of Ukraine (July, 1990) till V. Yushchenko's election as the President of Ukraine, the consistency of the leadership of the Cabinet of Ministers of Ukraine has changed very often. Most Governments were of short-term action. For example, despite the fact that the trust of YU. Tymoshenko's government was confirmed by voting for changes

to the State Budget of 2005 which significantly increased the cost of the social part (374 MPs voted for it).

However, business environment was not created in the consistency of the Government with the beginning of its functioning. In addition, there was a confrontation between the Government, the State Secretariat and the National Security and Defense Council. It led to uncoordinated actions of the leaders of these structures and the President of Ukraine, and finally, to President's decision of the resignation of YU. Tymoshenko's government, to O. Zinchenko and P. Poroshenko's release from the appropriate positions. The consistency of the Cabinet of Ministers of Ukraine, headed by YU. I Yekhanurov, was updated by a third.

In the Decree of the President of Ukraine dated from the 8-th of February, 2005, we are talking about the organization of the activities of the National Security and Defense Council. The functions of making proposals on candidates for positions of judges, members of the Supreme Council of Justice and members of the Supreme Qualifications Commission of Ukraine's courts were transferred to the competence of the Secretariat; approval of proposals on candidates of the heads of law-enforcement bodies of the Autonomous Republic of Crimea, regions, such cities as Kyiv and Sevastopol and approval of draft decrees of the President of Ukraine on the awarding of higher military, special ranks and class ranks.

The mentioned actions positively affected the voting process - for giving consent to the appointment by the President of Ukraine of the Prime Minister of Ukraine YU.I. Yekhanurova voted 289 deputies, in particular the "Regions of Ukraine" (50 votes), the "People's Party" (45), the "Our Ukraine" (44), the "Yulia Tymoshenko Bloc" (7), the "Socialist Party of Ukraine" (25), the "Ukrainian People's Party" (23), the "Ukraine - Forward!" (20), the "United Ukraine" (3), the "Reforms and Order" (7), the "Party of Industrialists and Entrepreneurs of Ukraine" (15), the "People's Movement of Ukraine" (19), non-fractional (31). The factions of the "Communist Party of Ukraine" and the SDPU (o) [5] did not vote.

There were significant changes in governmental activity. The order of preparation and consideration of issues was changed. Firstly, there were specialized committees that had the right to discuss them

and to prepare relevant materials and decisions. Secondly, prepared documents in written were handed to all members of the Government. The invited (deputies, representatives of state administrations, scientists, employees of enterprises, institutions, organizations) had and opportunity to familiarize themselves with the Government's meetings with them. Thirdly, at a session, the minister or representative of the ministry, who is charged with reporting, briefly informs about the decision of the profile commission.

The status and authority of the structures, which are intended to provide the activity of the President of Ukraine, were radically changed. The status was changed and the powers of the Secretariat of the President of Ukraine and the Office of the National Security and Defense Council of Ukraine were much reduced. In accordance with the Decree of the President of Ukraine of September 22, 2005, "On some issues of the activities of the Secretariat of the President of Ukraine", measures concerning improving of its structure were taken, elimination of duplication of the functions performed by its structures and optimizing of its managerial staff was made [6]. The post of the First Assistant of the President of Ukraine was abolished.

The Decree of the President of Ukraine of October 14, 2005 "On the Establishment of the Secretariat of the President of Ukraine" determines that the secretariat is an auxiliary body to ensure the implementation by the Head of State his powers [7].

The Secretariat of the President of Ukraine is intended to ensure the interaction of the Secretariat with consultative, advisory and other subsidiary bodies and services created by the President of Ukraine. The Chairman of the Secretariat was Rybachuk Oleh Borysovykh, the First Deputy - Vasiunyk Ivan Vasylovych, the Deputy - Permanent Representative of the President of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea Volodymyr Ivanovych Kulish.

On October 14, 2005, the Decree of the President of Ukraine "Issues of the Staff of the National Security and Defense Council of Ukraine" [8], which approved the Regulations on the Apparatus and the Regulations on the Structure of the National Security and Defense Council of Ukraine (NSDC of Ukraine) was published.

It was emphasized that the apparatus of the National Security and Defense Council of Ukraine is a state body that carries out current

informational and analytical and also organizational support of the activity of the Council of National Security and Defense of Ukraine. In appropriate way, the structure of the NSDC of Ukraine, which includes, in addition to the Secretary and his Service, the First and four of his Deputies, is defined, and also: a) departments on military security and defense of Ukraine; foreign policy aspects of national security; on social and economic security; on state security issues; on organizational and technical support; b) administration of strategic development and control administration; c) services - providing the Reconnaissance Committee activity; on public relations; legal.

Characteristically, that at the same time, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved a decision on the creation of seven governmental committees: 1) On Economic Policy Issues (the head was the Prime Minister YU. Yekhanurov; the deputy of the head was Economy Minister A. Yatseniuk); 2) On Issues of Legal Policy and Defense (the head was the Prime Minister YU. Yekhanurov; the deputy was the First Vice-Prime Minister S. Stashevskiy); 3) On the Real Sector of Economy (the head was the First Vice-Prime Minister S. Stashevskiy); 4) On Regional Policy (the head was the Vice-Prime Minister R. Bezsmertnyi); 5) On the Issues of Agricultural and Industrial Complex and Nature Management (the head was the Vice Prime Minister YU. Melnyk); 6) On the Issues of Humanitarian and Social Policy (the head was the Vice-Prime Minister V. Kyrylenko); 7) On European and Euro-Atlantic Integration Issues (the head was Foreign Affairs Minister B. Tarasiuk) [9].

Mentioned governmental committees had a number of powers performed by the Administration of the President of Ukraine and the Council of National Security and Defense. They had the right to resolve issues related to the development of certain sectors of National Economy, personnel issues, specific measures concerning citizens' social protection independently, in accordance with the Constitution of Ukraine, and promptly.

Conclusions. Consequently, the structure of the State Executive Power in Ukraine has changed several times during the period under study. This caused negative moments in their activity. Measures concerning structuring and defining the powers of the Cabinet of Ministers of Ukraine as a supreme body of Executive Power have

been taken. However, serious progress has not been achieved in it. The Law on the Cabinet of Ministers of Ukraine will be adopted only in 2014. In fact, systematic changing of governmental consistency negatively affected at the activity of the Supreme Executive Institution. Interference into the functioning of the Cabinet of the Presidential Administration of Ukraine revealed at the same level. It, in fact, solved the issues that should have been solved by the Government in accordance to its authorities. This was provided by the administration apparatus, which consisted of groups of politicians and advisers, Legal Department, International Affairs Service, Internal Affairs and Territorial Affairs Services, Informational, Forecasting and Analytical Services, Protocol Service, Press Service, Security Service, General Departments, Departments of Awards, in Matters of Citizenship, in Matters of Oblivion, Letters and Reception of Citizens, Office Equipment and Computerization, Bureau, sectors: Personnel, Control, Economic Service. This was largely due to the elimination of the Institute of State Secretaries in ministries and departments that existed in 2001–2003.

Пекарчук В. М., Пекарчук А. В.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ (90-ті РР. ХХ – ПЕРШІ РОКИ ХХІ СТ.)

На основі всебічного аналізу різних джерел досліджено особливості структури та повноважень державної виконавчої влади в Україні відразу після набуття незалежності. Розкрито чинники, які призводили до негативних наслідків її діяльності, що позначалося на становищі громадян. Водночас від оптимальної побудови системи виконавчої влади багато в чому залежить її ефективність.

Доведено, що виконавча влада є найбільш динамічною гілкою державної влади, оскільки її функціональні можливості та обов'язки зумовлюють характер роботи інституцій різного рівня. В силу такого динамізму зміни в характері функціонування органів виконавчої влади істотно впливають на розвиток усієї вітчизняної владної системи, створюють контури нового характеру владних відносин.

Досліджено трансформації державної влади не тільки в юридичному, а й історичному ключі, спираючись на аналіз ресурсної та ідеологічної бази змін, відповідності очікуванням громадян і еліт.

Важливість окресленої проблеми зумовлюється, перш за все, необхідністю мати чітке уявлення про механізм подальшого реформування законодавчо-розпорядчих інституцій в Україні.

Зазначено, що найбільш зацікавленими в масштабних змінах вітчизняної виконавчої гілки влади виступає правляча політична еліта, тому реформи проводяться «зверху» урядом, які прагнуть зміцнити систему державного управління, повернути довіру до державних інституцій з боку населення.

Доведено, що нестабільність системи органів виконавчої влади, неодноразові зміни її структури залишалися однією з головних перешкод для забезпечення ефективності діяльності державної виконавчої влади в Україні.

Крім того, проаналізовано законодавче підґрунтя неодноразових змін компетенції центральних виконавчих органів влади.

Ключові слова: влада, президент, уряд, адміністрація, секретаріат, державний секретар.

References

1. Ukraine (1990), *Declaration of State Sovereignty of Ukraine: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (accessed at: 11.12.2019).
2. Ukraine (1990), *On Amendments to the Constitution (Fundamental Law) of the Ukrainian SSR in Connection with the Improvement of the Public Administration System: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (accessed at: 11.12.2019).
3. Kravchenko, V. I., Padalka, S. S., Panchenko, P. P. (1990), *Ukraine. State formation of the XX century: monography*, Medicine, Donetsk.
4. Boiko, O. D. (1999), *History of Ukraine: manual for higher educational institutions*, Academy, Kyiv.
5. Government courier (2005), *Parliament supported the President` election*.
6. Ukraine (2004), *On peculiarities of application of the Law of Ukraine "On elections of the President of Ukraine at repeated voting on December 26, 2004"*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (accessed at: 11.12.2019).
7. Ukraine (2005), *On the establishment of the Secretariat of the President of Ukraine*: Decree of the President of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1445/2005> (accessed at: 11.12.2019).
8. Ukraine (2005), *Issues of the Office of the National Security and Defense Council of Ukraine*: Decree of the President of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1446/2005> (accessed at: 11.12.2019).
9. Government courier (2005), *The Cabinet of Ministers has set up seven government committees*.

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО, СОЦІАЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 347.1

DOI 10.32755/sjlaw.2020.01.037

Ніщимна С. О.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7424-7688;

Зливко С. В.,

доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-2732-3144;

Сикал М. М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-0334-4047

СПОЖИВЧІ ТОВАРИСТВА ЯК СУБ'ЄКТИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

У статті здійснено спробу визначити правові засади майнових відносин, які виникають між споживчим товариством і його членами, оскільки нормативно-правове регулювання цього питання на сьогодні не є вирішеним. Єдиним нормативно-правовим актом, який передбачає колективну власність, є Господарський кодекс України. Постає потреба у внесенні відповідних змін, пов'язаних з виділенням юридичних осіб – суб'єктів колективної форми власності, які б закріплювали становище таких юридичних осіб як суб'єктів права приватної власності.

***Ключові слова:** кооператив, споживче товариство, майнові відносини, право власності.*

Постановка проблеми. Закон України «Про споживчу кооперацію» не визначив правові засади майнових відносин, які виникають між споживчим товариством і його членами, а також не встановив, хто є суб'єктом права власності цієї юридичної особи [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення цієї проблеми прослідковується насамперед у працях таких учених, як М. В. Аліман, С. Г. Бабенко, Т. Г. Васильців, В. І. Вахитов, В. М. Геєць, С. Д. Гелей, В. В. Гончаренко, А. В. Зеліско, В. В. Зіновчук, А. В. Меркулов, Н. Г. Міценко, Ю. М. Меншикова, Н. В. Мокерова, О. О. Нестуля, Г. П. Скляр, В. І. Тереховська, Ю. В. Тимченко та інші.

Мета статті. Визначення проблем правового статусу споживчих як суб'єктів права власності.

Виклад основного матеріалу. У пункті 6 статті 9 Закону України «Про споживчу кооперацію» зазначається, що суб'єктами права власності споживчої кооперації є члени споживчого товариства, трудові колективи кооперативних підприємств і організацій, а також юридичні особи, частка яких у власності визначається відповідними статутами. Пункт 1 статті 9 Закону визначає, що власність споживчої кооперації є однією з форм колективної власності і вона складається з власності споживчих товариств, спілок, підпорядкованих їм підприємств і організацій та їх спільної власності, але сама споживча кооперація не може бути визнана суб'єктом права власності, оскільки не є юридичною особою. Це система юридичних осіб, яка включає в себе споживчі товариства, підприємства, організації, спілки. Тому споживча кооперація не може бути суб'єктом права колективної власності [2, с. 56].

Визначаючи правовий статус споживчих товариств, Господарський кодекс України включив статтю 111 «Споживча кооперація. Підприємства споживчої кооперації» в главу 10 «Підприємства колективної форми власності», тим самим віднісши споживчі кооперативи до колективної форми власності. Враховуючи те, що на сьогодні Закон України «Про власність» втратив чинність, Господарський кодекс України залишається єдиним нормативно-правовим актом, який передбачає колективну власність. Тому потрібно внести до нього відповідні зміни, пов'язані з виділенням юридичних осіб, суб'єктів колективної форми власності, встановивши, що юридичні особи є суб'єктами права приватної власності. Це ж стосується і положення пункту 1 статті 9 Закону України «Про споживчу кооперацію», яка також встановлює, що споживчі товариства є суб'єктами колективної форми власності, закріпивши

положення, відповідно до якого споживчі товариства визнаються суб'єктами приватної форми власності.

Правовий інститут права власності визначає загальні положення, відповідно до яких власник має певні правомочності щодо володіння, користування та розпорядження належним йому майном.

Слід зазначити, що права розпоряджатися майном споживчого товариства обмежені.

Відповідно до пункту 2 статті 10 Закону України «Про споживчу кооперацію» майно споживчих товариств може бути продано, передано, здано в оренду, надано в позичку і безоплатне тимчасове користування членам споживчих товариств, державним, кооперативним та іншим організаціям, трудовим колективам, окремим громадянам тільки за рішенням загальних зборів, конференцій та з'їздів відповідних спілок або уповноважених ними органів. Отже, фактично право на розпорядження майном споживчого товариства має лише спілка, тобто інша юридична особа.

Водночас відносини між споживчими товариствами та їх спілками будуються на договірних засадах. Відповідно до статті 8 Закону України «Про споживчу кооперацію» споживчі товариства можуть на добровільних засадах об'єднуватися в місцеві спілки, Центральну спілку споживчих товариств України і мають право вільного виходу з них. Споживчі товариства можуть делегувати спілкам частину своїх повноважень та виконання окремих функцій. Спілки споживчих товариств, виходячи з делегованих їм прав, можуть представляти і захищати інтереси споживчих товариств, їх членів та обслуговуваного населення у відповідних державних та інших органах, а також у міжнародних організаціях; надавати споживчим товариствам практичну допомогу в здійсненні господарської діяльності, впровадженні в практику досягнень науково-технічного прогресу, передового досвіду і таке інше. Така невідповідність норм, які містяться в одному законодавчому акті, стала причиною виникнення на практиці ситуацій, коли членство у споживчих спілках є не правом, а обов'язком споживчих товариств, оскільки без спілки товариство не має можливості розпоряджатися належним товариству майном [2, с. 57].

Не визначеними є об'єкти майнових прав члена споживчого товариства. Положення про громадське майно (основні засоби) споживчої кооперації України [3] виділяє такі об'єкти права власності споживчих товариств, як подільне та неподільне громадське майно. Громадське майно – це основні засоби (матеріальні активи), які споживчі товариства, споживспілки утримують з метою використання їх у процесі виробництва, реалізації товарів, надання послуг, здійснення адміністративних, соціально-культурних функцій тощо, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких становить більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) (пункти 1.3, 2.1 Положення). Всі основні засоби споживчої кооперації України поділяються на неподільне і подільне громадське майно. Якщо проаналізувати визначення понять «подільне» та «неподільне» майно, то досить важко встановити, до якого виду – подільного чи неподільного – відносить цей нормативно-правовий акт той чи інший вид майна. Неподільне громадське майно – сукупність необоротних активів (основних засобів) споживчого товариства, споживспілки, які розподілу не підлягають і стають у нагоді як сьогоднішнім членам споживчих товариств, так і майбутнім поколінням. У разі ліквідації споживчого товариства, споживспілки неподільне громадське майно передається за рішенням ліквідаційної комісії споживспілки, до складу якої входить споживче товариство, споживспілка. Об'єкти основних засобів (будівлі, споруди), які зараховані до неподільного громадського майна споживчої кооперації, не можуть бути продані, безоплатно передані, внесені до статутного капіталу інших підприємств, передані в заставу, фінансовий лізинг (крім організацій і підприємств системи Укоопспілки) (пункти 2.3.1–2.3.3 Положення). Подільне громадське майно – це сукупність необоротних активів (основних засобів) споживчого товариства, споживспілки, які в установленому законодавством України та нормативними актами Укоопспілки порядку можуть бути переведені в оборотні активи, а також внесені до статутних капіталів інших підприємств і організацій, передані в заставу, надані в оренду тощо (пункт 2.3.4 Положення). Отже, розглянуті визначення громадського неподільного майна мають економічний характер та не дають змоги визначити критерії, на основі яких майно відноситься до неподільного.

Критично слід оцінити термін «громадське» майно, оскільки ні правова, ні економічна наука такого поняття не виділяє. У Положенні вказаний термін ототожнюється з основними засобами, що є бухгалтерською категорією. Термін «громадський» означає той, який виникає, відбувається в суспільстві, належний всьому суспільству [4, с. 174–175], а тому вважаємо, що застосування його до майна юридичної особи, яка є його власником, є неприпустимим.

Не визначено також на належному рівні, яке саме майно належить до подільного громадського майна споживчого товариства, адже відповідно до пункту 2.3.4 Положення [3] воно визначається як сукупність необоротних активів (основних засобів). До основних засобів, відповідно до пункту 2.3.5 Положення, належать будівлі, споруди, автомобільний транспорт, меблі, конторське обладнання, електронно-обчислювальні машини, корпоративні права споживчого товариства як учасника господарського товариства та будь-які інші основні засоби, не вказані раніше. Така норма дозволяє стверджувати, що обмеження права на розпорядження стосується буквально всього майна споживчого товариства, яке є закріплене за ним як за юридичною особою [5, с. 427]. Положення встановлює, що розпорядження тим майном, яке відноситься до подільного громадського майна, здійснюється з дозволу спілки відповідного рівня. Такий висновок можна зробити, виходячи з аналізу норм цього Положення, тому що отримання дозволу спілки є обов'язковим для товариства за необхідності здійснити ним стосовно основних засобів подільного громадського майна такі дії, як:

- продаж такого майна (пункт 5.3);
- передача такого майна в операційну оренду тим орендарям, які не входять у систему Укоопспілки (пункт 4.2);
- списання подільного громадського майна (пункт 3.2);
- продаж такого об'єкта права власності споживчого товариства, як підприємство (пункт 5.4);
- безоплатна передача основних засобів тим організаціям, які не входять у систему Укоопспілки (пункт 6.3);
- передача основних засобів у заставу (пункт 8.1);
- передача основних засобів як внесок до статутного фонду організацій, що не входять у систему Укоопспілки (пункт 9.1).

Перелічені вище дії становлять юридичний зміст права споживчого товариства на розпорядження належним йому майном, реалізація якого не відбувається на основі автономного волевиявлення споживчого товариства, а залежить від отримання дозволу споживчої спілки на вчинення вказаних дій.

Відповідно до частини 3 пункту 2.3.3 Положення про громадське майно у разі виробничої необхідності переміщення об'єктів основних засобів, будівель, споруд із неподільного громадського майна в подільне громадське майно або з подільного громадського майна в неподільне громадське майно проводиться за рішенням вищих органів управління споживчих товариств, але таке переведення також здійснюється за попередньою згодою (постановою) правління облспоживспілки, Укоопспілки. Отже, споживчі товариства позбавлені можливості самостійно здійснювати правомочності власника щодо закріпленого за ними майна.

Такий порядок розпорядження майном споживчого товариства суперечить загальним засадам реалізації права власності. Відповідно до статті 319 Цивільного кодексу України власник на свій розсуд володіє, користується і розпоряджається належним йому майном. Тому положення Закону України «Про споживчу кооперацію» щодо права спілок розпоряджатися майном споживчих товариств суперечить загальним засадам реалізації права власності. Рішення щодо розпорядження майном споживчого товариства повинні приймати органи управління самого товариства відповідно до їх компетенції, яка визначається статутом товариства, а не спілки споживчих товариств [2, с. 57].

Висновки. Усунення суперечностей у нормах законодавчих актів, що регулюють правове становище споживчих товариств як суб'єктів права власності, забезпечить ефективне здійснення ними діяльності та збереження їх особливого статусу організацій, що мають на меті поліпшення економічного та соціального добробуту громадян, що є їх учасниками.

Список використаних джерел

1. Про споживчу кооперацію: Закон України від 10.04.1992 р. № 2265. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр> (дата звернення: 28.10.2019).

2. Кучеренко І. М. Місце споживчих товариств у системі непідприємницьких кооперативів. *Часопис Хмельницького університету управління та права «Університетські наукові записки»*. 2005. № 3. С. 52–59.

3. Положення про громадське майно (основні засоби) споживчої кооперації України: затверджено Постановою VI зборів Ради Укоопспілки XVII скликання 03.3.2003 р. зі змінами і доповн., затвердженими IV зборами Ради Укоопспілки XIX скликання 24.01.2007 р. *Нормативні акти Укоопспілки*. У 2 т. Київ: Комп'ютерпрес, 2008. Том 1. С. 105–123.

4. Примак В. Непідприємницькі юридичні особи (окремі особливості правового статусу). *Юридичний вісник України*. 2005. № 2. С. 174–177.

5. Зеліско А. В. Право на розпорядження майном споживчого товариства. *Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Вип. 35. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. С. 423–430.

Nischymna S., Zlyvko S., Sykal M.

CONSUMER GOODS AS SUBJECTS OF OWNERSHIP

An attempt to determine the legal basis of property relations that emerge between a consumer society and its members is made in the article, because regulatory affairs of this issue are not resolved to date. The only statutory instrument that provides for collective ownership is the Economic Code of Ukraine. There is a necessity to make appropriate amendments connected with the allocation of legal entities which are the subjects of collective ownership that would validate the status of such legal entities as the subjects of private ownership.

All basic means of consumer cooperation of Ukraine are divided into indivisible and divisible public property. Indivisible public property is a set of non-current assets (fixed assets) of a consumer society, consumer unions, which are not subjects to distribution and are useful to both current members of consumer societies and to future generations. Divisible public property is a set of non-current assets (fixed assets) of a consumer society, consumer unions, which, in accordance with the legislation of Ukraine and the normative acts of the Central Union of Consumer Societies of Ukraine, can be converted into current assets, as well as contributed into the authorized capital of other enterprises and organizations, pledged, leased, etc.

In case of industrial necessity, the transfer of objects of fixed assets, buildings, structures from indivisible public property to divisible public property or from divisible public property into indivisible public property shall be carried out by the decision of the higher management bodies of consumer societies, but such transfer shall also be carried out with the prior consent (decree) board of the Regional Consumer Union, Central Union of Consumer Societies of Ukraine. Consequently, consumer societies are deprived of the ability to exercise the powers of the owner independently in respect of their assigned property.

Key words: cooperative society, consumer society, property relations, ownership.

References

1. Ukraine (1992), On consumer cooperation: Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр> (accessed: 28.10.2019).
2. Kucherenko, I. M. (2005), The place of consumer societies in the system of non-business cooperatives. *Journal of Khmelnytsky University of Management and Law "University Scientific Notes"*, No 3, pp. 52–59.
3. Ukraine (2003), Regulations on public property (fixed assets) of consumer cooperation of Ukraine. *Legislative acts of Central Union of Consumer Societies of Ukraine*. In 2 volumes. Kyiv, Volume 1, pp.105–123.
4. Prymak, V. (2005), Non-business legal entities (specific features of legal status). *Legal Bulletin of Ukraine*, No 2, pp.174–177.
5. Zelisko, A. V. (2007), The right to dispose the property of a consumer society. *State and Law: collection of scientific papers. Legal and Political Sciences. Issue 35*. Kyiv: V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, pp. 423–430.

УДК 349:364-6

DOI 10.32755/sjlaw.2020.01.045

Сташків Б. І.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID 0000-0003-3746-9382

СТРАХОВІ ВИПЛАТИ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ, ЯКІ СПРИЧИНИЛИ ВТРАТУ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ: ПОНЯТТЯ І ХАРАКТЕРНІ РИСИ

У статті в теоретичному плані висвітлено поняття «страхові виплати» та «страхові витрати» і критерії для розмежування цих термінів. Надано визначення всіх видів матеріального забезпечення, що входять до страхових виплат у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності. Зазначено приводи для встановлення відповідного виду соціального страхування, підстави для надання того чи іншого виду страхових виплат. Висловлено пропозиції щодо вдосконалення чинних норм права, які регулюють відповідні соціально-страхові відносини. Вказано проблеми призначення і виплати матеріального забезпечення засудженим до позбавлення волі особам у рамках соціального страхування їх від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Ключові слова: *страхові виплати, страхові витрати, система загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, допомога по тимчасовій непрацездатності потерпілому, одноразові та щомісячні виплати потерпілому, одноразові і щомісячні виплати членам сім'ї померлого годувальника внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві засуджених до позбавлення волі осіб.*

Постановка проблеми. В умовах конкурентної боротьби підприємств за випуск більш дешевої продукції вимагають підвищеної уваги питання охорони праці на них та соціального захисту працівників у разі настання з ними нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання. Спеціального захисту вимагають життя, здоров'я і працездатність працівників, що здійснюється за допомогою такого правового інституту, як загаль-

нообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності. Наявна в Україні система такого страхування в принципі відповідає цим завданням. Прийнятті відповідні закони та підзаконні акти, які задовольняють вимоги МОП. Водночас необхідно постійно вдосконалювати чинні норми права, враховуючи потреби практики, розширювати базу фінансових джерел на ці витрати, підвищувати розмір страхових виплат тощо. Недостатньо розроблена теоретична база правового регулювання цього виду соціального страхування. Ці питання потребують більш глибокого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові питання соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання висвітлені у всіх навчальних підручниках і посібниках із права соціального забезпечення, в чисельних наукових публікаціях та профільних монографіях. Проблематика цього виду соціального страхування успішно досліджувалась українськими фахівцями. Значний внесок у науку внесли В.В. Андрієв, М.І. Боднарук, Г.С. Гончарова, В.В. Жернаков, М.І. Іншин, О.І. Кульчицька, С.М. Синчук, О.В. Соловійов, А.М. Слюсар, В.І. Щербина, Л.П. Шумна, О.М. Ярошенко та багато інших. У їхніх працях, на наш погляд, недостатньо уваги приділялось дефініціям і суті окремих видів страхових виплат, їх відмежування від інших видів матеріального забезпечення в системі соціального страхування, практиці призначення, перерахунку та індексації страхових виплат і т. ін. Ця проблематика чекає свого подальшого поглибленого дослідження.

Мета статті – дати авторське визначення страхових виплат і страхових витрат, а також усіх видів страхових виплат, виокремити найістотніші риси страхових виплат, внести пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Виклад основного матеріалу. Грошові виплати у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування (далі – ЗДСС) позначаються термінами матеріальне забезпечення [1; 2; 3], соціальні виплати [4], пенсійні виплати [4], пенсія [4], допо-

моги, що поділяються на різні види [1; 2; 3; 4], відшкодування збитків [2], страхові виплати [2]. Багато науковців оперують поняттям страхові допомоги, незважаючи на те, що воно не вживається в нормативних актах. Його використання є правомірним, оскільки в міжнародно-правових актах усі види соціального забезпечення позначаються терміном допомога [5; 6]. Всі грошові виплати, крім пенсійних, прийнято називати допомагами.

З іншого боку, допомоги асоціюються з матеріальною підтримкою з джерел, які прямо не пов'язані із заробітком. Соціальне страхування є автономною системою матеріального забезпечення активних працездатних осіб (працівників), де виплати здійснюються із страхових фондів, які формуються за рахунок заробітної плати працівників, що спеціально зарезервується (не видається на руки) на випадок настання обумовленого соціального ризику. Страхові внески включаються у вартість ціни робочої сили і не має значення, хто перераховує кошти у страховий фонд: роботодавець чи працівник або вони разом. Тому термін страхові допомоги не зовсім точно відбиває економічну природу виплат у системі ЗДСС.

Більш точним, на наш погляд, є використання поняття страхові виплати щодо матеріального забезпечення в системі ЗДСС, але нормативні акти вживають це поняття не в широкому, а у вузькому розумінні (ч. 7 ст. 36 ЗУ № 1105-XIV) і лише щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (далі – ЗДСС від НВВ та ПЗ). У цій системі передбачено такі види страхових виплат: допомога по тимчасовій непрацездатності; одноразова допомога в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого; щомісячна страхова виплата втраченого заробітку потерпілого; страхова виплата потерпілому в розмірі його середньомісячного заробітку при тимчасовому переведенні його на легшу, нижчеоплачувану роботу; щомісячна страхова виплата особам, які мають на неї право в разі смерті потерпілого; відшкодування вартості поховання потерпілого та пов'язаних з цим ритуальних послуг [2; 7].

Приводом для встановлення соціального страхування від нещасного випадку є обставини, внаслідок яких може статися нещасний випадок чи професійне захворювання (соціальні ризики). Підставою для здійснення страхових виплат слугує подія, з настанням якої виникає право на вказане матеріальне забезпечення (страховий випадок). Перелік обставин, за яких настає страховий випадок, затверджується Кабінетом Міністрів України [8; 9]. Він не є вичерпним, оскільки Закон дозволяє Фонду соціального страхування України в окремих випадках визнати нещасний випадок чи захворювання страховим випадком [2]. Офіційно страховий випадок оформляється актом розслідування нещасного випадку або актом розслідування професійного захворювання (отруєння), що складаються за встановленою формою [2; 8]. Перелік осіб, які мають право на страхові виплати в разі настання страхового випадку, наведено у статті 35 Закону України № 1105–XIV. Дуже слушним є законодавче застереження про те, що порушення правил охорони праці застрахованим, яке спричинило нещасний випадок або професійне захворювання, не звільняє страховика від виконання зобов'язань перед потерпілим [2]. У разі настання страхового випадку відповідні відносини виникають між страхувальником (роботодавцем), страховиком (Фондом соціального страхування України) та застрахованою особою (працівником чи іншими особами, які мають право на належні їм страхові виплати).

Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», що набрав чинності з 1 квітня 2001 року в первісній редакції у підп. «е» п. 1 ч. 1 ст. 21 та ч. 3 ст. 34 була передбачена ще одна страхова виплата – відшкодування моральної (немайнової) шкоди, що здійснювалася у вигляді одноразової страхової виплати незалежно від інших видів страхових виплат. Сума страхової виплати визначалася в судовому порядку, але була обмежена розміром не більше двохсот розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на день виплати. Це норма діяла з 1 квітня 2001 року по 2005 рік. Пізніше вона призупинялась, а Законом України № 717-V від 23 лютого 2007 року була виключена. У частині 8 статті 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне

соціальне страхування» зазначається, що відшкодування моральної (немайнової) шкоди потерпілим і членам їхніх сімей не є страховою виплатою та здійснюється незалежно від часу настання страхового випадку відповідно до положень Цивільного кодексу України та Кодексу законів про працю України. Це правило діє з 1 січня 2015 року. Незалежно від часу настання нещасного випадку (професійного захворювання) з позовами про відшкодування моральної шкоди слід звертатися до роботодавця, а не до Фонду соціального страхування України.

У ст. 21 цього Закону в первісній редакції також передбачались ще дві страхові виплати, які виплачувались пенсійним Фондом України за рахунок коштів Фонду, а саме: пенсія по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання (підп. «г» п. 1 ч. 1 ст. 21) та пенсія у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання (підп. «д» п. 1 ч. 1 ст. 21). Законом України № 77-VIII від 28 грудня 2014 року ці пенсії віднесені до пенсійного страхування [1]. Вони виплачуються за рахунок коштів ПФУ [2]. Через кілька років спільною постановою ПФУ і ФССУ від 19 липня 2018 року № 16-1/14 був визнаний таким, що втратив чинність Порядок відшкодування ФСС від НВВ та ПЗ Пенсійному Фонду України витрат, пов'язаних з виплатою пенсій по інвалідності чи у зв'язку з втратою годувальника від 4 березня 2003 року № 5-4/4. Нині ці пенсії призначаються та виплачуються відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення» [10] і не відносяться до страхових виплат. Механізм призначення цих пенсій до цих пір ще не врегульований [11].

Законодавство про соціальне страхування соціальні виплати тлумачить, як грошові суми, які Фонд соціального страхування України виплачує застрахованому або особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку [2] це лаконічне визначення не викликає серйозних заперечень і з ним можна погодитися.

Розглянемо більш детально чинні види страхових виплат.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування передбачає два види допомог з тимчасової непрацездатності: допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою

дитиною [2; 11; 12; 13; 14]), допомога по тимчасовій непрацездатності, пов'язаній з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням [2; 7; 11; 12; 13]. Між ними є багато спільного, деякі питання регулюються одними і тими ж нормативними актами і, на наш погляд, їх можна об'єднати і включити до системи медичного страхування.

Допомога по тимчасовій непрацездатності в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання – це вид страхової виплати в грошовій формі застрахованій особі в разі настання страхового випадку (нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання), що призвів до тимчасової втрати працездатності і засобів до існування за рахунок коштів роботодавця та Фонду соціального страхування України на умовах та порядку, передбачених чинним законодавством, з метою повного відшкодування шкоди, заподіяної uszkodженням її здоров'я.

До характерних ознак цієї допомоги можна віднести наступні: є самостійним видом соціального забезпечення в системі ЗДСС; надається у разі настання такої страхової події, як нещасний випадок на виробництві або професійного захворювання; страховий випадок повинен спричинити тимчасову втрату працездатності та засобів до існування (заробітку чи іншого доходу); надається у грошовій формі; не пов'язана із страховим стажем потерпілого; належить до періодичних виплат, оскільки призначається на період тимчасової непрацездатності; право на допомогу має застрахована від страхового ризику особа [2]; допомога призначається лише потерпілій особі (не на догляд за членами її сім'ї); обчислюється із заробітку (доходу) застрахованої особи [15]; втрата засобів до існування відшкодовується в повному обсязі (100 %), але не може перевищувати розміру максимальної величини бази нарахування єдиного внеску; призначається та виплачується страхувальником (роботодавцем) за місцем роботи потерпілого; джерелом фінансування перших п'яти днів непрацездатності є кошти страхувальника, а наступних – Фонду соціального страхування України; має цільове призначення – бути основним чи одним із основних джерел засобів до існування; підставою для оплати днів непрацездатності є вида-

ний в установленому порядку листок непрацездатності та наявність акта розслідування нещасного випадку, пов'язаного з виробництвом, або акта розслідування професійного захворювання (отруєння) за встановленими формами; порядок призначення перерахунку та проведення страхової виплати деталізовані постановою правління Фонду соціального страхування України [2].

Галузевим законодавством встановлені дві разові страхові виплати: одноразова страхова виплата потерпілому [2; 7] та одноразова допомога в разі смерті потерпілого [2; 7]. Вони розрізняються за підставами надання, отримувачами розмірами виплат і через це їх слід розглядати як окремі види соціального забезпечення в системі ЗДСС від нещасного випадку.

Одноразова страхова допомога потерпілому – це вид соціального забезпечення в системі ЗДСС від нещасного випадку, що полягає в разовій грошовій виплаті застрахованій особі за рахунок коштів Фонду соціального страхування України в разі встановлення МСЕК стійкої втрати нею професійної працездатності на умовах, порядку і розмірі, визначених законом. Характерні риси цієї допомоги: є окремим видом соціального забезпечення в системі соціального страхування від нещасного випадку; підставою надання є стійка втрата професійної працездатності, що засвідчена висновком МСЕК [16; 17; 18]; належить до разових страхових виплат; отримувачем є застрахована особа; надається в грошовому виразі; джерелом виплати є кошти Фонду соціального страхування України; розмір виплати залежить не від середньої заробітної плати (доходу) потерпілого, а від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день настання права на страхову виплату; призначається і виплачується управлінням (відділенням) Фонду соціального страхування України.

За раніше чинною нормою одноразова страхова виплата потерпілому визначалася із розрахунку середньомісячного заробітку потерпілого за кожний відсоток втрати потерпілим професійної працездатності (ч. 2 ст. 34 Закону в первісній редакції). На сьогодні чинною нормою сума одноразової виплати визначається відповідно до ступеня втрати професійної працездатності, виходячи з 17 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних

осіб, встановленого законом на день настання права потерпілого на страхову виплату (ч. 2 ст. 42 Закону в ред. 28.12.2014 року №77-VIII). Зміна раніше чинної норми навряд чи відповідає принципу справедливості і веде до зрівнялівки виплат висококваліфікованим працівникам порівняно з малокваліфікованим «працівникам» і вимагає додаткового обґрунтування з боку профспілок, економістів та юристів.

Якщо буде встановлено, що ушкодження здоров'я настало не лише з вини роботодавця, а й внаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці, то розмір одноразової допомоги зменшується на підставі висновку комісії з розслідування нещасного випадку, але не більше як на 50 відсотків [2; 7; 8]. Вказане правило спрямоване на дотримання працівниками правових актів з охорони праці і є виваженим та справедливим. Необхідно лише контролювати об'єктивність проведення розслідування нещасного випадку [9].

Одноразова допомога в разі смерті потерпілого в системі ЗДСС від нещасного випадку як самостійний вид соціального забезпечення – це одночасна грошова виплата за рахунок коштів Фонду соціального страхування України особам, які мають на неї право, в разі смерті потерпілого на умовах, порядку і розмірі, визначених законом, з метою покращення матеріального стану сім'ї померлого годувальника. Особливості цієї допомоги порівняно з одноразовою допомогою потерпілому полягають у наступному: підставою для призначення допомоги слугує факт смерті годувальника від нещасного випадку або встановлений висновком МСЕК причинний зв'язок смерті потерпілого з наслідками раніше отриманого трудового каліцтва чи професійного захворювання; отримувачами цієї страхової виплати є особи, які мають на неї право в разі смерті потерпілого (ст. 41 Закону); розмір виплати призначається на всю сім'ю чи окремо на певного утриманця (виділення частки).

Згідно з частиною 7 статті 34 первісної редакції Закону розмір одноразової допомоги повинен бути не меншим за п'ятирічну заробітну плату потерпілого, і, крім того, не меншим за однорічний заробіток померлого на кожну особу, яка перебувала на його утриманні, а також на його дитину, яка народилася протягом не

більш як десятимісячного строку після смерті потерпілого. Нині ця допомога становить 100 прожиткових мінімумів для працездатних на сім'ю і 20 таких прожиткових мінімумів кожному утриманцю (ч. 6 ст. 42 Закону). Ця норма суперечить принципу диференціації соціальних виплат і порушує право померлого годувальника на належне матеріальне забезпечення його сім'ї (вища заробітна плата сприяла вищому рівню забезпечення сім'ї).

Щомісячна страхова виплата втраченого заробітку потерпілого – це вид соціального забезпечення в системі ЗДСС від нещасного випадку, який полягає в разі встановлення МСЕК стійкої втрати професійної працездатності здійснювати застрахованій особі за рахунок коштів Фонду соціального страхування України щомісячні грошові виплати, що встановлюються відповідно до ступеня втрати професійної працездатності та середньомісячної заробітної плати потерпілого перед настанням страхового випадку. Істотні риси цієї виплати: є окремим видом соціального забезпечення в системі соціального страхування від нещасного випадку; належить до щомісячних грошових виплат; підставою для надання є висновок МСЕК про ступінь втрати професійної працездатності; проводиться протягом строку, на який встановлено МСЕК стійку втрату професійної працездатності; джерелом фінансування є кошти Фонду соціального страхування України; підлягає перерахуванню у разі зміни ступеня втрати професійної працездатності та індексації; максимальний розмір виплати не повинен перевищувати 10 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на дату настання права на страхову виплату, а мінімальний розмір такої виплати при повній втраті професійної працездатності не може бути меншим за відповідний прожитковий мінімум; її метою є повна компенсація відповідної частини втраченої потерпілим заробітку; призначається, перераховується, індексується управлінням (відділенням) Фонду соціального страхування України.

Щомісячна страхова виплата потерпілому, як і довічне утримання судді, не є пенсійною виплатою, а значить на неї не може поширюватись правило, що максимальний розмір такої виплати не повинен перевищувати 10 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб. Вважаємо, що це положен-

ня суперечить принципу повного відшкодування завданої шкоди здоров'ю застрахованої особи при нещасному випадку на виробництві. Сказане вище стосується і щомісячних страхових виплат утриманцям у разі смерті від нещасного випадку годувальника.

Щомісячна страхова виплата в разі смерті потерпілого як вид соціального забезпечення в системі соціального страхування від нещасного випадку на виробництві – це регулярна щомісячна грошова виплата особам, які мають на це право, в разі смерті потерпілого за рахунок коштів Фонду соціального страхування України в розмірі, що визначається із середньомісячного заробітку потерпілого за вирахуванням частки, яка на нього припадала. До основних рис цієї допомоги належать: є самостійним видом соціального забезпечення в системі соціального страхування від нещасного випадку на виробництві; джерелом виплати слугують кошти Фонду соціального страхування України; виплачується щомісяця; підставою для призначення є загибель потерпілого на виробництві або висновок відповідного медичного закладу про причинний зв'язок смерті потерпілого з одержаним ним каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; коло осіб, які мають право на вказану виплату, вичерпно окреслена у ст. 41 Закону [2]; умови визначення розміру виплати та порядок її надання вказані у ч. 8 ст. 42 Закону [2]; підлягає перерахуванню в разі зміни складу сім'ї померлого та індексації відповідно до чинного законодавства; можливе виділення частки окремим утримувачам цієї виплати.

Страхова виплата потерпілому при тимчасовому переведенні на легшу, нижчеоплачувану роботу в системі соціального страхування від нещасного випадку на виробництві – це періодична грошова доплата до попередньої заробітної плати потерпілого за рахунок коштів роботодавця та Фонду соціального страхування України при тимчасовому переведенні за медичними показаннями на легшу і нижчеоплачувану роботу за згодою потерпілого або виплата повністю раніше отримуваної заробітної плати при неможливості у відповідні строки працевлаштувати потерпілого на таку роботу. Основні ознаки названої виплати: належить до окремого виду соціального забезпечення в системі соціального страхування від нещасного випадку на виробництві; джерелом виплати є кошти роботодавця (14 днів) та Фонду соціального

страхування України (всі інші дні); необхідність переведення потерпілого на іншу роботу, її тривалість та характер установлюються ЛКК або МСЕК; до нової роботи ставляться певні вимоги: бути суттєво легшою для виконання особою з ослабленим здоров'ям. За оплатою мусить бути нижчою; добровільна згода потерпілого на таке переведення обов'язкова; виплатою є різниця між новою заробітною платою і середньомісячним заробітком, яку особа отримувала до нещасного випадку (1 варіант); при неможливості роботодавця надати рекомендовану ЛКК або МСЕК роботу страхова виплата здійснюється у розмірі раніше отриманого середньомісячного заробітку (2 варіант); страхова виплата припиняється в разі закінчення терміну, на який було здійснено переведення, або встановлення МСЕК стійкої втрати професійної працездатності (будь-яка втрата професійної працездатності визначена МСЕК).

У ч. 1 ст. 39 Закону необхідно внести певні уточнення. Якщо керуватися тим, що під час переведення на легшу нижчеоплачувану роботу за потерпілим зберігається його середньомісячний заробіток, то виходить, що на іншій роботі він буде працювати безплатно, а це не логічно. Слід говорити про виплату різниці (доплати) між отримуваним раніше і зараз заробітними платами [2].

Страхова виплата дитині, яка народилася з інвалідністю внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності – це вид соціального забезпечення в системі соціального страхування від нещасного випадку, що здійснюється щомісячно в грошовій формі на користь застрахованої дитини за рахунок коштів Фонду соціального страхування України з метою відшкодування завданої шкоди її здоров'ю та створення самостійного для неї джерела засобів для існування. Основні риси названої виплати: приводом для запровадження цього виду соціального забезпечення є соціальний ризик заподіяння шкоди зародку внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання жінки під час вагітності [2]; підставою для призначення виплати є медичний висновок про причинний зв'язок народження дитини з інвалідністю та нещасним випадком (професійним захворюванням) матері під час її вагітності; належить до окремого виду соціального забезпечення відповідного виду соці-

ального страхування; виплачується щомісяця в грошовій формі; джерелом фінансування є кошти Фонду соціального страхування України; дитина наділяється правовим статусом особи з інвалідністю з дитинства; розмір виплати залежить не від середньомісячної заробітної плати матері до нещасного випадку, а від розміру відповідної державної соціальної допомоги [19], а після досягнення 18 років – середньомісячного заробітку, що склався на території області (міста) проживання отримувача, але не менше середньомісячного заробітку в країні на день виплати [2].

Законодавство вживає два терміни: особа з інвалідністю з дитинства та дитина з інвалідністю [20]. Дитина з інвалідністю – це особа, якій ЛКК лікувального закладу встановила інвалідність у віці до 18 років. Особа з інвалідністю з дитинства – це особа віком від 18 років і більше, якій МСЕК установила групу інвалідності в зв'язку з такою причиною, як інвалідність з дитинства. Дітям з інвалідністю група інвалідності не встановлюється і вони прирівнюються до осіб з інвалідністю I групи. Державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства I групи становить 100 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, а для дітей з інвалідністю віком до 18 років – 70 % такого мінімуму [19]. Законодавець застрахованих дітей віком від 0 до 18 років відніс до осіб з інвалідністю з дитинства [2]. Вважаємо, що в цьому випадку у законодавстві слід зробити певні уточнення.

Перераховані вище страхові виплати спрямовані на заміну втраченого потерпілим засобів до існування і отриманими коштами він розпоряджається так, як раніше розпоряджався отриманою заробітною платою (доходу). Втрата потерпілим здоров'я вимагає додаткових витрат на лікування, оздоровлення, реабілітацію, технічні засоби реабілітації тощо. Тому поряд із терміном страхові виплати вживається інший – страхові витрати.

Фонд соціального страхування України несе страхові витрати під час надання потерпілим соціальних послуг. До таких витрат можна віднести наступні: організація професійного навчання потерпілих [2; 21]; Забезпечення потерпілих лікарським засобами, виробами медичного призначення [2; 22]; лікування та медична реабілітація потерпілих [2; 22]; забезпечення потерпілих додатковим харчуванням [2; 23]; забезпечення потерпілих необхідними

видами догляду [2; 24]; забезпечення потерпілих санаторно-курортним лікуванням [2; 25]; забезпечення потерпілих протезно-ортопедичними виробами та ортопедичним взуттям [2; 26]; забезпечення потерпілих засобами пересування та іншими технічним засобами реабілітації [2; 26]; забезпечення потерпілих автомобілями [2; 27]; відшкодування вартості поховання потерпілого та пов'язаного з цим ритуальних послуг [2; 7; 28].

Закон страхові виплати розглядає в широкому розумінні та включає до них також і страхові витрати на медичну та соціальну допомогу, а точніше на відповідні соціальні послуги [2], а цитований Порядок – у вузькому сенсі, тобто із всіх соціальних послуг включає лише витрати на відшкодування вартості поховання потерпілого [7], а витрати на медичну та соціальну допомогу повинні регламентуватися іншими нормативним актами.

Соціальні виплати потерпілим чи особам, які мають на них право, призначаються за наявності в них пакету необхідних документів [2; 7]. Через психологічний стрес своєчасно надати їх в управління (відділення Фонду соціального страхування України) буває проблематично і ця ситуація вирішується частиною 4 ст. 43 Закону, яка говорить, якщо застрахований або члени його сім'ї за станом здоров'я чи з інших причин не спроможні самі одержати зазначені нижче документи, їх одержує та подає відповідний страховий експерт Фонду. Така норма повинна забезпечити реалізацію принципу доступності соціальних виплат у цьому виді соціального страхування. В рамках цього принципу краще доручити страховим експертам у всіх випадках збирати і подавати до Фонду документи без пошуку приводів для ухилення від такого обов'язку. Сучасні комп'ютерні технології зв'язку дозволяють це робити.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 35 Закону страхуванню від нещасного випадку підлягають особи, які утримуються у виправних закладах та залучаються до трудової діяльності на виробництві цих установ або на інших підприємствах за спеціальними договорами [2]. Засуджені мають право працювати на підставі договору цивільно-правового характеру або трудового договору, що укладається між засудженим та фізичною особою – підприємцем або юридичною особою, для яких засуджені здійснюють вико-

нання робіт чи надання послуг [29]. Водночас засуджені, які працюють за строковим договором, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню [29], процедура призначення страхових витрат у місцях позбавлення волі в нормативних актах не прописана.

У законодавстві врегульований порядок виплати страхових виплат особам, які були їм призначені до засудження до позбавлення волі. У разі відбування потерпілим покарання у вигляді позбавлення волі належні йому суми страхових виплат перераховуються на спеціальний рахунок і виплачуються йому після звільнення з місць позбавлення волі, а особи, які перебувають на утриманні потерпілого, одержують виплати в установленому порядку [2; 7].

Висновки. Страхові виплати – це передбачені нормами права одноразові або періодичні чи щомісячні грошові виплати потерпілому від нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, а в деяких випадках і особам, які мають на це право, за рахунок коштів роботодавця і/або Фонду соціального страхування України з метою відшкодування втраченого повністю чи частково заробітку (доходу).

Страхові витрати – це передбачені нормами права, як правило, одноразові, а в окремих випадках періодичні чи щомісячні грошові виплати потерпілому внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання за рахунок коштів Фонду соціального страхування України з метою відшкодування додаткових витрат, пов'язаних з відновленням його здоров'я та працездатності.

Розміри страхових виплат встановлюються залежно від середньомісячного заробітку потерпілого або наявного в Україні прожиткового мінімуму чи у визначених Законом грошових твердих грошових сумах. Останнє своєчасно не підвищується, існують суттєві обмеження під час відшкодування окремих витрат. Це порушує принцип повного відшкодування шкоди застрахованим особам або членам їх сімей, яких вони за законом повинні були утримувати.

Неправомірним є віднесення дітей, що народилися з інвалідністю внаслідок нещасного випадку на виробництві (професійно-

го захворювання) їх матері під час вагітності, до осіб з інвалідністю з дитинства. Існує єдина термінологія: особа до 18 років – це діти з інвалідністю, а після 18 років – особи з інвалідністю з дитинства. Краще для таких дітей встановити державну соціальну допомогу у підвищеному розмірі прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку [19]. Таких випадків в Україні не багато, а витрати для бюджету незначні.

Запровадження в Україні міжнародних стандартів поводження із засудженими веде до прийняття декларативних норм, якими можна довільно маніпулювати, не проводячи реальних змін. До таких, зокрема, відносяться норми, що стосуються праці та запровадження страхових витрат для засуджених у системі соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. Чітко не окреслені умови їх страхування, розміру оплати їх праці, сплати єдиного внеску, призначення страхових виплат тощо. Потрібно внести певні уточнення до галузевих законів ЗДСС та прийняти разом із Фондом соціального страхування України спільний підзаконний нормативний акт, який би детально регламентував порядок реалізації засудженими свого права на соціальне страхування в умовах несвободи.

Список використаних джерел

1. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. №16/98-ВР. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.02.2020).
2. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 р. №1105–XIV. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14> (дата звернення: 14.02.2020).
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. №1533–III. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14> (дата звернення: 14.02.2020).
4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. №1058–IV. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 14.02.2020).
5. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення: конвенція МОП 28.06.1952 року. Дата оновлення: 16.03.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011 (дата звернення: 14.02.2020).

6. Європейський кодекс соціального забезпечення: прийнятий Радою Європи 16.04.1964 р. № 994_329. Дата оновлення: 06.11.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329 (дата звернення: 07.02.2020).

7. Порядок призначення, перерахування та проведення страхових виплат: постанова Правління Фонду соціального страхування України від 19.07.2018 р. № II. Дата оновлення: 01.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0715-07> (дата звернення: 07.02.2020).

8. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694–XII. Дата оновлення: 27.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> (дата звернення: 07.02.2020).

9. Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві: постанова КМУ від 17.04.2019 р. № 337. Дата оновлення: 17.04.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF> (дата звернення: 07.02.2020).

10. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 р. №1788–XII. Дата оновлення: 23.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12> (дата звернення: 07.02.2020).

11. Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Особлива частина: навч. посіб. Чернігів: Десна, 2018. 1092 с.

12. Інструкція про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян: затв. наказом МОЗ України від 13.11.2001 р. № 455. Дата оновлення: 17.02.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1005-01> (дата звернення: 07.02.2020).

13. Положення про експертизу тимчасової непрацездатності: затв. наказом МОЗ України 09.04.2008 р. № 189. Дата оновлення: 17.09.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0589-08> (дата звернення: 07.02.2020).

14. Порядок оплати перших п'яти днів тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, за рахунок коштів підприємства, установи, організації: постанова КМУ від 26.06.2015 р. № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2015-%D0%BF> (дата звернення: 07.02.2020).

15. Про обчислення середньої заробітної плати (доходу, грошового забезпечення) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням: постанова КМУ від 26.09.2001 року № 1266. Дата оновлення: 04.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1266-2001-%D0%BF> (дата звернення: 07.02.2020).

16. Про затвердження Порядку встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з

виконанням трудових обов'язків: затв. наказом МОЗ від 05.06.2012 р. № 420. Дата оновлення: 28.09.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0136-96> (дата звернення: 07.02.2020).

17. Критерії встановлення ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків: затв. наказом МОЗ України від 05.06.2012 р. № 420. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1388-12> (дата звернення: 07.02.2020).

18. Положення про медико-соціальну експертизу: постанова КМУ від 03.12.2009 р. № 1317. Дата оновлення: 18.12.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-92-%D0%BF> (дата звернення: 07.02.2020).

19. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: Закон України від 16.11.2000 року № 2109–III. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14> (дата звернення: 07.02.2020).

20. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 р. № 2961–IV. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення: 07.02.2020).

21. Положення про організацію професійної реабілітації (професійного навчання), перекваліфікації інвалідів внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання: постанова Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 12.06.2014 року № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0780-14> (дата звернення: 07.02.2020).

22. Про затвердження Положення про організацію лікування, медичної реабілітації та забезпечення потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання лікарськими засобами та виробами медичного призначення: постанова правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 09.06.2010 р. № 18. Дата оновлення: 08.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-10> (дата звернення: 07.02.2020).

23. Про затвердження Положення про забезпечення додатковим харчуванням потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання: постанова правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 03.11.2012 р. № 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0031-12> (дата звернення: 07.02.2020).

24. Про затвердження Положення про організацію, забезпечення та фінансування необхідних видів догляду за потерпілими внаслідок не-

щасного випадку на виробництві та професійного захворювання: постанова правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 03.11.2011 р. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0030-12> (дата звернення: 07.02.2020).

25. Про затвердження Положення про забезпечення потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання путівками для санаторно-курортного лікування: постанова правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 31.10.2007 р. № 49. Дата оновлення: 30.01.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1400-07> (дата звернення: 07.02.2020).

26. Про затвердження Положення про забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації потерпілих унаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання: постанова правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 25.03.2008 р. № 23. Дата оновлення: 25.07.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0545-08> (дата звернення: 07.02.2020).

27. Про порядок забезпечення осіб з інвалідністю автомобілями: постанова КМУ від 19.07.2006 р. № 999. Дата оновлення: 06.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999-2006-%D0%BF> (дата звернення: 07.02.2020).

28. Про витрати на поховання у разі смерті застрахованої особи від нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання: постанова КМУ від 11.07.2001 р. № 826. Дата оновлення: 03.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1040-08> (дата звернення: 07.02.2020).

29. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України прийнятий Верховною Радою України від 11.07.2003 р. №1129-IV. Дата оновлення: 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 07.02.2020).

Stashkiv B.

INSURANCE PAYMENTS IN THE SYSTEM OF OBLIGATORY STATE SOCIAL OCCUPATIONAL INJURY AND DISEASE INSURANCE THAT CAUSED LOSS OF PRODUCTIVITY: CONCEPT AND CHARACTERISTIC FEATURES

The concepts paper covers the concepts of "insurance payments" and "insurance costs" and the criteria for distinguishing these terms are theoretically revealed in the article. Insurance payments are considered by the author as

stipulated by law one-time, periodic or monthly monetary payments to a victim of an occupational injury or disease, and in some cases to persons entitled to it, at the expense of an employer and/or the Social Insurance Fund of Ukraine for the purpose of recovering the lost salary (income) completely or partly. In this author's opinion, insurance costs are usually stipulated by law one-time, periodic or monthly monetary payments to a victim of an occupational injury or disease, and in some cases to persons entitled to it, at the expense of an employer and/or the Social Insurance Fund of Ukraine in order to recover the additional costs incurred. related to the restoration of his health and performance.

The definition of all types of financial support that were included in insurance payments in the system of obligatory state social occupational injury and disease insurance that caused loss of productivity. Characteristic features of all these insurance payments were separately distinguished. The reasons for establishing the appropriate type of social insurance, the grounds for providing one or another type of insurance payments are indicated.

Proposals for improving current rules of law governing the relevant social insurance relations are made. So, some insurance payments are paid in hard cash that does not increase in a timely manner. This violates the principle of full compensation for the insured persons or the members of their families.

The problems of appointing and paying financial support to convicts in the framework of their social occupational injury and disease insurance are indicated. It is recommended to make certain adjustments to the sectoral laws of social insurance and to adopt, together with the Social Insurance Fund of Ukraine, a common subordinate legislation that would regulate in detail the procedure for implementing prisoners' right to social security in conditions of freedom.

Key words: *insurance payments, insurance costs, the system of obligatory state social occupational injury and disease insurance that caused loss of productivity, temporary disability assistance, one-time or monthly monetary payments to a victim, one-time or monthly monetary payments to the members of a deceased breadwinner as a result of an accident at work or occupational disease, social insurance against accident at work of convicts.*

References

1. Ukraine (1998), Fundamentals of Legislation of Ukraine on General State Insurance: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv. Updated: 13.02.2020, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80> (accessed 14 February 2020).
2. Ukraine (1999), About Compulsory State Social Insurance: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv. Updated: 13.02.2020, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14> (accessed 14 February 2020).
3. Ukraine (2000), On Compulsory State Unemployment Insurance: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv. Updated: 13.02.2020, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14> (accessed 14 February 2020).

4. Ukraine (2003), On Compulsory State Pension Insurance: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv. Updated: 13.02.2020, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (accessed 14 February 2020).

5. Ukraine (1952), Convention on Minimum Social Security: Convention of the International Labor Organization. Updated: 16.03.2016, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011 (accessed 14 February 2020).

6. Ukraine (1964), European Social Security Code. Adopted by the Council of Europe. Updated: 06.11.1990, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329 (accessed 07 February 2020).

7. Ukraine (2018), Procedure for Assigning, Transferring and Carrying Out Insurance Payments: Resolution of the Board of the Social Insurance Fund of Ukraine. Updated: 10.01.2018, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0715-07> (accessed 07 February 2020).

8. Ukraine (1992), On Labor Protection: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv. Updated: 27.12.2019, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> (accessed 07 February 2020).

9. Ukraine (2019), Procedure for Investigating and Accounting Incidents, Occupational Diseases and Industrial Accidents: CMU Resolution, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv. Updated: 17.04.2019, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF> (accessed 07 February 2020).

10. Ukraine (1991), On pension provision: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv. Updated: 23.01.2020, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12> (accessed 07 February 2020).

11. Stashkiv B. I. (2018), *Social Security Right. The special part*: textbook. Desna, Chernihiv.

12. Ukraine (2001), Instruction on the Procedure of Issuing Documents certifying Temporary Disability of Citizens: approved by the order of the MHU, Ministry of Health of Ukraine, Kyiv. Updated: 17.02.2012, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1005-01> (accessed 07 February 2020).

13. Ukraine (2008), Provisions on the Examination of Temporary Disability: approved by the order of the MHU, Ministry of Health of Ukraine, Kyiv. Updated: 17.09.2013, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0589-08> (accessed 07 February 2020).

14. Ukraine (2015), Procedure for payment of the first five days of temporary disability as a result of illness or injury not related to an accident at work, at the expense of the enterprise, institution, organization: resolution of the CMU, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2015-%D0%BF> (accessed 07 February 2020).

15. Ukraine (2001), On the Calculation of Average Salary (Income, Money Supply) for Calculating Compulsory State Social Insurance Payments: CMU Resolution, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv. Updated: 04.07.2015, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1266-2001-%D0%BF> (accessed 07 February 2020).

16. Ukraine (2012), On Approval of the Procedure for Establishing, by the Medical and Social Expert Commissions, the Degree of Loss of Professional Capacity in Percentage of Employees Caused by Health Damage Related to the Performance of Work Responsibilities: approved by the order of the MHU, Ministry of Health of Ukraine, Kyiv. Updated: 28.09.2012, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0136-96> (accessed 07 February 2020).

17. Ukraine (2012), Criteria for Establishing the Percentage of Sustained Loss of Occupational Disability in Percentage of Employees Caused by Work-Related Health Injuries: approved by the order of the MHU, Ministry of Health of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1388-12> (accessed 07 February 2020).

18. Ukraine (2009), Regulations on Medical and Social Expertise: CMU Resolution, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv. Updated: 18.12.2009, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-92-%D0%BF> (accessed 07 February 2020).

19. Ukraine (2000), On State Social Assistance to Persons with Disabilities since Childhood and Children with Disabilities: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv. Updated: 01.01.2020, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14> (accessed 07 February 2020).

20. Ukraine (2005), On Rehabilitation of Persons with Disabilities in Ukraine: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv. Updated: 01.01.2020, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (accessed 07 February 2020).

21. Ukraine (2014), Regulations on Organization of Vocational Rehabilitation (Vocational Training), Retraining of Persons with Disabilities as a result of Industrial Accident and Occupational Disease: Resolution of the Industrial Accident and Occupational Diseases Fund of Ukraine, Industrial Accident and Occupational Diseases Fund of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0780-14> (accessed 07 February 2020).

22. Ukraine (2010), On Approval of the Regulation on the Organization of Treatment, Medical Rehabilitation and Providing Victims of Occupational and Occupational Diseases with Medicinal Products and Medical Devices: Resolution of the Board of the Industrial Accident and Occupational Diseases Fund of Ukraine, Industrial Accident and Occupational Diseases

Fund of Ukraine, Kyiv. Updated: 08.02.2013, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-10> (accessed 07 February 2020).

23. Ukraine (2012), On Approval of the Provision on Supplementary Nutrition for Victims of Accidents at Work and Occupational Diseases: Resolution of the Board of the Industrial Accident and Occupational Diseases Fund of Ukraine, Industrial Accident and Occupational Diseases Fund of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0031-12> (accessed 07 February 2020).

24. Ukraine (2011), On Approval of the Regulation on the Organization, Provision and Financing of the Necessary Kinds of Victims of Accident at Work and Occupational Disease: Resolution of the Board of the Industrial Accident and Occupational Diseases Fund of Ukraine, Industrial Accident and Occupational Diseases Fund of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0031-12> (accessed 07 February 2020).

25. Ukraine (2007), On Approval of Providing Victims of Accident at Work or Occupational Disease with Vouchers for Spa Treatment: Resolution of the Board of the Industrial Accident and Occupational Diseases Fund of Ukraine, Industrial Accident and Occupational Diseases Fund of Ukraine, Kyiv. Updated: 30.01.2015, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1400-07> (accessed 07 February 2020).

26. Ukraine (2008), On Approval of Providing Victims of Accident at Work or Occupational Disease with Technical and Other Means of Rehabilitation: Resolution of the Board of the Industrial Accident and Occupational Diseases Fund of Ukraine, Industrial Accident and Occupational Diseases Fund of Ukraine, Kyiv. Updated: 25.07.2014, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0545-08> (accessed 07 February 2020).

27. Ukraine (2006), On the Procedure for Providing People with Disabilities with Cars: Resolution of the CMU, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv. Updated: 06.06.2018, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999-2006-%D0%BF> (accessed 07 February 2020).

28. Ukraine (2001), On the Costs of Burial in Case Death of a Person Insured from an Industrial Accident and Occupational Diseases: Resolution of the CMU, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv. Updated: 03.10.2018, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1040-08> (accessed 07 February 2020).

29. Ukraine (2003), Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv. Updated: 16.01.2020, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (accessed 07 February 2020).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО, ФІНАНСОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

УДК 351.327.2

DOI 10.32755/sjlaw.2020.01.067

Вдовенко С. М.,

доктор наук з державного управління,
професор кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4931-4249

ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено процеси формування і розвитку публічно-правових засад державного управління в Україні. Зміст, форми і методи реалізації функцій державного управління залежать від того, на яких принципах влада впливає на життєдіяльність населення.

Досвід розвинених країн орієнтує на необхідність переходу від дієвих консервативних форм і методів державного управління до публічного адміністрування та публічного менеджменту з метою включення в процеси державотворення якомога більшої кількості суб'єктів громадянського суспільства, орієнтації на публічність, відкритість, прозорість діяльності органів влади.

Ключові слова: адміністрування, публічність, нормативно-правове забезпечення, державне управління, життєдіяльність, розвиток.

Постановка проблеми. Спрямованість державного управління як науки і практичної діяльності на відносини, які утворюються в різних сферах життя суспільства: адміністративно-політичній, соціально-культурній, економічній, охороні громадського порядку ставить у залежність характер, форми і методи його здійснення від законодавчої гілки влади в частині нормативно-правового забезпечення, зокрема вдосконалення адміністративного права; виконавчої – щодо практичної реалізації функцій та завдань влади в процесі державного будівництва; поліпшення функціонування

судової, правозахисної, правоохоронної систем; розвитку інституцій громадянського суспільства.

Як важливий механізм правового та соціально-економічного регулювання життєдіяльності населення, досягнення цілей і завдань суспільного розвитку державне управління потребує впровадження сучасних наукових напрацювань та розробки системи їх імплементації в практичний досвід.

Через державне управління влада покликана надавати суспільству стабільності, консолідувати громадян на умовах дотримання прав і свобод, виконання обов'язків, забезпечувати справедливі суспільні та економічні інтереси, потреби різноманітних соціальних груп.

Як функція виконавчої гілки влади державне управління в умовах політичних та соціально-економічних змін потребує реалізації задекларованих євроінтеграційних устремлень України, об'єктивної оцінки відповідності потребам суспільства і державним механізмам їх задоволення.

В Україні з усією очевидністю актуалізується прискорення переходу від класичних методів директивної, централізованої системи державного управління до демократичної, ринково-ліберальної з орієнтацією на забезпечення публічності, відкритості, прозорості діяльності органів влади.

Як свідчить досвід країн Східної Європи, це дасть змогу досягти стабільних темпів соціально-економічного розвитку, підвищення рівня задоволення політичних, соціальних, гуманітарних потреб суспільства в цілому і кожного громадянина зокрема.

Комплексний характер проблеми означає необхідність удосконалювати систему управлінських форм і методів, впроваджувати сучасні критерії та показники оцінки діяльності органів влади, досліджувати причини негативних тенденцій, здійснювати організаційно-управлінський вплив з їх усунення, розробляти і реалізовувати комплексні програми надання діяльності публічних форм.

У цьому контексті основними завданнями науки є:

– виявлення проблем у діяльності органів виконавчої влади та формулювання пропозицій з їх усунення;

– створення нової доктрини українського адміністративного, цивільного та господарського права з урахуванням демократичних перетворень, що відбуваються в державі;

– вдосконалення тлумачення нормативно-правових норм, що регулюють відносини влади, суспільства і громадянина;

– пошук нових способів дотримання законності та дисципліни в системі державного управління;

– пропонування шляхів оптимізації системи органів виконавчої влади відповідно до потреб суспільного життя;

– розроблення нових наукових підходів, спрямованих на вдосконалення і розвиток публічних і ринкових форм державного управління.

До передумов, які визначають необхідність реалізації наведених завдань, належать:

– перманентні глобальні світові економічні та політичні зміни;

– формування демократичних систем з пріоритетом прав людини;

– зростання ролі діяльності громадських організацій;

– посилення конкуренції в міжнародному масштабі і у внутрішньодержавних вимірах;

– перехід від орієнтації на кількісні показники діяльності органів влади до критеріїв ефективності та якості;

– надання пріоритету інноваційним підходам, орієнтація на формування суспільства знань;

– розвиток сучасних інформаційних технологій та систем.

У зазначених реаліях діяльність органів державної влади потребує фахівців, орієнтованих на суспільні цінності; інновації, прийняття ефективних рішень; гнучкість; подолання боязні та схильності до перестрашування; боротьбу з корупцією; мотивацію за конкретний результат, а не процес; розширення діапазону діяльності; свободу дій; ініціативність; близькість до громадян; відповідальність; наполегливість; творчість; підвищення професійних якостей.

Варто констатувати започаткування в окремих сферах та системах державного управління України конструктивних змін. По-

зитивну динаміку демонструє проведення на основі децентралізації адміністративно-територіальної реформи, створення об'єднаних територіальних громад на засадах партисипарної концепції та принципу субсідіарності, що наближає владу до громадян і дає їм можливість брати безпосередню участь у вирішенні місцевих та власних проблем [1].

Значні позитивні зрушення можна відзначити в системі надання адміністративних послуг шляхом створення нових організаційних структур «єдиного вікна», «єдиного офісу», центрів надання публічних послуг (ЦНАПів), що створює прозорі, комфортні умови їх отримання, мінімізує корупцію, заощаджує кошти і час громадян [2].

Послуги, які надає держава, в початковому розумінні вважалися державними, далі адміністративними, потім соціальними й завдяки новим підходам щодо надання закономірно вважаються публічними.

Поступово впроваджується система електронного урядування [3, с. 13]. З цією метою прийнято необхідний комплекс законодавчих актів та активно йде напрацювання практичного досвіду на шляху втілення в життя ідеї «держави в смартфоні».

Помітна активізація громадянського суспільства в період виборчих кампаній, щодо ринку землі, надання особливого статусу окремим територіям, реформування системи охорони здоров'я, змін до трудового законодавства тощо.

Прогнозовано, що надалі вимоги до публічності, відкритості державного управління стануть імперативом взаємодії влади і громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні засади розвитку державного управління визначені в Конституції України, Законах України «Про державну службу», «Про місцеве самоврядування в Україні».

Дослідженню теоретичних проблем трансформації державного управління до публічного адміністрування; відносин влади і громадянського суспільства; співвідношення адміністрування і сучасних форм менеджменту; розвитку кадрової політики присвятили наукові праці такі вчені, як: В. Бакуменко, В. Біанкі, Ю. Бризгунова, М. Кардаш, М. Кастельс, А. Колодій,

І. Мальковська, Н. Нижник, В. Розанова, Я. Лобурко, С. Серьогін, Л. Сморгунов, В. Травін, В. Цветков, Ю. Шаров та інші.

Достатньо повно вивчені методи і механізми досягнення ефективних результатів у розвитку державного управління, європейський досвід застосування методологічних засад децентралізації та місцевого самоврядування [4].

Водночас уваги потребують питання імплементації європейського досвіду в Україні. За інтегрованою оцінкою розвиток України поступається європейським країнам за рівнем соціально-економічних показників, ефективністю економіки, станом життя населення та безпеки, конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, розвитку громадянського суспільства, захисту державою прав і свобод громадян та засобів масової інформації, ефективністю боротьби з корупцією та злочинністю.

Ці нерівності уособлюють більші потреби і менші можливості розвитку рівноправного співробітництва та ускладнюють прийняття зважених рішень щодо реформування всього державного механізму.

Метою статті є вивчення процесів трансформації форм державного управління до публічного адміністрування і публічного менеджменту на публічно-правових засадах з урахуванням європейського досвіду, національних, державотворчих, адміністративно-територіальних особливостей України, виявленні несуперечливих, рівнодійних, прийнятних для громадянського суспільства та державних органів влади щодо їх ефективного застосування.

Виклад основного матеріалу. Держава матиме успіх, посідає достойне місце в світовому співтоваристві, а її громадяни – стабільність та високий рівень забезпечення життєдіяльності тоді, коли матиме достатні духовні та матеріальні можливості, якісні і професійні людські ресурси, здатність швидко та адекватно реагувати на сучасні виклики.

Останнім часом низка політичних, соціально-економічних та інституційних факторів спричинила появу нових напрямів формування відносин держави і суспільства, зокрема перехід від адміністративного управління, що базувалося на регламентуванні та підпорядкуванні, до демократичного, в основі якого знахо-

диться надання публічного та ринкового характеру діяльності органів влади.

Під впливом зовнішніх процесів, породжених новими ціннісними установками щодо відкритості та моральності влади, спричиненого новими інформаційними технологіями, масштабами суспільних трансформацій, умовами конкурентної боротьби, актуалізувалася потреба осучаснення наукових поглядів щодо стратегій і методів організації раціональної діяльності органів влади в демократичних суспільствах.

Відповіддю на них стала теорія публічного адміністрування, яка відноситься не тільки до змін у системі державного управління, а й стає універсальним базовим методом управління незалежно від форм власності суб'єктів та завдань, що вирішуються в підпорядкованих об'єктах.

Предметом публічного адміністрування є процес досягнення національних цілей та інтересів шляхом організації діяльності публічної сфери, в тому числі законодавчих, виконавчих органів влади, судової системи та місцевого самоврядування.

Засадами управління на рівні держави; реального сектору; громадянського суспільства стають публічні відносини.

У глосарії Програми розвитку ООН термін «публічне адміністрування» має два тісно пов'язаних значення: 1) цілісний державний апарат (політика, правила, процедури, системи, організаційні структури, персонал тощо), який фінансується за рахунок державного бюджету і відповідає за управління й координацію роботи виконавчої гілки влади та її взаємодію з іншими зацікавленими сторонами в державі, суспільстві та зовнішньому середовищі; 2) управління та реалізація різних урядових заходів, що пов'язані з виконанням законів, постанов і рішень уряду та управління, що пов'язане з наданням публічних послуг.

Сьогодні перспективи розвитку державного управління розглядаються на шляху публічного адміністрування, ринково орієнтованої публічної адміністрації, рецептивного адміністрування, підприємницького врядування, публічного менеджменту, нового суспільного менеджменту та інших форм, які беруть за основу інтереси громадянського суспільства та широкого залучення громадян для участі в управлінні та контролі діяльності влади.

Положення щодо лібералізації, відкритості, гласності застосовуються у відносинах влади з економічною, соціальною та публічною сферами.

Нові підходи, тією або іншою мірою, є комбінацією механізмів ринку та демократичних технологій управління. В адміністративній сфері вони використовуються з метою покращення якості управління за рахунок зменшення суспільних витрат на утримання органів влади і посилення відповідальності державних службовців за задоволення вимог споживача.

Завдяки внесенню механізмів ринку в системи державного управління, переходу від директивних відносин по вертикалі, до співробітництва в горизонтальних мережах, зміщенні акцентів у напрямі створення умов діяльності, дотримання рівних прав доступу до засобів виробництва, інформації, можливості альтернативного вибору дало змогу провідним країнам мінімізувати негативні явища, уникати суперечностей та соціально-політичних потрясінь.

Перед Україною стоять аналогічні завдання, які вимагають реформування політично-владної системи на демократичних принципах, децентралізації, забезпечення безпосередньої участі громадян у державних і суспільних справах [5, с.24].

Орієнтиром для здійснення перетворень є європейські стандарти, напрацьований провідними країнами досвід демократичних перетворень на засадах відкритості та прозорості діяльності органів влади.

На часі в Україні формуються як потреби, так і законодавчі можливості для вдосконалення державного управління, передання частини його функцій громадянському суспільству, створенні сприятливого клімату для економічного розвитку на умовах рівноправності суб'єктів усіх форм власності, конкуренції, самоврядування та самоуправління.

Однак консервативні форми і методи діяльності органів влади важко піддаються змінам, певна частина суспільства орієнтується на стереотипи радянського періоду та перших років незалежності, які лише накопичували проблеми та створювали нерівність між громадянами.

Державне управління ще залишається орієнтованим переважно на відносини ієрархічної підпорядкованості, є неефективним, корупційним, внутрішньо суперечливим, надмірно централізованим, громіздким, віддаленим від потреб пересічного громадянина.

Головними причинами цього є: незавершеність формування законодавчої бази та відсутність з багатьох питань підзаконних актів; продовження діяльності Уряду як адміністративного органу управління; громіздка і неефективна структура міністерств та відомств; недосконала організація місцевого самоврядування; невідповідний потребам адміністративно-територіальний устрій; відсутність реального партнерства у відносинах влади і суспільства.

Для їх усунення необхідно реально розмежувати повноваження різних гілок влади; сформувати систему підготовки державних службовців, здатних працювати в нових умовах; створити самодостатню систему місцевого самоврядування; зорієнтувати діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на якісні публічні послуги; впровадити механізми правового захисту громадян; посилити роль та функції місцевих рад; створити умови для участі в управлінні державними і місцевими справами недержавних організацій та громадського контролю за діяльністю органів влади.

У науковому і практичному сенсі це означає впровадження засад публічності у відносини влади і суспільства за рахунок співробітництва на рівноправних умовах.

Воно включає:

- децентралізацію компетенції держави і передання частини повноважень локальним співтовариствам;
- передачу функцій структур, підпорядкованих державі, структурам громадянського суспільства;
- розбюрократизацію державних служб.

Сучасні моделі державного управління орієнтують органи влади на активізацію взаємодій у горизонтальних мережах, розширення контактів між державними функціонерами та громадянами.

Центр ваги переміщується від адміністрування до надання пріоритету підходам, орієнтованим не лише на соціальні, еконо-

мічні, гуманітарні питання, а насамперед права і свободи людини, створення умов для участі громадян в управлінні державою.

Разом з консерватизмом влади впровадженню форм публічного адміністрування перешкоджає недостатньо розвинута публічна сфера, слабкі структури громадянського суспільства, відсутність досвіду уникнення конфронтації і досягнення консенсусу із загальнодержавних питань.

Водночас окремі елементи і навіть сегменти, на яких можна будувати сучасну управлінську модель, наявні і відіграють певну позитивну роль. Важливо, що є розуміння необхідності здійснення перемін як у державних органах, бізнесі, так і в суспільстві.

У процесі розвитку публічне адміністрування набуває таких ознак:

1) державний апарат (організаційні структури, кадри), який фінансується з державного бюджету і має виконавчу функцію та вертикальне підпорядкування, формується на демократичних засадах;

2) система управління і координації роботи виконавчої гілки влади заснована на взаємодії з іншими суб'єктами, в тому числі недержавними;

3) управління пов'язане з виконанням законів, постанов та рішень влади і зорієнтоване на надання публічних послуг;

4) розглядається як взаємодія на трьох рівнях – державному, регіональному і місцевому.

У традиційній моделі державного управління, яка базується на адмініструванні, основний акцент робиться на процесі, на виконанні правил та інструкцій, на дотриманні процедур, а не на результатах, що характерно для публічного адміністрування.

Необхідно підкреслити, що адміністрування як комплекс універсальних дій, способів впливу на основі формалізації, регламентації, розпорядництва, контролю забезпечення виконання запланованого (з ознаками публічності і без них в окремих сферах) є необхідним для багатьох суб'єктів управлінської діяльності.

У чистому вигляді адміністрування застосовується у виконавчій гілці органів державної влади (міністерствах, відомствах, обласних, районних державних адміністраціях, у сфері безпеки, охорони громадського порядку, митної політики, податковій службі, виконавчих органах місцевого самоврядування, реаль-

ному секторі на рівні адміністрацій організацій, фірм, підприємств, а також частково в громадському секторі).

Водночас відбуваються процеси оновлення адміністрування, які включає:

- надання переваг розвитку місцевого самоврядування та самоуправління;
- перерозподіл складу і змісту функцій державного управління між центральними та регіональними органами влади на користь останніх;
- удосконалення кадрового забезпечення державного управління на основі критеріїв професіоналізму, доброчесності, здатності працювати в командах, групах тощо);
- впровадження сучасних систем громадського контролю та самоконтролю;
- зміну системи оцінки роботи та стимулювання службовців не за процес, а результат;
- орієнтацію на оптимальне співвідношення стабільності апарату управління та необхідного його оновлення;
- дедокументування – зменшення кількості інструкцій, регламентів, правил тощо;
- скорочення кількості процедур, видів робіт і операцій;
- орієнтація на надання публічних послуг, їх ефективність та якість.

Для ідентифікації умов впровадження публічності в управлінні взагалі і державному зокрема за основу береться наявність трьох ознак: 1) проголошення народу як джерела влади; 2) розвитку в політичній системі структур громадянського суспільства; 3) функціонування розгалуженої системи ринкових відносин.

Лише за таких ознак адміністративна діяльність зазнаватиме демократичних змін, а державний апарат зможе використовувати публічні методи діяльності та ринкові механізми.

Щодо п. 3 доцільно зауважити, що влада повинна разом з публічним адмініструванням використовувати в діяльності окремі елементи публічного менеджменту.

Довідково: публічний менеджмент (ПМ) є особливий, запозичений із бізнесу стиль управління, побудований на засадах

конкуренції й відкритості та зорієнтований на критерії ефективності, результативності, рентабельності та якості послуг для населення. Він орієнтований на наближення управління до людей, суспільства, подолання бюрократичних методів, запровадження ринкових елементів раціональності, обрахування вигод та витрат, посилення підзвітності державних службовців суспільству, розвитку дорадчої діяльності і партнерства.

З ринковою лібералізацією в державному управлінні помітні такі тенденції:

- посилення взаємодії його двох основних видів – адміністрування і менеджменту;
- зниження ролі адміністрування й розвиток менеджменту на основі управління відносинами, конкуренції, маркетингу, партнерства, самоврядування тощо.

Фактично у зв'язку з якісними змінами як в суб'єктах, так і об'єктах управління адміністрування та менеджмент поєднуються в цілісній системі управління, що вивчає і застосовує адміністративно-розпорядчі та організаційно-розпорядчі форми й отримала назву адміністративний менеджмент.

Перехід від чистого адміністрування до адміністративного менеджменту створює можливості посилення ефективності діяльності адміністративних систем у державі, бізнесі і громадських організаціях.

Адміністративний менеджмент забезпечує синергетичний результат ефективної діяльності завдяки вирішенню таких основних завдань:

- раціональної організації праці на кожному робочому місці;
- мотивації кожного працівника до ефективної діяльності;
- виправлення недоліків адміністрування за рахунок партнерського співробітництва та зацікавлених відносин;
- децентралізації адміністрування;
- передачі низки завдань адміністрації структурам самоуправління.

Однак у демократичних суспільствах застосування адміністративного менеджменту, яке відіграло загалом позитивну роль, недостатньо, оскільки відносини, які виникають між владою і

громадянами, є не лише владно-розпорядчими, а насамперед суспільно-публічними.

Суспільний розвиток засвідчив, що зростання рівня життєдіяльності можна досягти не лише через підвищення ефективності, продуктивності, економічності діяльності органів влади. Виявилося, що адміністративних важелів впливу на соціально-економічну сферу з боку влади недостатньо, а на громадський сектор контрпродуктивно.

Особливо негативно жорсткі правила та всебічний контроль з боку влади відображався на громадському та приватному секторах.

Стало потрібним удосконалення моделі управління шляхом наближення влади до суспільства, а службовців до громадян, підвищення ініціативи виконавців, активізації процесу управління відповідно до суспільних потреб.

Важливим етапом у цьому процесі стало прийняття Закону України «Про державну службу». На публічність зорієнтовані такі його принципи: верховенство права; патріотизм та служіння українському народу; законність; рівний доступ до державної служби; професіоналізм; добросовісність; політична неупередженість; прозорість діяльності; персональна відповідальність.

Поступово в межах цілісної публічно-управлінської системи поєднуються відносини по вертикалі та горизонталі на державному, громадському, регіональному, місцевому рівнях. Узгоджуються адміністративні механізми з демократичними цінностями та ринковими відносинами.

У сфері економіки та фінансів, управлінні майном, регулюванні ринку публічне адміністрування набуває ознак публічного менеджменту в таких формах, як «належне врядування», «глобальне врядування», «суспільне врядування».

Перш ніж визначити раціональне співвідношення публічного адміністрування і публічного менеджменту необхідно концептуально підійти до оцінки реформування державного будівництва як фундаменту, на якому формується публічне управління.

До застосування концептуального підходу приводять такі процеси:

- ускладнення взаємин між різними групами населення;
- зростання рівня потреб та очікувань;

- посилення невизначеності подальшого суспільного розвитку та загострення соціальних і політичних ризиків;
- збільшення впливу зовнішніх факторів на внутрішню політику держави;
- стрімкий розвиток інформатизації суспільства;
- зниження довіри населення до центральних органів влади.

Використання форм публічного адміністрування та публічного менеджменту разом або окремо в певних співвідношеннях у різних системах, сферах, ситуаціях забезпечить розвиток держави та громадянського суспільства через реалізацію засад управління відносинами.

Вона визначається такими твердженнями:

- немає істотних відмінностей між публічним і приватним секторами, а отже, ними можна керувати більш-менш однаково;
- необхідно переходити від оцінки ефективності процесу управління до оцінки ефективності результату, тобто до скорочення витрат і підвищення прибутковості державних організацій;
- управління повинне супроводжуватися зниженням ролі контролю і вдосконаленням моніторингу діяльності та механізмів відповідальності;
- необхідно замість великих бюрократичних структур створювати державні агенції, що відрізняються високим ступенем рухливості, здатністю до конкуренції і схильністю приймати ризиковані рішення;
- необхідне відділення комерційних функцій надання публічних послуг від некомерційних політико-консультативних;
- доцільно віддавати пріоритет контрактній системі в державному управлінні;
- є всі умови використовувати практику менеджменту в частині розвитку стратегічного, корпоративного планування, укладення угод про спільну діяльність, введення системи оплати за якість, впровадження сучасних інформаційних систем, формування корпоративного іміджу;
- поступово перевага надається забезпеченню ефективної діяльності гуманітарних сфер;

– до споживача на ринку ставляться як до покупця громадських послуг.

Таким чином, влада вже не концентрується в централізованій і сильній державі, а розподіляється в широкому колі структур (локальних і регіональних), недержавних організацій і громадян. Держава шукає партнерів і діє спільно з ними. Відбувається рух від держави-домінанта до держави-партнера в інтересах людей, яка має гарантувати відповідальність влади перед конкретними вимогами громадян.

Публічна адміністрація не розглядає громадян лише як виборців, платників податків і споживачів та клієнтів, на яких можна діяти через канали комунікації, виконує функцію посередника – модератора між інтересами різних груп, організацій та громадян. Натомість вони розглядаються як активні члени суспільства, з правами і обов'язками для яких адміністрація відкрита з метою їх участі в публічних рішеннях.

Аналіз реформ публічного адміністрування в Європі показує, що уряди звільняються від обов'язків з надання всіх послуг населенню, передаючи значну їх частину в інші сектори; шукають шляхи підвищення діяльності державного апарату через впровадження публічних інновацій.

Принципи концентрації влади в центрі бюрократичної піраміди втрачає значення і в Україні. Очевидно, що традиційна ієрархічна система підпорядкованості по вертикалі буде замінюватися горизонтальними комунікаціями, стратегіями співробітництва, зокрема приватно-державного партнерства.

Такі показники ринку, як лібералізація, справедлива конкуренція, демонополізація, делегування повноважень, уже стали ширше застосовуватися в економічній, соціальній та публічній сферах.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна сформулювати складові публічно-правових засад, необхідні для переходу державного управління до публічного адміністрування і публічного менеджменту:

1. Реформування системи влади шляхом наближення до парламентської республіки.
2. Формування дієвого громадянського суспільства.

3. Децентралізація – розвиток місцевого самоврядування і самоуправління, створення об'єднаних територіальних громад.

4. Формування публічної виконавчої влади на основі закону «Про державну службу».

5. Створення відкритої системи надання адміністративних послуг громадянам – перехід до системи публічних послуг.

6. Формування системи публічних фінансів, а бюджету знизити вгору.

7. Здійснення системи заходів з подолання корупції.

8. Запровадження ринкових механізмів у державне управління оцінювання діяльності державних службовців за співвідношенням витрат і результату. Орієнтація на досягнення ефективного результату, а не здійснення управлінського процесу.

9. Формування персоніфікованої системи виборів органів влади на пропорційній основі за відкритими списками.

10. Формування системи публічно-приватного партнерства влади, бізнесу й громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Вдовенко С. М. Публічне адміністрування: монографія. Чернівці: ЧДІУ, 2012. 260 с.

2. Якубовський О. П., Бугирська Т. А. Державна влада і громадянське суспільство: система взаємодії: монографія. Одеса: ОРІД НАДУ, 2004. 196 с.

3. Демкова М. С. Доступ до інформації та електронне урядування. Київ: Факт, 2004. 336 с.

4. Державне управління: централізація і децентралізація: монографія / відп. ред. проф. Н.Р. Нижник. Київ: УАДУ при Президентіві України, 1997. 448 с.

5. Досвід впровадження е-демократії та е-урядування в Україні / за ред. С. В. Дзюби. Київ: Нац. центр підтримки е-урядування, 2010. 90 с.

Vdovenko S.

PROCESSES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF PUBLIC AND LEGAL AMBUSH OF PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE

The article examines the processes of formation and development of public and legal ambush of public administration in Ukraine.

Public administration, its content, forms and methods of implementation depend on the basis on which the authorities influence the maintenance of society -

dictatorship of class, party, person; administrative management; organizing, regulating influence; creation of conditions for activity of state and public organism; public engagement with civil society.

In Ukraine, the socio-economic status, standard of living, observance of rights and freedoms, and security of citizens according to sociological assessments indicate that there is considerable deviation between the needs of the population and the results of the activity of the authorities.

In international rankings by major indicators of life, Ukraine ranks last in Europe, although in terms of human potential of natural and raw materials, the territorial location in the center of Europe at the intersection of international transport corridors is much better than many other countries development opportunities.

The problem remains the state of regulatory support of the state administration, carrying out administrative-territorial and judicial reforms, improvement of electoral legislation, fight against corruption, administrative pressure on the media, unfair competition, etc.

At the same time, there are all necessary and sufficient conditions for democratic change.

The experience of developed countries focuses on the need to move from existing forms and methods of public administration to public administration and public management in order to include as many civil society actors in the process of state formation as possible, focusing on publicity, openness, and transparency of government activities.

Key words: *administration, publicity, regulatory support, public administration, development.*

References

1. Vdovenko, S. M. (2012), *Public administration*, CDIEU, Chernihiv.
2. Yakubovskiy, O.P., Butyrska, T.A. (2004), *Government and civil society: a system of interaction*, Odessa Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration, Odessa.
3. Demkova, M. S. (2004), *Access to information and e-government*. Fact, Kyiv.
4. Public Administration (1997), *Centralization and decentralization* / prof. N.R. Nyzhnuk (Ed.), National Academy of Public Administration, Kyiv.
5. *Experience in implementing e-democracy and e-governance in Ukraine* (2010) / S. V. Dziuby, National Centre of e-governance support, Kyiv.

УДК 159.922.2

DOI 10.32755/sjlaw.2020.01.083

Шамрук Н. Б.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-9308-3754;

Шамрук О. П.,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-8001-0054

ОРГАНІЗОВАНІСТЬ ОФІЦЕРА ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ

У статті розглянуто організованість особистості офіцера кримінально-виконавчої служби як психологічна якість, що має прямий вплив на загальну продуктивність службової діяльності. Дослідження організованості як системної властивості особистості можливе за умови розгляду функціональної єдності складових компонентів, а саме: мотиваційного, когнітивного, регуляторного, рефлексивно-оцінного та результативного. Запропонована модель є оптимальною під час вивчення організованості саме працівників кримінально-виконавчої служби, оскільки вони є ключовими в структурі психологічної моделі якості.

Ключові слова: організованість, офіцер кримінально-виконавчої служби, службова діяльність, особистість, компоненти, професійне зростання.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування державних інституцій, маючи за мету приведення вітчизняного законодавства до міжнародних норм і стандартів, невід'ємною складовою є процес підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) до роботи в нових умовах.

Нові стандарти професійної діяльності співробітників ДКВС України висувають вищі вимоги до особистості атестованого працівника, який виступає ключовою фігурою у процесі виправлення і ресоціалізації злочинців, це стосується в першу чергу фізичних, психоемоційних навантажень, володіння необхідними професійно важливими навичками і компетенціями тощо.

Безумовним і невідворотним є факт необхідності зміни системи, підходів, принципів і змісту професійної підготовки персоналу ДКВС України, які дозволять формувати нову генерацію кадрів для ефективної реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенням цієї проблеми в юридичних, педагогічних і психологічних аспектах займалися такі вчені, як: В. Бадира, І. Богатирьов, О. Караман, В. Костенко, Г. Ложкін, В. Синьов, О. Третяк, С. Чебоненко, О. Шамрук, І. Яковець та низка інших науковців. У своїх роботах дослідники вивчали різні погляди й підходи у процесі вдосконалення професійних та особистісних якостей персоналу органів і установ виконання покарань.

Серед зарубіжних науковців, які займаються вирішенням проблеми підвищення ефективності діяльності співробітників пенітенціарних служб, слід виділити Е. Сазерленда, Д. Крессі, Д. Тафта, Т. Варне, У. Реклесса, Дж. Митфорда, А. Ройса, Г. Шнайдера, Р. Кристи та ін.

Проте вже наявні наукові дослідження не вирішують вказану проблему, а тільки підкреслюють актуальність і необхідність пошуку ефективних шляхів удосконалення професійної майстерності персоналу пенітенціарних закладів.

Мета статті полягає в пошуку ефективних підходів і шляхів підвищення особистісного потенціалу та професійного становлення майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби України. Основним завданням наукової розвідки є визначення факторів, які впливають на формування і розвиток організованості особистості як індивідуальної властивості людини.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні до працівника кримінально-виконавчої системи висуваються вимоги, які потребують високого рівня розвитку таких особистісних якостей, як відповідальність, ініціативність, комунікабельність, творчість, чесність, наполегливість та інших серед професійно значущих якостей науковці і практики виділяють організованість. Служба в ДКВС України є високонормативним видом професійної діяльності, який вимагає від співробітника вирішення поточних та

раптово виникаючих завдань у жорстких хронометричних рамках з високим ступенем ефективності.

Очевидною є необхідність дослідження з метою формування і розвитку особистісної організованості в майбутніх співробітників кримінально-виконавчої служби в силу того, що вони є «золотим фондом» служби, який буде продовжувати подальшу реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Від них залежить успіх реалізації пенітенціарної реформи в Україні.

Наявні наукові розвідки щодо вивчення різних аспектів формування і розвитку організованості [1; 2; 3; 4] особистості підтверджують факт того, що вона може виступати детермінантою психічного розвитку особистості та професійного зростання фахівця.

Виходячи з аналізу сутності досліджуваного феномена та враховуючи його багатоаспектність, можемо стверджувати, що організованість є однією з важливіших системних властивостей особистості, яка визначає успішність перебігу і результативність будь-якої діяльності. Організованість виявляється в дотриманні порядку, плануванні власних дій та реалізації намічених заходів (дій), раціональному використанні часу та всіх наявних ресурсів (внутрішніх та зовнішніх) [4, с. 329].

Цікавим є той факт, що організованість особистості може виявлятися як із внутрішніх мотивів (високого рівня розвитку ціннісно-сислової системи), так і зовнішніх чинників (висококонформативної професійної, навчальної чи іншої діяльності). Інше питання, який варіант більш продуктивний?

Шамрук О. дослідив структуру організованості, обґрунтував зміст та розробив авторську методiku її формування, а також розвитку на прикладі курсантів пенітенціарної служби [4]. Так, згідно із запропонованою моделлю організованість особистості функціонує в єдності таких структурних компонентів, як мотиваційного, когнітивного, регуляторного, рефлексивно-оцінного та результативного (рис.).

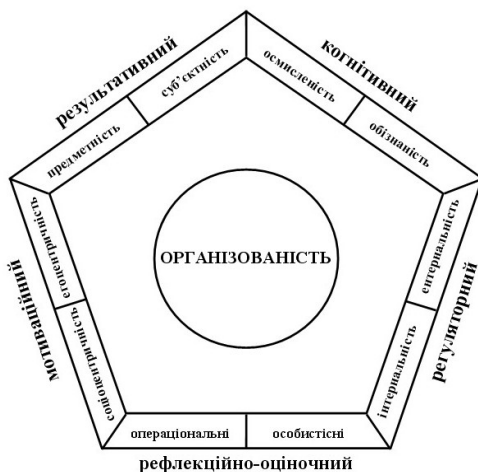

Рис. Структура та зміст організованості співробітника пенітенціарної служби

Об'єктом нашого дослідження виступили офіцери Державної кримінально-виконавчої служби з вислугою не менше 10 років у практичних органах і установах у кількості 26 осіб. Вибірка одноманітна, всі учасники проходили службу на посадах оперативно-уповноваженого, за гендерною ознакою не здійснювалося, оскільки всі учасники були чоловічої статі.

Основними методами дослідження були – методика групової оцінки особистості (ГОО), – за якою оцінювалися професійні та ділові якості, а також багатофакторний опитувальник Р. Кеттела. У ході дослідження викликав інтерес факт наявності прямих і зворотних зв'язків між тестовими показниками, які відбивали організованість особистості та її професійні якості. Отримані дані було узагальнено для всієї вибірки, які і утворювали типовий профіль особистості офіцера кримінально-виконавчої служби.

Утворена кореляційна плеяда має досить цілісний і структурований вигляд з характерним виявом змінних, які досить сильно корелюють між собою, а їх аналіз дасть можливість зробити відповідні висновки.

Високий рівень вияву факторів Q3 (9 стенів) і G (10 стенів), які характеризують регуляторні властивості особистості та наяв-

ні прямі кореляції з дисциплінованістю, відповідальністю, зібраністю, організованістю, свідчить про готовність мобілізувати внутрішні зусилля і всі наявні ресурси для досягнення кінцевої мети. Така особистість здатна планувати власну діяльність, регулювати емоційні вияви, бути наполегливою, послідовною і взагалі організованою.

Аналіз інтелектуальних характеристик профілю офіцера кримінально-виконавчої служби показав, що вияв факторів В (7 стенів) та М (5 стенів) свідчить про достатньо високий рівень інтелекту, а наявність прямих і зворотних зв'язків з прагненням до самовдосконалення, принциповістю, справедливістю тощо, і демонструючи здатність особистості усвідомлювати соціальну відповідальність та ефективно організовувати свою діяльність.

Вияв факторів N (8 стенів) та Q2 (5 стенів) та характер їх взаємозв'язків між собою демонструє наявність лідерських якостей, готовності до компромісу для досягнення поставленої мети. Такі особистості дуже цілеспрямовані, готові відступати від жорстких норм регламентації їхньої діяльності шляхом визначення пріоритетів у роботі.

Фактори С (6 стенів) та I (8 стенів) та їх взаємозв'язок демонструють схильність раціоналізувати емоційні вияви та реакції, орієнтуватися на усвідомлену діяльність.

Так, інтелектуальні, регуляторні та емоційні фактори Р. Кеттела мають велику кількість прямих і зворотних кореляцій до виконавчої дисциплінованості, організованості, відповідальності, продуктивності, прагнення до самовдосконалення тощо, що в цілому призводить до підвищення показників у роботі і загальної продуктивності особистості.

Утворена кореляційна плеяда демонструє наявність зворотних зв'язків (5) фактора Н, характеризує, в цьому випадку, труднощі з виявом активності в соціальному спілкуванні. Високі показники виконавчої дисципліни, організованості, відповідальності, дисциплінованості, прагнення до самовдосконалення та продуктивності, що пов'язані з емоціональною стриманістю та розсудливістю. Організовані офіцери більш консервативні в мисленні (зворотний зв'язок з фактором Q1), адекватно себе оцінюють (прямий

зв'язок з фактором MD) та стримані в спілкуванні (зворотний зв'язок із фактором F).

Таким чином, професійна якість особистості «організованість» здебільшого визначається властивостями, які характеризують такі особливості соціальної активності людини: стриманість, розсудливість та комунікативність.

Симптомокомплекс організованості в цій вибірці пов'язаний з такими особистісними характеристиками, як реалістичність і прямолінійність у поведінці (фактор N), високий інтелектуальний рівень (фактор B), висока соціальна відповідальність і відповідність моральних норм і правил (фактор G), емоціональна стриманість і розсудливість у спілкуванні (поєднання факторів F, H, A).

Висновки. Проведений аналіз характеру вияву показників симптомокомплексу «організованості» та оцінок особистості дозволяє дійти таких висновків. Так, кореляційні зв'язки особистісних показників за методикою Р. Кеттела і показники симптомокомплексу за методикою групової оцінки особистості вказують на те, що вибірка має цілісну та узагальнену структуру, що підтверджує взаємозв'язок і обумовленість особистісних характеристик та соціально-психологічних якостей, зокрема організованості. Результати кореляційного аналізу експериментально підтверджують наявність загального комплексу соціально-психологічних особливостей особистості, які формують індивідуальну здатність до саморегуляції діяльності та поведінки. Здатність особистості до мобілізації наявних ресурсів з метою підвищення загальної результативності діяльності є показником соціально-психологічного змісту поняття організованості.

Результати факторного аналізу дозволяють виокремити симптомокомплекс загальної особистісної саморегуляції та стабільності особистості. Загальне навантаження несуть такі фактори, як самоконтроль (Q3), соціальна відповідальність (G), належність до соціальної групи (N, L, Q2). До цього симптомокомплексу увійшли й об'єктивні показники продуктивності та професійної діяльності. Таким чином, факторний аналіз підтвердив структурний зміст організованості особистості.

Кореляційний аналіз показує загальну структуру та особливості вияву організованості в офіцерів кримінально-виконавчої

служби з досвідом роботи в органах і установах виконання покарань. Вищезазначене дозволяє стверджувати про формування і підвищення рівня організованості співробітника кримінально-виконавчої служби як психологічної якості особистості з метою підвищення загальної продуктивності та результативності службової діяльності.

Високі показники вияву організованості в офіцерів пов'язані з інтелектуальними характеристиками особистості, саморегуляцією, емоційною стійкістю, принциповістю, зібраністю, стремлінням до самовдосконалення та відповідальністю і утворюють відповідний симптомокомплекс, який відбиває психологічний зміст організованості особистості. Зрозумілим є факт закономірного зв'язку організованості із свідомою регуляцією власної поведінки, направленою на пошук і вирішення питань підвищення результативності в діяльності.

Таким чином, можемо констатувати, що виявлені психологічні якості структурно входять у загальний симптомокомплекс організованої особистості та мають прямий вплив на її формування та розвиток, а питання процесу детермінації організованості та її регуляції будуть вивчені в ході подальшої наукової розвідки.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Особенности типологического подхода и метода исследования личности. *Психологические исследования*. Москва: Наука. 1990. № 3. С. 18–43.
2. Ершова Р. В. Психология организованности: теория и практика исследования: учеб. пособие. Москва: КГПИ, 2008. 179 с.
3. Климов Е. А. Трудности и перспективы становления профессионала: монография / под ред. Е. А. Климова. Москва: МГУ, 2012. 224 с.
4. Шамрук О. П. Змістовна структура організованості офіцера-пенітенціарія. *Вісник Національного ун-ту оборони України: зб. наук. пр.* Київ: НУОУ, 2013. Вип. 1 (32). С. 328–332.
5. Высоцкий А. И. Волевая активность, как условие и компонент профессиональной подготовки учителя. *Психолого-педагогические факторы подготовки учителя в условиях заочного обучения*. Москва: МГЗПИ, 1979. № 2. С. 95–101.
6. Ильин Е. П. Волевые качества и эффективность деятельности. *Проблемы индустриальной психологии*. Вып. 4. Ярославль, 1977. С. 85–93.

7. Конопкин О. А. Общая способность к саморегуляции как фактор субъективного развития. *Вопросы психологии*. Москва: КГПИ, 2004. № 2. С. 45–53.

8. Костюк Г. С. Вікова психологія: навч. посіб. / за ред. Г. С. Костюка. Київ: Радянська школа, 1976. 269 с.

9. Осьодлю В. І. Розвиток Я-образу офіцера на різних етапах професійного становлення. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2011_5_40.pdf (дата звернення: 22.05.2019).

Shamruk N., Shamruk O.

OFFICERS OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE ORGANIZATION, AS A DETERMINANT OF THE PERSONAL DEVELOPMENT AND PROFESSIONAL GROWTH

The article deals with organization of the personality of an officer of the Criminal and Executive Service, as a psychological quality that has a direct impact on the overall productivity of his service activity. In the framework of the research, organization is a system formation, which has its structure and essence.

On the basis of the analysis of existing approaches to the study of personal qualities, the structure and essence of a penitentiary employee's organization were determined.

Organizational and methodological idea of the paper can provide the solution of the tasks of the research in order to study psychological peculiarities of the formation and development of future penitentiary employees' personal organization, as well as factors that have a significant impact on these processes.

The results of the correlation analysis experimentally confirm the existence of a general complex of individual's social and psychological peculiarities that form an individual ability to self-regulate activities and behavior. Individual's ability to mobilize available resources in order to increase the overall performance of activities is an indicator of social and psychological content of the concept of organization.

Studying of organization as a systemic individual's quality is possible in condition of considering of functional unity of its components, namely: motivational, cognitive, regulatory, reflexive, evaluative and productive. The proposed model is optimal when studying the organization of the employees of the Criminal and Executive Service as they are key in the structure of the psychological model of a quality.

Key words: *organization, an officer of the Criminal and Executive Service, service activity, personality, components, professional growth.*

References

1. Abulkhanova-Slavskaja, K. A. (1990), "Features of the typological approach and the method of studying the person", *Psychological research*, Moscow, pp. 18–43.

2. Ershova, R. V. (2008), “Psychology of Organization”, *Theory and Practice of Research: manuel*, CGPI, Moscow, 179 P.
3. Klimov, E. A. (2012), *Difficulties and prospects of professional development: monography*, MSU, Moscow, 224 P.
4. Shamruk, O. P. (2013), “The meaningful structure of the organization of the penitentiary officer”, *Bulletin of the National University of Defense of Ukraine: collection of scientific works*, Kyiv: NUOU, № 1 (32), pp. 328–332.
5. Vysotskyi, A. I. (1979), “Voluntary activity as a condition and component of the teacher's professional training”, *Psychological and pedagogical factors of teacher's training in conditions of correspondence training*, MGPPi, Moscow, pp. 95–101.
6. Ilyin, E. P. (1977), “Voluntary qualities and efficiency of activity”, *Notes of the psychologist*, Yaroslavl, № 4, pp. 85–93.
7. Konopkin, O. A. (2004), “Total ability to self-regulation as a factor of subjective development”. *Questions of psychology*, No. 45, pp. 45–53.
8. Kostiuk, G. S. (1976), *Age psychology: manual*, Kyiv: Soviet school, 269 P.
9. Osiodlo, V. I. (2011), “Development of the I-image of the officer at various stages of professional development”, *Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, № 5, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2011_5_40.pdf (accessed 22/05/2019).

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.8

DOI 10.32755/sjlaw.2020.01.092

Звенигородський О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-1386-4919;

Абраменко П. В.,

студентка 2-го магістерського рівня факультету заочного, контрактного навчання та підвищення кваліфікації працівників, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ПЕРСОНАЛОМ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

У статті проаналізовано основні види злочинів у сфері службової діяльності, що вчиняються персоналом пенітенціарної системи України. На основі експертного опитування працівників Державної кримінально-виконавчої служби України встановлено чинники, що спонукають персонал пенітенціарної системи вчиняти злочини у сфері службової діяльності. На основі аналізу наукових понять «злочини у сфері службової діяльності» та змісту складів службових злочинів, що найчастіше вчиняються персоналом пенітенціарної системи, запропоновано авторське визначення поняття «злочини у сфері службової діяльності, що вчиняються персоналом пенітенціарної системи».

Ключові слова: злочини у сфері службової діяльності; Державна кримінально-виконавча служба України; пенітенціарна система; персонал пенітенціарної системи; детермінанти вчинення злочинів у сфері службової діяльності персоналом пенітенціарної системи.

Постановка проблеми. Протидія злочинам, які вчиняються службовими особами, є великою проблемою для України як держави. Шкода, яку заподіюють такими діяннями, полягає не лише в матеріальних втратах, а й у порушенні законних прав та інтересів людей, їх зневірі в діяльності державних органів, насамперед правоохоронних і судових, підриві престижу та авторитету цих структур. Одним з факторів, який негативно впливає

на систему правоохоронних органів, є, так звана, службова злочинність, безпосередньо серед персоналу пенітенціарної системи. За даними Генеральної прокуратури України, з 2015 по 2019 рік встановлено, що працівниками Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС) вчинено 152 кримінальні правопорушення, з них у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг 83 кримінальні правопорушення (54,6 %).

У переважній більшості випадків за допомогою зловживання владою або службовим становищем персонал пенітенціарної системи вчиняє інший, більш тяжкий злочин. Використовуючи або зловживаючи владою та службовим становищем, службова особа приховує інші злочини та вчиняє злочини із корупційною складовою, за допомогою чого набуває динамічного розвитку організована злочинність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основоположними джерелами для здійснення дослідження з цієї проблематики стали результати наукових праць вітчизняних кримінологів, а саме: В. С. Батиргареевої, М. Г. Вербенського, В. В. Голіни, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, А. П. Закалюка, О. Г. Кальмана, О. М. Литвинова, О. М. Мартиненка, Є. Л. Стрельцова, В. О. Тулякова, П. Л. Фріса, В. Б. Харченка, В. Г. Хашева, О. О. Юхна та інших.

Вагомий внесок у розробку питання щодо вчинення кримінальних правопорушень персоналом пенітенціарної системи внесли праці таких учених, як: І. Г. Богатирьова, І. В. Боднара, В. В. Голіни, З. В. Журавської, О. М. Звенигородського, Я. О. Лиховіцької, М. С. Пузирьова, В. М. Синьова, А. Х. Степанюка, В. М. Трубникова, П. В. Хряпінського, С. В. Царюка, І. С. Яковець, О. Н. Яриш, М. М. Яцишина та інших.

Аналіз джерел свідчить, що проблематику службової злочинності пенітенціарної системи розглядали у своїх роботах такі науковці, як: О. А. Дука, С. В. Зінченко, О. Ю. Галай, І. П. Закорко, С. В. Зливко, М. В. Калашник, В. А. Львовчкін, В. О. Медведєв, О. О. Пташинський, Г. О. Радов та інші.

Проте вказана проблематика потребує подальшого більш розгорнутого аналізу та вивчення.

Метою статті є формулювання на основі аналізу сучасних теоретичних розробок науки кримінального права та кримінології, а також статистичних і соціологічних даних авторського визначення поняття «злочини у сфері службової діяльності, що вчиняються персоналом пенітенціарної системи».

Виклад основного матеріалу. У XVII розділі Особливої частини Кримінального кодексу КК України (далі – КК) надано перелік злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а саме: «зловживання владою або службовим становищем» (ст. 364), «зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» (ст. 364-1), «перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» (ст. 365), «зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» (ст. 365-2), «службове підроблення» (ст. 366), «декларування недостовірної інформації» (ст. 366-1), «службова недбалість» (ст. 367), «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (ст. 368), «незаконне збагачення» (ст. 368-2), «підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» (ст. 368-3), «підкуп особи, яка надає публічні послуги» (ст. 368-4), «пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі» (ст. 369), «зловживання впливом» (ст. 369-2), «протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань» (ст. 369-3), «провокація підкупу» (ст. 370) [1].

За злочини у сфері службової діяльності законодавець передбачає такі основні види покарань, як штраф, арешт, обмеження волі, позбавлення волі. Як на додаткові покарання вказано на позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, штраф, конфіскацію майна та спеціальну конфіскацію.

Аналіз юридичної літератури вказав на застосування різної термінології для позначення злочинів у сфері службової діяльності – службові злочини, управлінські злочини, корупційні злочини. Зміст окремих з дефініцій наведено нижче.

Під службовими злочинами прийнято розуміти такі злочини, що вчиняються в будь-якій сфері державного апарату [2, с. 6]. Без-

заперечною є, на наш погляд, думка В. О. Клименка стосовно трактування терміна «службові злочини», де останні являють собою не тільки групу однорідних злочинів, передбачених КК України, а й сукупність таких суспільно небезпечних діянь, що за своєю об'єктивною здатністю спричиняти шкоду чи створювати загрозу її завдання суспільним відносинам у сферах економіки та політики, власності, захисту політичних, трудових, майнових, інших прав і свобод громадян та правопорядку відносяться до тих, що являють собою найбільшу спільну небезпеку [3, с. 3].

Светлов О. Я. поняття службового злочину тісно пов'язує зі службовою особою. На переконання вченого, без останньої не може бути службового злочину. Адже безумовний зв'язок між службовим становищем особи і вчиненням нею злочинним діянням є необхідною обов'язковою рисою службового злочину. Якщо ж службова особа вчиняє який-небудь злочин, не користуючись своїми службовими повноваженнями, то цей злочин не буде службовим. Тому у випадку вчинення службовою особою злочину, не віднесеного до розділу (глави) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за службові злочини, виникає конкуренція родових об'єктів, що вирішується на користь того злочину, яким завдається більша шкода суспільним відносинам [4, с. 7–9].

Асніс О. Я. запропонував таке визначення «службового злочину» – це суспільно небезпечне передбачене кримінальним законом під погрозою покарання винне діяння, що вчиняється особою, яка обіймає службове положення, у зв'язку з цим положенням шляхом використання наданих їй прав чи невиконання покладених на неї обов'язків, та яке посягає, за рідкими винятками, на два обов'язкові безпосередні об'єкти, одним із яких є суспільні відносини, що забезпечують інтереси службової діяльності в різних сферах, яка базується на дотриманні та виконанні законів і (чи) інших нормативно-правових актів [5, с. 49].

На думку А. А. Задорожного, злочини у сфері службової діяльності являють собою суспільно небезпечні винні діяння, які вчиняються переважно службовими особами та посягають на суспільні відносини, що забезпечують нормальну службу діяльність в

окремих ланках апарату державного управління, а також апарату управління окремих підприємств, установ, організацій [6].

Практична діяльність із виявлення та розкриття злочинів, притягнення винних до кримінальної відповідальності неможлива без з'ясування особи, яка вчинила відповідний злочин. Так само система особистісних характеристик має безпосередній стосунок і до вивчення причин злочинної поведінки, а відтак і до профілактики злочинів у сфері службової діяльності. Зазначимо, що за визначенням А. Ф. Зелінського, під особою злочинця пропонується розглядати сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, які тією чи іншою мірою типово притаманні людям, що винні у злочинній діяльності певного типу [7]. Водночас саме єдність вказаних ознак особи злочинця, реалізуючись у її злочинній діяльності, й формує суспільну небезпечність особи – суб'єкта злочинів у сфері службової діяльності.

Зазначимо, що злочини у сфері службової діяльності О. М. Бандурка та Л. М. Давиденко відносять до числа злочинів з високим ступенем латентності, ступінь якої становить до 90 % [8]. Слід зауважити, що на такі показники латентності не в останню чергу впливає переважна відсутність свідків злочинів у сфері службової діяльності, а також кримінальна відповідальність для учасників злочинної діяльності, наприклад за отримання неправомірної вигоди. Вищезазначене підтверджується нашим експертним опитуванням, яке проводилося методом анонімного анкетування, і в якому брало участь 100 осіб – співробітників Маріупольського слідчого ізолятора. За його результатами було встановлено, що 95 % респондентів не повідомлять про пропозицію та отримання ними чи іншими особами неправомірної вигоди.

Особливістю злочинів у сфері службової діяльності саме і є те, що, наприклад, на відміну від злочинів проти основ національної безпеки, злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян посягання на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини здійснюється спеціальними суб'єктами не ззовні, а всередині самої системи відповідних органів. Тобто шкода суспільним відносинам завдається самим учасником цих відносин, службовою особою, яка, навпаки, має забезпечувати їх існування та охоро-

няти від негативного впливу ззовні. Як зазначає А. К. Квіціній: «суспільні відносини в цьому випадку знищуються зсередини діями службової особи» [9, с. 25].

Родовим об'єктом злочинів у сфері службової діяльності є суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в органах і установах виконання покарань та слідчих ізоляторів. Відповідно до законопроекту «Про пенітенціарну систему» № 7337 від 24.11.2017 «пенітенціарна система – це система спеціально уповноважених органів і установ, діяльність яких спрямована на формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації». Саме з позицій вказаного законопроекту ми розглядаємо супутнє поняття пенітенціарної системи «персонал пенітенціарної системи», до якого відповідно до ч. 1 ст. 17 законопроекту відносяться: 1) державні службовці; 2) особи рядового і начальницького складу пенітенціарної системи; 3) працівники, які працюють за трудовим договором [10].

Проаналізувавши відповідні джерела, можна дійти висновку, що до основних безпосередніх детермінант, що породжують та обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень персоналом пенітенціарної системи, можна віднести:

1. Відсутність у Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) належної організації виховної роботи з персоналом, що вимагає термінового перегляду моральних та матеріальних стимулів його зацікавленості в результатах своєї роботи, підвищення рівня компетенції та поінформованості особового складу органів та установ виконання покарань (далі – УВП) про міжнародні стандарти в галузі практичного забезпечення прав людини. Ми погоджуємося зі слушним зауваженням В. М. Синьова про те, що «унікальність пенітенціарної справи потребує таких фахівців, які б ефективно вирішували головне завдання системи – ресоціалізацію засуджених» [11, с. 19].

2. Підвищення ефективності роботи персоналу виправних колоній потребує капіталовкладень. Без них, за умови використання тільки методу примусу, персонал ДКВС України нерідко переходить до швидкого, ефективного, маловитратного, але негуманного методу виконання кримінальних покарань – протизаконного насильства до засуджених – і це тільки один із наслідків

його соціальної незахищеності та детермінант злочинності в УВП [12, с. 44–63].

На нашу думку, існують такі фактори, що негативно впливають на роботу співробітників пенітенціарної системи та породжують вчинення ними кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, а саме:

- формалізм під час виконання індивідуально-виховної роботи з підлеглими;
- безвідповідальне та, знову ж таки, формальне ставлення до комплектування вакантних посад. Це обумовлюється тим, що під час прийняття працівників (службовців) до ДКВС України, в повному обсязі, не досліджується особистість кандидата, схильність до вчинення злочинів у сфері службової діяльності;
- не відповідність заявленим в анкеті, або автобіографії, якостей кандидата на посаду;
- негативне ставлення до правоохоронних органів (кандидат на посаду повинен поважати правоохоронні органи та пишатися обійманою посадою);
- незадовільний рівень грошового забезпечення;
- байдужість до вчинення службових злочинів (більшість працівників пенітенціарної системи, будучи свідком вчинення службових злочинів, не повідомляють про це відповідні правоохоронні органи);
- злочинна самовпевненість серед працівників пенітенціарної системи (вчинення службових злочинів із впевненістю того, що злочин не буде розкрито).

Це далеко не весь перелік факторів, які негативно впливають на роботу пенітенціарної системи. Вищевказане підтверджується також висновками нашого експертного опитування, зокрема:

1. 62,5 % респондентів стверджують, що під час вступу до ДКВС України їх не попереджували про кримінальну відповідальність за злочини у сфері службової діяльності;

2. 72,5 % опитуваних вважають, що отримання неправомірної вигоди вчиняється службовою особою через низький рівень грошового забезпечення, 30 % – через злочинну самовпевненість, а 5 % – через низький рівень освіти та відповідальності.

3. 85 % працівників стверджують, що не вчиняли злочини у сфері службової діяльності (зловживання владою, повноваженнями або службовим становищем, перевищення влади, службове підроблення, декларування недостовірної інформації, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, підкуп, зловживання впливом тощо).

4. Будучи свідком перевищення влади або службових повноважень, працівники пенітенціарної системи не повідомили про це відповідним правоохоронним органам з таких причин:

- 40 % через байдужість;
- 35 % вважають, що втратять через це посаду;
- 7,5 % вважають це нормою;
- 5 % через погрози;

5. 82,5 % стверджують, що не вчиняли корупційні злочини, а от 17,5 % вказали на протилежне.

6. У разі можливості отримати неправомірну вигоду та обіцянку, що цей злочин не буде розкрито, 72,5 % працівників відмовляться, 12,5 % отримають неправомірну вигоду, і лише 15 % не тільки відмовляться, але й повідомлять про це відповідні правоохоронні органи.

Отже, проблема полягає в тому, що співробітники пенітенціарної системи не мають бажання повідомляти до відповідних органів про вчинення злочинів у сфері службової діяльності. Маємо зауважити, що дотримання конституційних прав і свобод людини в місцях позбавлення волі може забезпечувати лише спеціально підготовлений та соціально захищений персонал, про що неодноразово наголошували експерти Ради Європи. В Європейських пенітенціарних правилах з цього приводу, зокрема зазначено, що адміністрація УВП має ретельно підбирати кадри під час прийняття на службу або подальших призначень співробітників. При цьому особлива увага повинна приділятися їхній сумлінності, людяності, професійному рівню підготовки та особистій придатності до роботи [13]. Такий підхід тривалий час обґрунтовується і у вітчизняній науці, проте досі впровадження на практиці повною мірою не знайшов. Варто у зв'язку з цим також погодитись з Г. П. Щедровицьким, який небезпідставно вважає, що для того, щоб вести практичну виховну роботу або будувати нову систему виховання

та навчання, необхідно мати проєкт майбутнього продукту цієї системи – коректний та багатосторонній опис людини [14].

Також слід визначити зміст шкоди, яка завдається суспільству злочинами у сфері службової діяльності. У цьому питанні погоджуємось з думкою вітчизняних науковців, відповідно до якої найбільш масштабною є саме моральна шкода, оскільки будь-який злочин посягає на моральні засади суспільства. При цьому шкода злочинів у сфері службової діяльності, так само як і тяжкість їх наслідків, може бути не тільки матеріальною як за ч. 3 та ч. 4 ст. 364-1 КК України, але й нематеріальною, завдаючи шкоди охоронюваним правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Вважаємо, що ціна службової злочинності має розглядатись не тільки в її матеріальному вираженні, але й як соціальні, моральні, фізичні та інші шкідливі наслідки вчинених злочинів у сфері службової діяльності. Зокрема, соціальна ціна службових злочинів виявляється в посиленні конституційного принципу рівності громадян перед законом, неприпустимості встановлення привілеїв за будь-якими ознаками як за ст. 24 Конституції України, до чого невідворотно веде корупційна злочинність та інші службові злочини. Крім цього, С. Й. Кравчук звертає увагу й на політичну ціну злочинів у сфері службової діяльності, що полягає в приниженні ролі держави, підриві довіри населення до уряду та зниженні зовнішньополітичного авторитету держави тощо [15].

Висновки. Враховуючи вищевикладене, констатуємо, що злочини у сфері службової та професійної діяльності пенітенціарної системи – це суспільно небезпечні та протиправні винні діяння персоналу пенітенціарної системи, які посягають на встановлений порядок реалізації службовими особами органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів своїх повноважень у межах наданих їм прав та покладених на них обов'язків, якими заподіюється моральна та матеріальна шкода правам, свободам, чи правоохоронюваним (законним) інтересам фізичних та юридичних осіб, або державним чи громадським інтересам, що негативно впливають на авторитет уряду, правоохоронних органів та ДКВС України в цілому, від імені та (або) в інтересах яких діють службові особи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. (дата оновлення: 18.10.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2341-14> (дата звернення: 20.01.2020).
2. Кириченко В. Ф. Виды должностных преступлений по советскому уголовному праву. Москва: АН СССР, 1959. 184 с.
3. Клименко В. А. Уголовная ответственность за должностные преступления. Киев: Блиц-Информ, 1996. 512 с.
4. Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления. Киев: Наукова думка, 1978. 304 с.
5. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посібник. Харків: УкрЮА, 1994. 76 с.
6. Задорожній А. А. Злочини у сфері службової діяльності як об'єкт кримінологічного дослідження. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3. С. 111–121.
7. Зелінський А. Ф. Кримінологія: навчальний посібник. Харків: Рубікон, 2000. 240 с.
8. Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография. Харьков: Основа, 2003. 368 с.
9. Квициний А. К. Должностные преступления. Москва: Российское право, 1992. 223 с.
10. Про пенітенціарну систему: проект Закону України № 7337 від 24 листопада 2017 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62965 (дата звернення: 20.01.2020).
11. Синьов В. М. Підготовка спеціалістів для пенітенціарної системи. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1996. № 1. С. 17–24.
12. Журавська З. Вчинення злочинів персоналом виправних колоній як один із чинників, що знижує рівень забезпечення особистої безпеки засуджених. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 2. С. 98–102.
13. Європейські пенітенціарні правила. Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць: прийнято Комітетом Міністрів Ради Європи 11 січня 2006 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (дата звернення: 20.01.2020).
14. Щедровицкий Г. П. Система педагогических исследований: методологический анализ. *Педагогика и логика*. Москва: Касталь, 1993. 412 с.
15. Кравчук С. Й. Економічна злочинність в Україні. Київ: Кондор, 2009. 282 с.

Zvenyhorodskyi O., Abramenko P.
CONCEPTS OF CRIME IN THE FIELD OF SERVICE
ACTIVITIES PERFORMED BY PENITENTIARY SYSTEM
PERSONNEL

In the article the main types of crimes in the sphere of service activities are analyzed, which are committed by personnel of the penitentiary system of Ukraine. It is stated that the number of crimes performed by penitentiary personnel in the sphere of service activity is more than 50% of crimes committed by them in other spheres.

Based on the expert survey of personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, there were found the factors that encourage personnel of the penitentiary system to commit crimes in the sphere of service activity, in particular, 70% of respondents believe that the receipt of undue benefits is committed by an official person because of low level of financial security, 25% overconfidence, and 5% due to low levels of education and responsibility.

Based on the analysis of scientific concepts of "offenses in the field of service activity" and the content of the service offenses composition, which are most often committed by personnel of the penitentiary system, the author defines the concept of "crimes in the sphere of service activity committed by personnel of the penitentiary system" - these are socially dangerous and illegal acts of personnel of the penitentiary systems who encroach on the established order of implementation of officials' powers within their rights and duties signed to them, which cause moral and material harm to the rights, freedoms or law enforcement (legal) interests of natural and legal persons, also as state or public interests that adversely affect the authority of the government, law enforcement agencies, and SCES of Ukraine as a whole, on behalf of the interests of which the officers act in bodies and establishments of execution of punishments and detention centers.

Key words: *offenses in the field of service activities; State Criminal and Executive Service of Ukraine; penitentiary system; personnel of the penitentiary system; determinants of committing crimes in the field of service activities by penitentiary personnel.*

References

1. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2341-14> (accessed 20 January 2020).
2. Kirichenko, V. F. (1959), *Types of official crimes under Soviet criminal law*, USSR Academy of Sciences, Moscow.
3. Klimenko, V. A. (1996), *Criminal liability for misconduct*, Blitz-Inform, Kyiv.
4. Svetlov, A. Y. (1978), *Responsibility for misconduct*, Naukova dumka, Kyiv.
5. Tatsii, V. Y. (1994), *The object and subject of crime in the criminal law of Ukraine*, UkrUA, Kharkiv.

6. Zadorozhnii, A. A. (2011), “Service crimes as a subject of forensic research”, *Bulletin of the High Council of Justice*, Vol. 3, pp. 111–121.
7. Zelinskyi, A. F. (2000), *Criminology*, Rubicon, Kharkiv.
8. Bandurka, A. M. and Davydenko, L. M. (2003), *Crime in Ukraine: causes and counteraction*, Osnova, Kharkiv.
9. Kvitsynii, A. K. (1992), *Official crimes*, Rossiyskoe pravo, Moscow.
10. Ukraine (2017), *On the penitentiary system: Draft law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62965 (accessed 20 January 2020).
11. Syniov, V. M. (1996), “Training of specialists for the penitentiary system”, *Problems of Penitentiary Theory and Practice*, Vol. 1, pp. 17–24.
12. Zhuravska, Z. (2014), “The commission of crimes by correctional staff is one of the factors that diminishes the level of personal security of prisoners”, *Historical Law Journal*, Vol. 2, pp. 98–102.
13. European Penitentiary Rules (2006): *Recommendation № R (2006) 2 of the Committee of Ministers of the Participating States*: Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (accessed 20 January 2020).
14. Shchedrovyt'skyi, G. P. (1993), *Pedagogical research system: Methodological analysis, Pedagogy and logic*. Castal, Moscow.
15. Kravchuk, S. Y. (2009), *Economic crime in Ukraine*, Condor, Kyiv.

УДК 343.8

DOI 10.32755/sjlaw.2020.01.104

Кузнєцов О. О.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-1064-9116;

Пузиревський М. В.,

начальник кабінету кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-8835-3238;

Тагієв С. Р.,

доктор юридичних наук, заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ: ДОСВІД КРАЇН СКАНДИНАВІЙ ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ

У статті висвітлено важливість становлення служби пробації в Україні, оскільки розвиток цієї інституції наближає вітчизняне правове поле до «європейських стандартів». На сьогодні кримінально-правова та кримінально-виконавча політика України спрямована на економію репресії та широке застосування (там, де це можливо і доцільно) покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, враховуючи те, що наслідки ув'язнення є негативними як для особистості засудженого, так і для самого суспільства. Досліджено, що у країнах Західної Європи, в тому числі країнах Скандинавського півострова, органи нагляду та пробації організовані в межах Міністерства юстиції. Офіцери пробації є державними службовцями. З метою встановлення контактів їм можуть допомагати добровільні наглядачі, особливо актуальним це є для малозаселених територій. Діяльність добровільних наглядачів координує служба пробації.

Ключові слова: служба пробації, виправлення, пробаційний нагляд та контроль, ресоціалізація, пенітенціарна служба, виконання покарань, країни Скандинавського півострова.

Постановка проблеми. Становлення України як демократичної, правової та соціальної держави зумовлює потребу вдосконалення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, орієнтації її на дотримання вимог міжнародних стандартів поведіння із засудженими.

Впродовж тривалого періоду в науці кримінально-виконавчого права розглядалася можливість упровадження у вітчизняну правову систему інституту пробації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відсутність до недавнього часу в Україні цього стандартного, можна сказати типового елемента, без якого неможливо уявити будь-яку сучасну національну систему кримінальної юстиції, не могла не викликати увагу науковців та практиків. Цьому питанню приділяли велику увагу такі вітчизняні дослідники кримінально-виконавчого права, як: І.Г. Богатирьов [1], В.В. Дрижак [2], О.І. Богатирьова [3], І.В. Боднар [4], Т.А. Денисова [5], І.В. Іваньков [4], О.І. Іваньков [4], М.В. Романов [6], Д.В. Ягунов [7], І.С. Яковець [8], О.Б. Янчук [9] та ін.

Мета статті полягає в аналізі досвіду діяльності органів пробації в країнах Скандинавського півострова як прикладу для наслідування в процесі здійснення реформування вітчизняної правової системи виконання кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Виклад основного матеріалу. 5 лютого 2015 року питання впровадження пробації вийшло за межі наукових дискусій: на засіданні пленарної сесії Верховної Ради України за підсумками розгляду у другому читанні 230 голосами народних депутатів було прийнято у цілому Закон України «Про пробацію».

Слід наголосити, що покарання, не пов'язані з позбавленням волі, мають давню історію. Вони давно посіли певне місце в системі кримінального судочинства різних країн світу.

Тенденція щодо схиляння громадської думки в бік поширення застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, почала складатися ще на початку ХХ ст., коли класичне кримінальне право було змушене пристосовуватися до потреб розвитку капіталістичних відносин [1, с. 119].

До цього моменту, в епоху Середньовіччя, кримінальне законодавство зосереджувало увагу на акті карального злочину, а не на особистості кримінального злочинця. Століттями кримінальне законодавство займалося репресіями, основною метою яких було залякування потенційного злочинця. Страх перед покаранням був метою покарання.

Наприкінці ХІХ ст. намітилась тенденція більш індивідуального підходу до покарання злочинців. Концепції «перевиховання», «ресоціалізації», «реабілітації», а також індивідуально

спрямовані превентивні заходи поступово визнаються метою покарання [1, с. 120].

На сучасному етапі, звернення погляду на альтернативні санкції знайшло своє відбиття в резолюціях, затверджених концепціями та рішеннями міжнародних симпозіумів та конгресів ООН з питань запобігання злочинності, поведження із засудженими, застосування альтернативних ув'язненню покарань. Саме одними з перших ці доктринальні аспекти виконання кримінальних покарань почали впроваджувати країни Західної Європи, зокрема, країни Скандинавського півострова.

Так, первинні форми пробаційної діяльності в Західній Європі з'явилися на початку XIX ст. Наприклад, у Нідерландах служба пробації почала діяти на основі християнської благодійності 1823 р. У Данії приватні організації почали активно допомагати звільненим з тюрем з 1850-х рр., а вже з 1905 р. з тюрем почали звільняти осіб на певних умовах проходження ними пробації, яку забезпечували такі організації. У Фінляндії прототип служби пробації вперше зафіксований у 1870 р. На волонтерських засадах представники приватних організацій допомагали засудженим у тюрмах і прагнули допомогти їм після звільнення. Вони намагалися змінити кримінальний світогляд своїх клієнтів через залучення останніх до релігії. У Британії подібні прорелігійні служби пробації з'явилися в 1876 р. [2, с. 61].

Загалом можна констатувати, що застосування пробації у країнах Європи розвивалось досить типово, проходячи через дві стадії:

1 – благодійні та релігійні організації залучали волонтерів до нагляду за колишніми та потенційними правопорушниками;

2 – поступова часткова заміна волонтерів професіоналами, а благодійних фондів – бюджетними та державними виконавчими організаціями [2, с. 63].

Лише в Бельгії, Великій Британії та Фінляндії професіоналізація пробації відбулася ще наприкінці XIX століття. У переважній більшості країн Європи це відбулося лише у другій половині XX століття. Наприклад, до 1961 року в Австрії була лише одна оплачувана посада офіцера пробації, а всю роботу виконували волонтери [2, с. 63–64].

Зростання злочинності в 1950–1980 роках досить швидко довело необхідність професійної підготовки та введення оплачуваних посад у цій галузі правоохоронної діяльності. В Норвегії пробація здійснювалася винятково волонтерами до 1980 року (спортивними та релігійними), в Італії до 1975, в Данії до 1973, у Чехословаччині до 1971, в Бельгії до 1964, на Мальті до 1961, в Португалії до 1956, у Люксембурзі до 1951, в Ірландії до 1950, в Німеччині до 1947 [2, с. 64].

Найбільш нерозвинутим вважається децентралізований інститут пробації в Іспанії, який і досі покладається на ініціативи місцевих волонтерів. Лише з 1995 року, після реформування системи покарань, держава почала запроваджувати програми пробації, починаючи із засуджених. Навіть сьогодні програми застосування альтернативних покарань та пенітенціарної соціальної допомоги реалізуються лише в Каталонії [2, с. 64].

Враховуючи вищезазначене, вважаємо за необхідне розглянути та дослідити досвід діяльності органів пробації країн Скандинавії, адже саме ці системи є найбільш доцільним прикладом до наслідування Україною.

Надалі раціональним, на нашу думку, є розгляд кожної з країн Скандинавського півострова окремо.

Служба пробації у Фінляндії

У 1870 році, з моменту створення Фінської тюремної асоціації, взяла свій початок робота по пробації та реабілітації. Вона була зосереджена на роботі в тюрмах та покращенні поганих тюремних умов. Реабілітація була направлена на допомогу неповнолітнім у пошуках роботи, житла та засобів існування. Осіб, яким надавалася допомога, не примушували її приймати. Загальна освіта і релігійне навчання вважались найкращими засобами «зцілення» звільнених ув'язнених. Робота проводилась в основному волонтерами з причини відсутності субсидій від общини. Асоціація фінансувалась членськими внесками, пожертвами церкви і приватних осіб [9, с. 109].

У 1931 році тюремна асоціація прийняла свої перші статутні правила – вступив в дію Декрет про нагляд за умовно звільненими ув'язненими, а в 1940 році був прийнятий Акт про неповнолітніх злочинців [9, с. 109].

У 1960 роках асоціація отримала назву Фінська асоціація пробації, а також були створені регіональні офіси по всій країні, які діяли під керівництвом центрального офісу. Діяльність повинна була проводитись у рамках соціальної роботи, а увага була спрямована на розвиток професійного підходу. Асоціація пробації в 1975 році була визнана законним органом. Діяльністю керував центральний офіс та рада директорів під наглядом тюремного департаменту міністерства юстиції. Діяльність асоціації пробації регулювалась Актом про організацію і фінансування роботи пробації, а також Декретом про асоціацію пробації. В 1982 році вступив у дію Акт про соціальне забезпечення. Згідно з цим Актом гуртожитки та будинки підтримки, якими керували районні або окружні офіси, перейшли під керівництво муніципалітетів разом з іншими соціальними службами. В 1996 році вступило в дію законодавство про громадські роботи, що дозволило скоротити кількість ув'язнених. Пізніше відповідальність за неповнолітніх правопорушників була включена до обов'язків асоціації [3, с. 109].

Після того, як громадські санкції стали обов'язком держави, була створена служба пробації, та асоціація пробації була ліквідована [9, с. 109].

Служба пробації є державною організацією в межах Міністерства юстиції. Щорічна асамблея та рада директорів є органами, які приймають рішення [9, с. 109].

Законодавчу базу становлять: Акт 135/2001 і Декрет 275/2001 про адміністрацію виконання покарань. Ці документи вступили в дію в 2001 році. Тюремний департамент був ліквідований, а замість нього створений департамент кримінальної політики в межах Міністерства юстиції [9, с. 110].

Сьогодні діяльністю служби пробації керує центральний офіс – Агенція з кримінальних покарань, яка складається з 19 окружних офісів і 11 місцевих відділів, які виконують громадські санкції [9, с. 112].

Служба пробації у Норвегії

В Осло в 1849 році була створена перша приватна асоціація з метою надання допомоги та піклування про звільнених ув'язнених. У період, який тривав до 1923 року, по всій країні були створені нові добровільні асоціації з цією ж метою [9, с. 110].

У 1923 році різні окремі асоціації сформували федеральну організацію, яка була уповноважена Міністерством юстиції наглядати за умовно звільненими особами та особами, які знаходяться під пробацією. В 1980 році відповідальність за нагляд за злочинцями взяв на себе центральний парламент шляхом створення Адміністрації тюрем і пробації – департаменту в межах Міністерства юстиції [9, с. 110].

Служба пробації Норвегії є державною організацією і перебуває в підпорядкуванні Міністерства юстиції та поліцейського управління. В кожному окрузі існує головний офіс та певна кількість районних офісів [9, с. 112].

Служба пробації в Норвегії є інтегрованим сегментом виправної системи, для якої головною метою є громадська безпека. Офіційним девізом Норвезької виправної системи є «Дійове вправлення – безпечне суспільство» [3, с. 159].

Законодавчою базою для служби є Кримінальний кодекс, Кримінально- процесуальний акт, тюремний Акт, Циркуляри, Інструкції по звинуваченню, загальний Кримінальний кодекс і тюремний Акт, тюремні статuti, циркуляри та інструкції, а також Королівський Декрет [9, с. 110].

Служба пробації у Швеції

Перше законодавче положення про нагляд за злочинцями в общині містилось в Акті про умовний вирок від 1918 року, який дозволяв звільнення від відбування тюремного ув'язнення до 1 року. Суди також були уповноважені вимагати досудовий рапорт, а також помішувати злочинця під нагляд особи, призначеної судом [9, с. 111].

Як зазначає відомий український вчений-пенітенціарій, доктор юридичних наук, юрист 2 класу, Богатирьова Ольга Іванівна – в законодавстві Швеції завжди позначалася тенденція до пом'якшення кримінальних покарань і розширення можливостей заміни тюремного ув'язнення покараннями без ізоляції від суспільства [3, с. 101].

У 1939 році Акт про умовний вирок дозволяв судам утримуватись від винесення вироку про умовне ув'язнення і виносити вирок тільки про нагляд в общині зі спеціальними умовами. В 1965 році оновлений Кримінальний кодекс містив положення

про два види умовних вироків. Перший з них існує і нині та називається умовний вирок. Він мав вигляд кримінального попередження і призначався для злочинців, які можуть виправитися. Іншим видом була пробація, яка дозволяла поміщати засудженого під нагляд офіцера пробації і вимагала від нього дотримання деяких умов [9, с. 111].

Саме з 1965 року пробація стала окремим видом покарання, а з 1974 року відбуваються нові пробаційні реформи з основною концепцією розвитку – життя без злочинів [3, с. 101].

У 1988 році була представлена пробація з умовами для лікування. Злочинець заключає угоду з судом про проходження лікування. Ця форма пробації передбачена для злочинців, чия злочинна поведінка прямо пов'язана із залежністю від наркотиків та алкоголю [9, с. 111].

У 1997 році інтенсивний нагляд, шляхом електронного моніторингу, був представлений як добровільна альтернатива тюремному ув'язненню до 3-х місяців [9, с. 111].

У 1998 році Кримінальний кодекс дозволив використовувати пробацію за умови виконання громадських робіт. З 1999 року умовний вирок може бути поєднаний з громадськими роботами. Служба пробації відповідальна лише за підготовку досудових звітів про придатність особи виконувати громадські роботи, за забезпечення особи робочим місцем і перевірку виконання громадських робіт згідно з планом [9, с. 111].

Служба тюрем і пробації Швеції підпорядкована Міністерству юстиції [9, с. 112].

Висновки. На сьогодні кримінальна політика України спрямована на економію репресії та широке застосування (там, де це можливо і доцільно) покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, враховуючи те, що наслідки ув'язнення є негативними як для особистості засудженого, так і для самого суспільства. Саме таким шляхом йде більшість зарубіжних країн, в яких виконання альтернативних позбавленню волі видів покарань покладено на спеціалізовану державну службу, яка знаходиться поза поліцією та в'язницею – службу пробації.

Таким чином, узагальнюючи проведений нами аналіз зарубіжного досвіду, варто зазначити, що у країнах Західної Європи, в

тому числі країнах Скандинавського півострова, органи нагляду та пробації організовані в межах Міністерства юстиції. Офіцери пробації є державними службовцями. Але для встановлення контактів їм можуть допомагати добровільні наглядачі, особливо це стосується малозаселених територій. Діяльністю добровільних наглядачів керує служба пробації. Саме тому скандинавський вектор розвитку системи органів пробації є найбільш доцільним прикладом до наслідування Україною.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г., Звенигородський О. М., Іваньков І. В. та ін. Виконання покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, та основи пробації: курс лекцій. Чернігів: Просвіта, 2007. 236 с.
2. Дрижак В. В., Чебоненко С. О. Робоча книга співробітника кримінально-виконавчої інспекції: навчальний посібник. Чернігів, 2006. 92 с.
3. Богатирьова О. І. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні: монографія. Київ: Дакор, 2013. 368 с.
4. Боднар І. В., Іваньков І. В., Іваньков О. І. Окремі питання реформування служби пробації в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал: електронне наукове фахове видання*. 2018. № 5. С. 167–170.
5. Бадира В. А., Денисов С. Ф., Денисова Т. А. та ін. Кримінально-виконавче право: навчальний посібник. Видання друге, змінене і доповнене. Київ: Істина, 2010. 480 с.
6. Романов М. В. Конспект лекцій з кримінально-виконавчого права: курс лекцій. Харків: В-во Права Людини», 2015. 256 с.
7. Ягунов Д. В. Що стоїть на заваді створення служби пробації в Україні? (до питання про створення національної моделі пробації). *Актуальні проблеми європейської інтеграції: збірник статей з питань європейської інтеграції та права*. Випуск шостий. Одеса: Фенікс, 2011. С. 146–173.
8. Яковець І. С. Європейські підходи до вирішення питань виїзду суб'єктів пробації за кордон. *Теоретичні та практичні аспекти інституту пробації в Україні*: матеріали міжнародного круглого столу (м. Київ, 22 червня 2018 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 151–154.
9. Пивовар Н. Г., Тимофеев С. О., Янчук О. Б. та ін. Практика виконання альтернативних покарань. *Інформаційний бюлетень № 3*. Київ: ДДУПВП, 2010. 143 с.

Kuznetsov O., Puzyrevskiy M., Tahiev S.

ACTIVITIES OF PROBATION IN WESTERN EUROPE: EXPERIENCE OF SCANDINAVIAN COUNTRIES AS AN EXAMPLE FOR IMPLEMENTATION

This article highlights the importance of the establishment of a probation service in Ukraine. Offences committed by citizens who, as a part of society, often provoked by certain circumstances. Persons who have not committed serious crimes and realized his guilt should not be isolated, and have the opportunity diligent work to correct their mistakes, on the other hand the environment for the offenders is a responsibility for them. An important factor in the probation service is an element of social rehabilitation of prisoners and reduce the economic burden on society.

Probation of Ukraine becoming closer to «European standards». Criminal policy in Ukraine is aimed at saving repression and widespread use (where feasible and appropriate) of punishments not related to imprisonment, given that the consequences of imprisonment are negative both for the person of the convict and for himself of society. It is in this way that the majority of foreign countries are in a country where alternative punishment execution is made by a specialized civil service, which is located outside the police and prison, a probation service.

Thus, summarizing our analysis of foreign experience, it is worth noting that in the countries of Western Europe, including the Scandinavian countries, supervisory and probation bodies are organizing within the Ministry of Justice. Probation officers are civil servants. But volunteers can help them to establish contacts, especially in less populated areas. The activity of voluntary supervisors is managing by the probation service. That is why the Scandinavian vector of the development of the probation bodies system is the most expedient example of imitation of Ukraine.

Key words: *probation, probation service, correction of convicts, probation supervision and control, re-socialization, penitentiary service, criminal-executive inspection, punishment execution.*

References

1. Bohatyrov, I. G., Zvenihorodskiy, O. M., Ivankov, I. V. (2007), *Execution of sentences not related to deprivation of liberty, and the basis of probation: a course of lectures*, Prosvita, Chernihiv.
2. Dryzhak, V. V. and Chebonenko, S. O. (2006), *Workbook of a Criminal Execution Inspectorate: manual*, Chernihiv.
3. Bohatyrova, O. I. (2013), *Theoretical and applied principles of introduction of probation in Ukraine: monograph*, Dakor, Kyiv.
4. Bodnar, I. V., Ivankov I. V., Ivankov, O. I. (2018), Separate issues of reforming the probation service in Ukraine, *Legal scientific electronic journal*, No. 5, pp. 167–170.
5. Badira, V. A, Denisov, S. F, Denisova, T. A. (2010), *Criminal law: second edition manual, modified and supplemented*, Istina, Kyiv.

6. Romanov, M. V. (2015), *Summary of lectures on Criminal-Executive Law: course of lectures*, Publishing human rights manufacturer LLC, Kharkiv.

7. Yahunov, D. V. (2011), “What hinders the creation of a probation service in Ukraine? (to the question of creating a national model of probation)”, *Actual problems of European integration. Collection of articles on European integration and law*, “Phoenix” Publishing House, Odessa, № 6, pp. 146–173.

8. Yakovets, I. S. (2018), “European approaches to the solution of issues of departure of subjects of probation abroad”, *Theoretical and practical aspects of the institute of probation in Ukraine: materials of the international round table (Kyiv, June 22, 2018)*, National Academy of Public Prosecutor of Ukraine, Kyiv, pp. 151–154.

9. Pivovar, N. G., Timofeev, S. O., Yanchuk, O. B. (2010), *Practice of alternative penalties*, Newsletter, DDUVV, Kyiv, No. 3.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.851

DOI 10.32755/sjlaw.2020.01.114

Боднар І. В.,

кандидат юридичних наук,
начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна,
ORCID: 0000-0003-4016-9276;

Єсипенко О. Г.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

Леоненко О. А.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9748-2469

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВТЕЧ ЗАСУДЖЕНИХ ІЗ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВ ЗАКРИТОГО ТИПУ

У статті зазначено, що одним із головних завдань установ виконання покарань є боротьба з втечами засуджених з них, оскільки цей злочин порушує порядок виконання та відбування покарань і створює реальну суспільну небезпеку.

Досліджено криміналістичну характеристику втеч засуджених, розглянуто причини та умови вчинення злочину, характеристики осіб, які їх вчиняють, та джерела отримання інформації про їх протиправну діяльність.

Ключові слова: злочини проти правосуддя, втеча з місць позбавлення волі, засуджена особа, установа виконання покарань.

Постановка проблеми. Виходячи з існуючої структури злочинності можна виділити дві групи злочинів, що вчиняються в місцях позбавлення волі: а) злочини, характерні для установ виконання покарань, вчинення яких можливе тільки в умовах ізоляції від суспільства, у зв'язку з чим законодавець передбачив спеціальні склади злочинів: ухилення від відбування покарання у

виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (ст. 390 КК України), злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 КК України), дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392 КК України), втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК України), втеча зі спеціалізованого лікувального закладу (ст. 394 КК України); б) загальнокримінальні злочини. Подібна класифікація злочинів відповідає стану сучасних наукових розробок проблем злочинності в кримінології.

Щодо структури цієї злочинності (за загальними даними), то: 34 % – злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи; 34 % – злочини у сфері обігу наркотичних засобів; 16 % – ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі; 7 % – втечі з виправних колоній; 9 % – інші види злочинів.

Суспільна небезпека втеч засуджених та ув'язнених є значною. Засуджені, які протиправно залишили місця позбавлення волі, не мають можливості знайти законні способи для отримання коштів з метою задоволення своїх потреб і, відповідно, продовжують злочинну діяльність для отримання цих коштів. Розшук втікачів вимагає значних матеріальних витрат, залучення великої кількості співробітників правоохоронних органів. Нарешті, вчинення втеч породжує в інших засуджених та осіб, які ще не вчиняли злочинів, почуття безкарності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження зазначеної проблеми стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінального права, зокрема: Ю. М. Антоняна, О. М. Бандурки, І. Г. Богатирьова, Є. М. Бодюла, І. В. Боднара, В. В. Василевича, А. Д. Глогочкіна, О. М. Гуміна, О. І. Гурова, С. І. Дементьєва, С. Ф. Денисова, Т. А. Денисової, Р. А. Джансараєвої, О. М. Джужі, А. І. Долгової, В. М. Дрьоміна, В. А. Єлеонського, В. П. Ємельянова, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, О. Г. Колба, О. М. Костенка, В. М. Куца, С. Я. Лебедева, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, О. А. Мартиненка, М. П. Мелентьєва, В. О. Меркулової, Г. М. Мінковського, А. І. Олексієва, Г. О. Радова, О. П. Северова, В. П. Севастьянова,

І. С. Сергеева, О. О. Титаренка, В. М. Трубникова, С. В. Царюка, С. Я. Фаренюка, Ю. В. Шинкарьова та ін.

Мета статті є дослідження криміналістичної характеристики втеч засуджених з кримінально-виконавчих установ закритого типу.

Виклад основного матеріалу. На підставі вищезазначеного завданнями структурних підрозділів виправної колонії щодо запобігання вчиненню злочинів засудженими у КВУ закритого типу є: виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню втеч, розробка і здійснення заходів щодо їх усунення; виявлення засуджених, від яких можна очікувати вчинення втеч, розробка і застосування заходів виховної, індивідуальної та профілактичної роботи; забезпечення надійної охорони, ізоляції і нагляду за засудженими, ефективної соціально-виховної роботи, оперативно-розшукової діяльності, організації праці засуджених з метою недопущення вчинення втеч; організація і здійснення профілактики втеч усіма структурними підрозділами виправної колонії, територіальними органами управлінь ДКВС України, взаємодії з органами внутрішніх справ, державними і суспільними організаціями України.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на дані, одержані О. Г. Колбом. Майже 70–80 % суб'єктів злочинів у КВУ закритого типу – це особи, які не перебували на профілактичних обліках, та ті, хто не належав до категорії так званих злісних порушників (ст. 133 КВК України). З цього факту випливає, як мінімум, два висновки:

– по-перше, певний період перебування в умовах місць позбавлення волі не зміг нейтралізувати особистісний детермінант попередньої злочинної поведінки засудженого, яка стала генератором вчинення суспільно небезпечних діянь у подальшому;

– по-друге, стереотипність поведінки адміністрації КВУ закритого типу, яка акцентує свою увагу та зусилля лише на видимих компонентах профілактичного впливу та ігнорує закономірності і природу поведінки засудженого в умовах ізоляції (неформальні правила поведінки, елементи пристосуванства, особистісне самоствердження кожного засудженого тощо) [1, с. 247].

Передувати здійсненню діяльності із запобігання вчинення втеч засуджених з установ виконання покарань повинна діяль-

ність щодо дослідження кримінологічної характеристики вказаних злочинів.

За результатами аналізу досвіду практичної діяльності УВП та матеріалів ДКВС, основними причинами та умовами, що сприяють підготовці та вчиненню втеч засудженими, є: незадовільний рівень організації контролю за засудженими у виробничій зоні, безпідставність виведення засуджених на виробництво без надання їм належних обсягів роботи; низька обізнаність адміністрації установи про наявні негативні процеси, що відбуваються у середовищі засуджених; неналежне виконання представниками чергових нарядів покладених на них завдань та функцій, що дає можливість засудженим безперешкодно залишати житлову зону в нічний час і безконтрольно перебувати на виробництві, а також тривалий час незаконно зберігати виготовлені знаряддя для вчинення злочину; низький рівень виховної та соціально-психологічної роботи зі спецконтингентом, поверховий підхід начальників відділень до проведення індивідуально-профілактичної роботи з порушниками дисципліни та засудженими, схильними до вчинення злочинів; відсутність належного реагування з боку керівництва установи на характерні порушення режиму тримання, пов'язані з локалізацією в установі, ненадання належної уваги намірам засуджених щодо пошуку шляхів втечі та конфліктам, що мають місце на цьому ґрунті; невиконання адміністрацією установи вимог ДКВС України щодо забезпечення доступу та систематичного огляду і перевірки всіх об'єктів, розміщених у 15 та 50-метрових смугах зон, що знаходяться під охороною; незадовільні організація та стан контролю за функціонуванням відповідних служб установи з боку керівників територіальних органів управління ДКВСУ; наявність серйозних недоліків та прорахунків у підборі, призначенні та розстановці кадрів, особливо керівного складу та служб охорони, нагляду, безпеки, апаратів оперативної та соціально-психологічної роботи; неналежна якість вивчення стану справ та низький рівень надання практичної допомоги адміністрації УВП в усуненні наявних недоліків та поліпшенні її діяльності з боку працівників центрального апарату.

Найбільшу небезпеку являють собою втечі, поєднані з нападом засуджених на особовий склад варті з метою усунення пе-

решкод для здійснення задуму і заволодіння зброєю, яку вони використовують для надання збройного опору при їхній затримці, а також для здійснення нових злочинів.

Практика свідчить, що на ефективність боротьби з втечами істотний вплив має характер виробничої діяльності і вид та рівень безпеки УВП. Так, в установах виконання покарань засуджені працюють, як правило, в суміжних з житловими, виробничих зонах, які добре охороняються та відповідно обладнані.

На відміну від виробничих та житлових зон УВП на будівельних (контрагентських) об'єктах складніше організувати належну охорону засуджених, які зайняті на кількох виробничих об'єктах, винесених на значну відстань від колонії. На роботу і назад їх перевозять на різних транспортних засобах чи конвоюють пішим порядком. Маршрути руху найчастіше проходять по населених пунктах. Ускладнюється охорона і на самих контрагентських виробничих об'єктах, тому що можливість використовувати на цих об'єктах сучасні інженерно-технічні засоби нагляду і охорони майже відсутня.

Особливості характеру виробничої діяльності та виду режиму УВП впливають і на способи вчинення втечі, які можна класифікувати на три групи:

Перша група. Втечі із зони, що охороняється (подолання огорожень житлових зон і виробничих об'єктів; обман молодших інспекторів нагляду та безпеки; вихід із зон, що охороняються, через КПП; використання транспортних засобів для виїзду із зон, що охороняються; вихід із зон, що охороняються, через підкопи і підземні комунікації; втеча «на таран»).

Друга група. Втечі під час конвоювання з неогороджених виробничих об'єктів УВП (приховане подолання лінії охорони; втеча «на ривок»; напад на охорону і її роззброєння; укриття в схованках з наступним залишенням виробничого об'єкта після зняття його з охорони).

Третя група. Втеча засуджених з виправних центрів та дільниць соціальної реабілітації, а також втечі осіб, що користуються правом пересування без конвою (самовільний відхід, виїзд із селища, де дислокується виправні центри; самовільний вихід (ви-

їзд) з виробничого об'єкта дільниці соціальної реабілітації; порушення маршруту пересування).

Слід зазначити, що з перерахованих способів здійснення втеч найчастіше скоюють такі: подолання інженерно-технічних засобів охорони житлових зон і виробничих об'єктів УВП (33–38 %); приховане подолання лінії охорони необгороджених об'єктів (до 13 %); приховані виїзди із зон, що охороняються, шляхом використання транспортних засобів (12–14 %); вихід із зон, що охороняються, через підкопи і підземні комунікації (до 11 %).

У зв'язку з тим, що в останні роки в більшості УВП впроваджені сучасні інженерно-технічні засоби охорони, започаткована тенденція до збільшення кількості втеч шляхом виходу через підземні комунікації, а також виїзду з використанням транспортних засобів (приховавшись і «на таран»).

Не менш важливе значення має вибір сприятливих обставин здійснення втечі. Виявивши умови, що сприяють здійсненню втечі, засуджені, які готуються до неї, намічають час, місце, спосіб здійснення втечі і вибирають відповідні хитрощі.

Так, вивчення кримінальних справ, порушених за фактами скоєних втеч, аналіз статистичної звітності про стан злочинності в УВП показують, що найбільша кількість втеч (до 70 %) відбувається в літньо-осінні місяці, тому що в цей час року втечам сприяють кліматичні умови, що дозволяють особам, які скоїли втечу, тривалий час ховатись в укриттях, уникати зустрічей з населенням, знаходити додаткові джерела харчування (ягоди, горіхи, овочі тощо).

Для скоєння втечі засуджені віддають перевагу нічному періоду (з 03.00 до 05.00).

Там, де засуджені працюють в одну зміну, втечі можливі і в другій половині доби. Отже, більшість втеч відбувається в години, коли пильність особового складу варту (вартових), а також представників адміністрації на виробничих об'єктах притупляється.

Мотиви вчинення втеч найрізноманітніші: прагнення ухилитись від відбування покарання; прагнення до продовження злочинного способу життя, помста дружині, співмешканці за зраду тощо.

Серед форм загальних запобіжних заходів з метою координації діяльності структурних підрозділів КВУ закритого типу по

боротьбі з втечами доцільне застосування системи організації збору інформації. До неї входить:

1) контроль за рухом засуджених у виправній установі. Він повинен здійснюватись безперервно. Інформація надається начальником відділу з контролю за виконанням судових рішень. Зміст інформації складають кількісні та якісні показники. Кількісні показники – це відомості про чисельність засуджених, які тримаються в установі. Якісні показники відображають характеристику складу засуджених, зокрема кількість засуджених, схильних до вживання алкогольних напоїв та наркотичних речовин; засуджених, що знаходяться в конфліктних стосунках з іншими засудженими; засуджених, що перебувають на профілактичних обліках; засуджених, яким згідно з вироком суду призначене примусове лікування тощо. Якісні показники повинні містити і вікову характеристику осіб, що відбувають покарання в цій виправній установі. Організація спостереження за кількісними та якісними показниками дозволяє забезпечити оптимальне співвідношення у відділеннях СПС різних категорій засуджених, зокрема схильних до порушень режиму відбування покарання в виправній колонії і схильних до скоєння злочинів, а також недопущення надмірної концентрації криміногенного зараженого контингенту засуджених в окремих відділеннях СПС та окремих локальних дільницях, ускладнення оперативної обстановки в них;

2) використання інформації оперативного апарату. Керівник виправної установи повинен отримувати від оперативного апарату інформацію про: стан оперативної обстановки у виправній колонії; процеси, що відбуваються в середовищі засуджених; діяльність малих формальних та неформальних груп; лідерів груп засуджених негативної та позитивної спрямованості; виявлених засуджених, щодо яких необхідно розглянути питання про постановку на профілактичний облік; порушені в установі кримінальні справи за фактами зберігання, виготовлення, збуту заборонених предметів, виробів та речовин; стан взаємодії в запобіжній діяльності між усіма структурними підрозділами виправної колонії;

3) використання інформації медичної частини виправної колонії. Медична частина на вимогу керівника установи надає йому інформацію, що відноситься до організації лікування і вияв-

лення засуджених, схильних до вживання алкогольних напоїв, наркотичних речовин: про чисельність засуджених, що знаходяться на стаціонарному та амбулаторному лікуванні, пройшли лікування; засуджених, що не пройшли курс примусового лікування від алкоголізму та наркоманії.

Нині в установах виконання покарань домінує група засуджених, яким призначено судом примусове лікування від алкоголізму, хоча кількість засуджених, яким призначене примусове лікування від наркоманії, теж залишається значною. Для виконання цієї функції медичні частини установ виконання покарань закритого типу повинні бути забезпечені клінічною та біохімічною лабораторією, а також такими кабінетами: фізіотерапевтичним, рентгенографії, психотерапевтичним, психологічного розвантаження та корекції [2, с. 91];

4) використання інформації начальників відділень СПС. Начальники відділень СПС повинні володіти і за запитом керівника установи надавати йому інформацію про кількісний та якісний склад засуджених відділення; кількість засуджених, схильних до вчинення порушень режиму утримання та вчинення злочинів; кількість засуджених, які перебувають на профілактичному обліку. Разом з цим начальник відділення СПС повинен володіти інформацією і на запит начальника установи, його заступників, начальника оперативного відділу подати повідомлення щодо соціально-демографічної, соціально-рольової, кримінально-правової та морально-психологічної характеристики вказаних засуджених;

5) використання інформації відділу нагляду та безпеки. Співробітники цього відділу володіють інформацією про поведінку засуджених як у житловій, так і у виробничій зоні; інформацією із забезпечення надійної ізоляції засуджених; стану технічних засобів нагляду та охорони; проведення обшукової роботи; виявлення каналів надходження до засуджених заборонених предметів і речовин; запобігання спроб недозволених зв'язків засуджених; інформацією про припинення конфліктних ситуацій у середовищі засуджених тощо;

6) використання інформації відділу охорони. Відділ охорони УВП згідно з покладених на нього завдань повинен володіти і, за необхідності, подати начальнику установи та іншим компетент-

ним структурним підрозділам інформацію стосовно: надійності охорони; запобіжних фактів спроб встановлення недозволених зв'язків засуджених із зовнішнім світом; фактів виявлення заборонених предметів, виробів та речовин як на контрольно-пропускному пункті для проходу людей, так і на транспортному контрольно-пропускному пункті; забезпечення надійності конвоювання по маршрутах пересування засуджених; спроб та фактів втеч засуджених, причин та умов даного злочину.

Крім того, під час прибуття засудженого до КВУ закритого типу повинно проводитись повне його вивчення з метою визначення особистих кримінологічних характеристик щодо: небезпеки, яку він являє собою для суспільства в разі втечі, схильності до втечі. Цікавим є те, що необхідність проведення цієї діяльності передбачено і в міжнародних актах із захисту прав людини [3].

З метою запобігання втечам засуджених відділ нагляду та безпеки організує створення системи відповідних заходів у житловій і виробничій зонах, використання технічних засобів нагляду й ізоляції засуджених, зведення інженерних огорож у місцях, небезпечних у таранному плані. У взаємодії з фахівцями підрозділу охорони вживаються заходи щодо забезпечення освітленості об'єктів, нарощування щільності інженерно-технічних засобів охорони, інженерного і сигналізаційного блокування підземних комунікацій, ділянок території житлової і виробничої зон, ослаблених щодо можливості здійснення втеч; проводиться індивідуальна профілактична робота із засудженими, схильними до втечі; забезпечується нагляд за засудженими, що працюють за межами виправної установи; проводиться спільно із співробітниками оперативного відділу, начальниками відділень СПС робота по відбору засуджених, яким може бути надане право пересування без конвою або супроводу.

Розглядаючи питання щодо запобігання втеч засуджених, проникнення до них заборонених предметів, напоїв та речовин, не можна не звернути увагу на діяльність відділу охорони в цьому напрямку. Відділ охорони КВУ закритого типу, проводячи діяльність щодо запобігання злочинності засуджених, забезпечує надійність охорони виправної колонії, перекриває канали проникнення до засуджених заборонених предметів і речовин, припиняє

їх недозволені зв'язки із зовнішнім світом, забезпечує пропускний режим на контрольно-пропускних пунктах та огляд транспорту під час в'їзду та виїзду, проводить обстеження території установи, обшуки, обстежує інженерно-технічні засоби охорони, вживає заходи з їх експлуатації, усунення несправностей, забезпечує надійність конвоювання по маршрутах пересування засуджених. Взаємодіючи із співробітниками оперативного відділу, а також відділу нагляду та безпеки, співробітники відділу охорони вносять зміни до обліків засуджених, схильних до втечі, оформляють інформаційні стенди і планшети, що знаходяться на контрольно-пропускних пунктах і в класах для службової підготовки, оперативно інформують особовий склад варти про зміни оперативної обстановки, проводять заходи щодо виявлення місць, вразливих щодо вчинення втеч, їх оперативного та інженерно-технічного перекриття, організують спостереження годинних постів за поведінкою засуджених у житловій і виробничій зонах, передачу інформації начальнику варти, черговому помічнику начальника установи для відповідного реагування, розробляють і проводять тренування особового складу при діях з ускладнення оперативної обстановки та виникнення подій надзвичайного характеру.

Висновки. Як висновок слід зазначити, що втечі засуджених з установ виконання покарань хоч і не дуже розповсюджені злочин у системі злочинів проти правосуддя, проте має доволі велику суспільну небезпеку та може спровокувати вчинення інших злочинів, що можуть призвести до значних суспільно небезпечних наслідків. Під час припинення цього злочину та розшуку особи, яка вчинила втечу, застосовується значний адміністративно-ресурсний потенціал. Саме тому робота із запобігання вчиненню злочину є важливою та організаційно виправданою.

Список використаних джерел

1. Колб О. Г. Запобігання злочинності у місцях позбавлення волі: навч. посіб. Луцьк, 2005. 494 с.

2. Лисенко М., Мітрофанов І. Питання організації примусового лікування наркозалежних осіб, що вчинили злочини. *Юридична Україна*. 2006. № 5. С. 90–94.

3. Европейские пенитенциарные правила. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032.

Bodnar I., Yesypenko O., Leonenko O.
**CRIMINAL CHARACTERISTICS OF CONVICTS' ESCAPE
FROM CRIMINAL AND EXECUTIVE INSTITUTIONS
OF CLOSED TYPE**

The article states that one of the main tasks of penitentiary institutions is to fight against convicts' escaping from penitentiary institutions, as this crime not only violates the order of execution and serving of sentences, but also creates a real social danger, as in most cases, convicts who committed escape, illegally staying outside the detention centers continue their illegal activities.

The article explores the criminological and forensic characteristics of the convicts' escape, discusses the causes and conditions of committing this crime, the characteristics of the persons who does that and sources of obtaining information about their illegal activities.

The peculiarities of the production activity nature and the type of execution of punishment institution regime also affect the methods of escape, which can be classified into three groups:

The first group. Escape from the protected area (overcoming fences of residential areas and production facilities; deception of junior inspectors of surveillance and security, exit from protected areas through the checkpoint; use of vehicles to exit protected areas; exit from protected areas through underground.

The second group. Escapes on the way to and from unprotected production facilities of the execution of punishment institutions (hidden overcoming of the security line; attack on security and its disarmament; shelter in hiding places with the subsequent abandonment of the production facility after being disarmed).

Third group. Convicts' escape from the correctional centres and social rehabilitation centres, as well as the convicts' escape using the right of movement without convoy (unauthorized departure, departure from the settlement where the correctional centers are located; unauthorized exit (departure) from the production facility of the social rehabilitation centre; violation of the route movement). The motives for escaping are diverse: desire to evade punishment; desire to continue a criminal lifestyle, revenge on his wife, cohabitants for treason etc.

Key words: *crimes against justice, escape from places of imprisonment, convicted person, institution of execution of punishments, causes and conditions of committing a crime, special criminological prevention.*

References

1. Kolb, O. G. (2005), *Prevention of crime in places of deprivation of liberty*, Lutsk.
2. Lisenko, M. and Mitrofanov, I. (2006), "Issues of the organization of forced treatment of drug addicts who committed crimes", *Legal Ukraine*, № 5, pp. 90–94.
3. Ukraine (2006), *European penitentiary rules: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (accessed 27 January 2019).

УДК 343.98:623.45(045)

DOI 10.32755/sjlaw.2020.01.125

Медведєв В. С.,

завідувач сектору досліджень зброї,

Чернігівський науково-дослідний

експертно-криміналістичний центр МВС України;

Гарига-Грихно М. М.,

судовий експерт, провідний фахівець

з організації наукової роботи відділу забезпечення діяльності,

Чернігівський науково-дослідний

експертно-криміналістичний центр МВС України

ORCID: 0000-0003-2397-6383

ВСТАНОВЛЕННЯ МОДЕЛІ ТРАВМАТИЧНОЇ ЗБРОЇ ПІСТОЛЕТА T-REX КАЛІБРУ 9 ММ Р.А. ЗА СЛІДАМИ НА СТРІЛЯНИХ ГІЛЬЗАХ

У статті розглянуто питання щодо виявлення та дослідження наявних слідів на стріляних гільзах, що має важливе значення для встановлення моделі зброї за слідами на стріляних гільзах.

Зазначено, що важливість дослідження цієї зброї зумовлена початком випуску у 2016 році в м. Одесі ТОВ «Фенікс» пістолетів T-REX калібру 9 мм Р.А. Сліди від частин цієї зброї відображені на стріляних гільзах не описані, що робить неможливим встановлення групової ідентифікації і визначення моделі зброї за слідами на стріляних гільзах.

Саме тому в статті детально проаналізовано сліди, що відобразились на гільзах при пострілі з пістолета «T-REX», які в подальшому дозволять визначити модель зброї по слідах на гільзах та суттєво обмежать коло пошуку зброї, за допомогою якої вчинено злочин.

Ключові слова: *пістолет, сліди на гільзах, модель зброї.*

Постановка проблеми. За роки незалежності в Україні пристрої, призначені для відстрілу патронів, споряджених металевими снарядами «несмертельної дії», набули значного поширення, в тому числі і у сфері незаконного обігу, однак інформації в наявних судово-балістичних довідниках про встановлення моделі травматичної зброї пістолета T-REX калібру 9 мм Р.А. за слідовою картиною на стріляних гільзах не було видано.

Важливість цього завдання була зумовлена тим, що у 2016 році в м. Одесі ТОВ «Фенікс» розпочався випуск пістолетів T-REX калібру 9 мм Р.А., тобто з'явилася нова модель травматичної зброї, виготовлена на базі бойового пістолета «CZ 75 P-07». Сліди

від частин цієї зброї відображені на стріляних гільзах не описані, що робить неможливим встановлення групової ідентифікації і визначення моделі зброї за слідами на стріляних гільзах [1, с. 28].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням встановлення моделі зброї пістолета за слідами на стріляних гільзах займалися у своїх працях багато криміналістів, серед яких слід відмітити: П.Д. Біленчука, О.В. Грищенка, Б.М. Комаринеця, А.В. Кофанова, О.Ф. Суляву, М.В. Салтєвського, О.С. Соколова, Д.С. Щирбу та інших.

Метою статті є окреслення особливостей утворення слідів на гільзах, відстріляних з пістолета T-REX, визначених за результатами експертної практики.

Виклад основного матеріалу. Травматичний пістолет T-REX – це перший пістолет з рухомим стволом, який був вироблений в Україні на базі бойового пістолета «CZ 75 P-07». Зміни в його конструкції мінімальні. У цьому пістолеті було замінено зворотну пружину на послаблену та нарізний ствол замінили на ствол з гладким каналом. Конструкція кріплення ствола збережена. Пістолет T-REX має калібр 9 мм Р.А. і використовує автоматику з коротким ходом ствола і його жорстким запиранням шляхом перекосу казенної частини. Автоматичне перезарядження пістолета здійснюється за рахунок енергії порохових газів, що утворюються під час пострілу. Запирання патронника забезпечується силою зворотної пружини та масою затвора при вільному затворі, не зчепленому зі стволом. Запирання і відпирання відбувається при взаємодії фігурного вирізу в приливі під стволом із вкладишем рамки зброї. Ствол пістолета зчіплюється із затвором за рахунок взаємодії виступу в своїй верхній частині з вікном для викидання гільз. Затвор виконаний із нержавіючої сталі, рамка пістолета полімерна. Затвор має низький профіль з насічкою на бокових поверхнях його передньої і задньої частини з широким вікном для викидання стріляних гільз. Пістолет самозарядний з магазинною подачею патронів, ударно-спусковий механізм подвійної дії. Пістолет споряджений ударно-спусковим механізмом з плавним ходом спускового гачка. В передній частині полімерної рамки наявна планка для кріплення додаткових приладів. Защипка магазину розташована з лівої сторони рамки в місці стику спус-

кової скоби з руків'ям. Магазин двохранний має ємність для 15 патронів. Пістолет споряджений відкритими прицільними пристроями. На мушку нанесена одна, а на цілик дві білі точки. Цілик закріплений у пазу з можливістю внесення бокових правок. Регулювання у вертикальній площині відбувається шляхом підбору мушки необхідної висоти.

Пістолет складається з таких частин:

- рамки, виготовленої з високоміцного поліаміду;
- затвора, що ковзає по напрямним рамки;
- магазину, що вставляється в гніздо рукоятки рамки;
- розташованих усередині затвора ствола та зворотної пружини, що охоплює напрямну;
- самовзводного ударно-спускового механізму, розташованого всередині рамки, який забезпечує виконання пострілу як при попередньо зведеному курку, так і при спущеному;
- важеля запобіжника (тільки для пістолета із запобіжником), який під час переведення в положення «безпечно» (червона крапка закрита важелем запобіжника) блокує спусковий механізм і затвор, при цьому неможливо натиснути спусковий гачок та відтягнути затвор назад;
- важеля безпечного спуску курка (тільки для пістолетів з безпечним спуском курка), який під час натискання переводить курок з бойового взводу на запобіжний без необхідності натискання спускового гачка. Використовується, коли патрон у патроннику, курок на бойовому зводі. Під час натискання важеля безпечного спуску курка пістолет безпечний, але готовий негайно розпочати стрільбу;
- вузла блокування ударника, який утримує ударник, доки спусковий гачок не натиснутий;
- важеля затворної затримки, який утримує затвор у крайньому задньому положенні після пострілу останнім патроном із магазину. Під час натискання важеля затворної затримки донизу затвор встановлюється в переднє положення;
- прицільних пристроїв відкритого типу – мушки та цілика.

*Рис. 1. Пістолет «T-REX»
(вигляд справа)*

*Рис. 2. Пістолет «T-REX»
(вигляд зліва)*

Рис. 3. Частини пістолета «T-REX» після неповного розбирання

Маркувальні позначення:

- на лівому боці кожуха-затвора: «T-REX» модель «9 mm P.A.» – калібр, «ВИРОБЛЕНО В УКРАЇНІ» – країна виробник, товарний знак виробника у вигляді стрілки в колі;

Рис. 4. Маркувальне позначення на лівому боці кожуха-затвора

- на правому боці кожуха-затвора та ствола серійний номер пістолета по системі нумерації заводу-виробника.

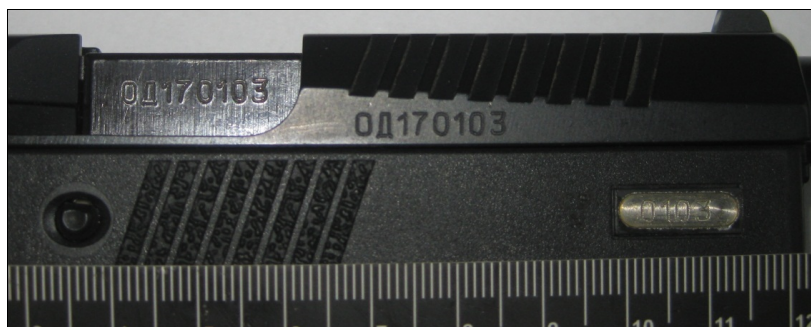

Рис. 5. Маркувальне позначення на правому боці кожуха-затвора та ствола

Пістолет має такі розмірні та вагові характеристики:

- довжина пістолета – 192 мм;
- висота пістолета – 135 мм;
- ширина пістолета – 37 мм;
- маса пістолета з магазином без патронів – 0,792 грама;
- ємність магазину – 15 патронів;
- калібр – 9 мм P.A.;
- канал ствола гладкий діаметром – 5,2 мм;
- діаметр патронника – 9,5 мм;
- довжина патронника – 18 мм.

На гільзах, стріляних з пістолета «T-REX», відображуються сліди від таких частин та механізмів зброї:

- слід від патронного утику – на капсулі гільзи у вигляді дугоподібної вм'ятини, яка розташована по краю капсуля та займає половину його окружності біля зовнішнього краю, трапляються

випадки, що цей слід відображується у вигляді дрібних хаотично розміщених трас на денці гільзи та на капсулі;

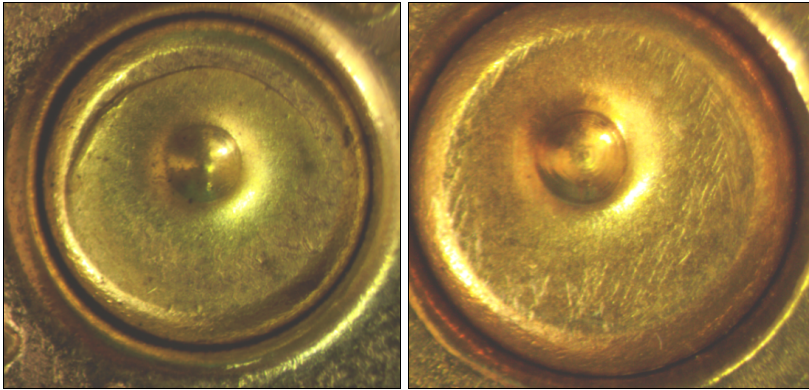

Рис. 6, 7. Сліди від патронного утику (два варіанти)

- слід бойка ударника – у вигляді заглибини напівсферичної форми діаметром 1,2 мм, розташованої на капсулі ексцентрично, в центрі дна сліду є заглибина круглої форми з виступом, діаметром 0,2 мм, навколо якої по усій поверхні сліду бойка є паралельні кільцеподібні траси;

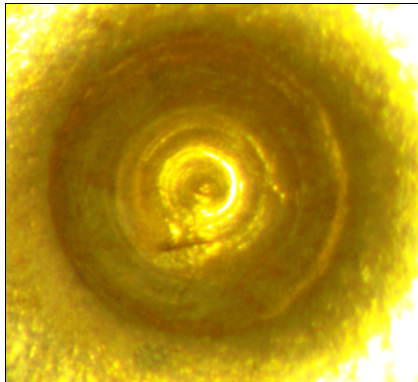

Рис. 8. Слід бойка ударника

- слід відбивача – на денці гільзи, у вигляді двох вм'ятин сегментної форми розмірами 0,6x0,3 мм та 0,5x0,2 мм;

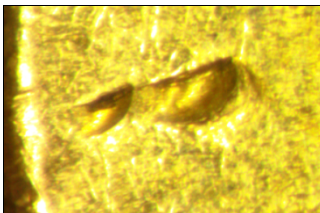

Рис. 9. Слід від відбивача

- слід зачепа викидача – на фланці гільзи (зі сторони кільцевої проточки), у вигляді трьох груп трас найбільшими розмірами сліду – 2,8 мм на 1,5 мм;

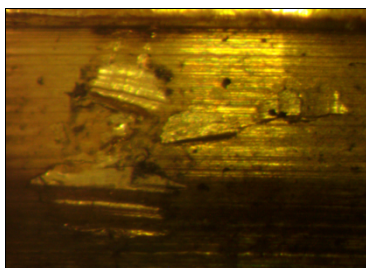

Рис. 10. Слід зачепа викидача

- сліди внутрішньої поверхні патронника – на корпусі гільзи, по усій її поверхні, у вигляді паралельних повздовжній осі гільзи та між собою трас різної довжини;

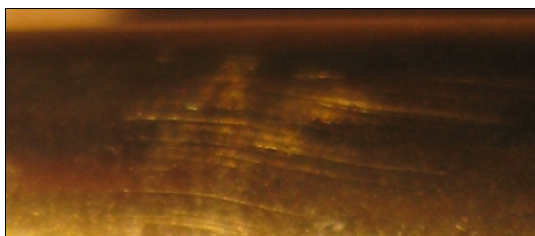

Рис. 11. Сліди внутрішньої поверхні патронника

- кут між геометричними центрами слідів відбивача та викидача – 230°.

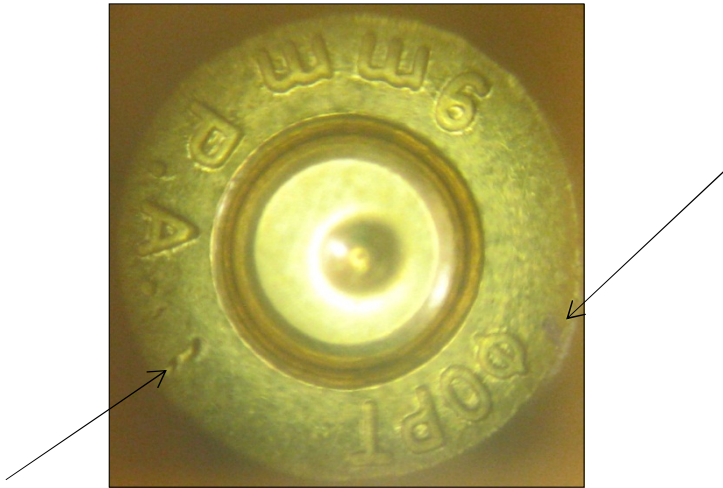

Рис. 12. Донна частина дна гільзи, на якому з лівої сторони стрілкою позначено слід відбивача, а з правої – слід викидача

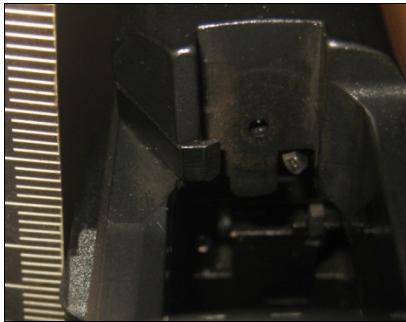

Рис. 13. Передній зріз затвора (патронного утику) пістолета «T-REX»

Слід пам'ятати, що під час визначення моделі зброї по слідах на гільзах виявлені ознаки зброї необхідно оцінювати у сукупності. Основну увагу варто приділяти тим слідам, що утворюються на гільзі в момент пострілу, а не тим, що виникають під час заряджання або розряджання зброї, оскільки останні могли утворитися під час перебування патрона в іншій зброї [1, с. 163]. Ознаки конкретного екземпляра зброї, що відображуються на гільзах, не значно змінюються і після тисячі пострілів. Необхідно мати на увазі, що ремонт зброї, заміна її частин можуть значно видозмінити деталі зброї, внаслідок чого відображені в слідах на

гільзі загальні ознаки будуть не типовими для цієї моделі зброї [2, с. 183]. У більшості випадків під час дослідження гільз калібру 9 мм Р.А. встановлюється лише тип і вид зброї, а неможливість встановлення її моделі пояснюється появою значної кількості нових зразків травматичної зброї та відсутністю довідкової літератури, необхідної для проведення порівняння [4, с. 5].

Висновки. На підставі проведених досліджень авторами слід констатувати, що під час пострілу з пістолета «Т-REX» на стріляних гільзах з'являються чітко виражені сліди від частин цієї зброї, що дає підстави встановити їх групову ідентифікацію, визначити модель зброї та суттєво обмежити коло пошуку зброї, за допомогою якої вчинено злочин.

Список використаних джерел

1. Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.
2. Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Сулява О. Ф. Балістика: криміналістичне вогнестрільне зброезнавство: підручник. Київ: Міжнародна агенція «VeeZone», 2003. 384 с.
3. Комаринец Б. М. Криминалистическое отождествление огнестрельного оружия по стреляным гильзам: пособие для экспертов НТО и оперативно-следственных работников милиции. Москва: НИИК, 1965. 385 с.
4. Соколов О. С., Грищенко О. В., Щирба Д. Є. Встановлення моделі травматичної зброї калібру 9 мм Р.А. за слідами на стріляних гільзах: судово-балістичний довідник. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2016. 133 с.

Medvediev V., Haryha-Hrykhno M. IDENTIFICATION OF THE MODEL OF TRAUMATIC WEAPON A GUN T-REX WITH 9 MM P.A. BORE ACCORDING TO THE TRACES AT EMPTY CARTRIDGE CASES

This article deals with the issue concerning revealing and investigating existing traces at empty cartridge cases. It is very important for identification of a weapon model according to the traces at empty cartridge cases.

The importance of this issue was predetermined by the fact that LLC "Phoenix" began to produce guns T-REX with 9 mm P.A. in Odessa in 2016. It means that a new model of traumatic weapons made on the basis of a combat pistol "CZ 75 P -07" appeared. Traces from the parts of these weapons that are shown at empty cartridge cases are not described. It makes impossible to conduct group identification, and determine the weapon model according to the traces at empty cartridge cases.

One should remember that while determining the weapon model according to the traces at empty cartridge cases, the identified features of the weapon should be evaluated in aggregate. The main attention should be paid on those traces that are formed on a cartridge case at the moment of shooting, not on those that occur when the weapon is loaded or discharged, as the latter may have formed during the bullet being held in another weapon. The features of a particular weapon that are displayed on the empty cartridge cases do not change much after a thousand shots. It must be borne in mind that the repair of the weapon, replacement of its parts can significantly alter the details of the weapon, resulting in the general features displayed in the empty cartridge case marks will not be typical for this weapon model. In most cases while studying empty cartridge cases with 9 mm P.A. bore only the type and kind of weapon is determined, and the impossibility to identify its model is explained by the emergence of a large number of new samples of traumatic weapons and the lack of reference literature needed for making comparison.

The article analyzed in detail the traces that appeared on the empty cartridge cases while shooting from a "T-REX" gun, which in future will allow to determine the weapon model according to the traces and will significantly limit the scope of the search for weapon with which the crime was committed.

Key words: *gun, traces at empty cartridge cases, weapon model.*

References

1. Salteviskyi, M. V. (2005), *Criminalistics, textbook*. Kyiv.
2. Bilenchuk, P. D., Kofanov, A. V. and Suliava, O. F. (2003), *Ballistics: forensic firearms, textbook*. Kyiv.
3. Komarynets, B. M. (1965), *Forensic identification of firearms according to empty cartridge cases*, a guide for NTO experts and police investigators. Moscow.
4. Sokolov, O. S., Hryshchenko, O. V. and Shchyrba, D. Ye. (2016), *Identification of the model of traumatic weapon with 9 mm P.A. bore according to the traces at empty cartridge cases*, ballistic forensic guide, Kyiv.

ВІТАЄМО З 50-РІЧЧЯМ!

12 січня 2020 року професору кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу, доктору юридичних наук Зливку Станіславу Володимировичу виповнилося 50 років.

Колектив Академії Державної пенітенціарної служби щиро вітає Станіслава Володимировича з ювілеєм!

Станіслав Володимирович присвятив роботі в Академії переважну частину своєї трудової діяльності й досі спрямовує зусилля на її розвиток та процвітання.

Бажаємо ювіляру міцного здоров'я, щасливої долі, позитивних емоцій. Нехай Ваші геніальні ідеї, що впливають з плідної праці, завжди втілюються в життя. Хай будні будуть наповнені натхненною працею, а свята – приємними враженнями та задоволенням від спілкування! Вірних друзів, сімейного затишку, душевної гармонії і теплих стосунків з рідними та близькими людьми! Хай радість заглядає у Ваше вікно щодня і приносить добрий настрій, бадьорість та впевненість у сьогоднішні!

Хай буде мир і злагода у Вашій родині та в усій Україні!

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 1 (9)**

Відповідальні за випуск

Сикал М. М.

Коректор

Сила Л. М.

Комп'ютерна верстка і макетування

Олефіренко В. М.

За достовірність інформації в статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 05.08.2020 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 7,9.
Тираж 100 пр. Зам. №. 39/20.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.